

TISZANÁNA

évszázadai

Szerkesztette:
Makai János

Tiszanána, 2011

Készült:
Tiszanána Község Önkormányzatának megbízásából

Szerkesztő:
Makai János

Szerzők:
Bartók Béla
B. Kis János
Makai János
Mészáros Ádám
Orbán Károly
Sebők Lászlóné
Varga Béla

Szakmai lektorok:
Löffler Erzsébet
Nagy József
Petercsák Tivadar

Nyelvi lektor:
Dobóné Berencsi Margit

ISBN 978-963-08-2157-5

Kiadja:
Tiszanána Község Önkormányzata
3356 Tiszanána, Fő út 108/1
Tel.: 36/566 002
Felelős kiadó:
Tóth József polgármester
Készült:
1000 példányban,
B/5-ös formátumban, 186 oldal terjedelemben

Nyomdai munkák:
Pap Nyomda kft., Kompolt, Deák Ferenc ú. 6.
Felelős vezető: Pap Gábor

Tartalomjegyzék:

Köszöntő (Tóth József)

Előszó (Makai János)

I. A földrajzi környezet (Mészáros Ádám)

II. Tiszanána története a 19. század végéig (Makai János–Orbán Károly)

III. Tiszanána története a 20. században (Bartók Béla)

IV. A római katolikus egyházközség története (B. Kis János–Varga Béla)

V. A református egyházközség története (Makai János–Orbán Károly)

VI. A néprajzi sajátosságok (Sebők Lászlóné)

VII. Mellékletek

Adalékok a leventemozgalomhoz (Makai János–Újhelyi Lajos)

Egy életút állomásai 1938 és 1946 között (Makai János)

Emlékeim (Gulyás Károly József)

Gulyás Imre művei Tiszanánáról (Makai János–Sebők Lászlóné)

Képek

Képjegyzék

Felhasznált irodalom és források

A kötet szerkesztője, szerzői és lektorai

Köszöntő

Előszó

Ez a kötet aligha jött volna létre Sebők Lászlóné töretlen hite és kifogyhatatlan energiája nélkül. Német Margit, aki anyai ágon nánai ősökkel rendelkezik, megpróbálta mozgósítani a Tiszanánán fellelhető szellemi kapacitást egy falutörténet megírása érdekében, ő maga pedig a községen kívül Egerben és Sárospatakon gyűjtötte, kutatta a múlt írásos és tárgyi emlékeit. A fordulat 2008 decemberében következett be, amikor is Tóth József polgármester úr vezetésével az érintettek megbeszélést tartottak, és elosztották a feladatokat. Ezen sorok írója szintén részt vett az egyeztetésen, és elvállalta a készülő kötet szerkesztését. Úgy érezte, hogy ezzel tartozik a születési helyének.

A cél egy tudományos-ismeretterjesztő falutörténet elkészítése volt. A munkát nem kellett az alapoktól elkezdni, mivel az 1990-es években több tiszánánai vonatkozású szakdolgozat készült. Emellett, ha nem is bőséges, de legalább elégséges mennyiségű szakirodalom, ill. forrásanyag állt a szerzők rendelkezésére. Módszertani szempontból viszont nagy gondot jelentett a megszerzett információk rendszerezése, megfelelő formába öntése. Ezért néhány fejezet kapcsán a szerkesztő kénytelen volt olyan feladatokat is magára vállalni, amelyek általában nem képezik a szerkesztői tevékenység részét.

A Tiszanána évszázadai című kötet szakmai szempontból alapvetően egy történelemtanári-kutatói gárda munkájának eredménye. A szerzők és lektorok többsége a szerkesztő egykori tanára vagy kollégája, jelenlegi munkatársa, korábbi vagy mostani tanítványa. Mindannyiuknak köszönet jár. Külön elismerés illeti a tarnaszentmiklósi származású Bartók Béla főiskolai docenst azért, mert elvállalta a község 20. századi történetjének megírását. Ennek a kényes fejezetnek az elkészítésére ugyanis helyben nem akadt vállalkozó. Feltétlenül meg kell köszönni Újhelyi Lajosnak, a falu élő emlékezetének a mellékletek összeállításában nyújtott segítségét. Elismerés illeti meg a kézirat elkészítésében való közreműködésükért az egi Eszterházy Károly Főiskola dolgozóit (Galda Ágnes, Sütőné Kérészi Ibolyát, Román Enikőt), a tiszánánai polgármesteri hivatal munkatársát, Kovács Andreát, valamint a szerkesztő volt osztálytársát, Orosz Károlyt és családját.

A falu történetéről szóló fejezeteket tanulmányozva elképzelhető, hogy az olvasónak Kölcsey Ferenc híres gondolatai jutnak majd eszébe a tiszánánaiakról:

„Bal sors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Mebűnhődte már e nép,
A múltat s jövődöt!”

Sajnos, a történelmi sorsfordulók gyakran hátrányosan érintették a település lakosságát. Azonban mindig talpra tudott állni, s ez reményt adhat a 20-21.

század fordulójának nehézségei közepette is. A kötet a tragikus történések mellett természetesen az örömteli eseményeket, a sikereket, a helyi sajátosságokat szintén tartalmazza.

A munka a teljesség igénye nélkül készült. Tiszánánán vannak még dokumentumok, amelyeket érdemes a kutatásba bevonni, ill. akadnak olyan rejtett néprajzi értékek, amelyeket össze lehet gyűjteni, meg lehet menteni. Ezek a feladatok a jelen helytörténéseire várnak.

Eger, 2011. augusztus 2.

Makai János
szerkesztő

I. A földrajzi környezet

1. Az elhelyezkedés és a felszín

Tiszanána az észak-magyarországi régióban található, Heves megye délkeleti részén. Természetföldrajzi szempontból a Hevesi-sík elnevezésű kistájon helyezkedik el. Földrajzi koordinátái: északi szélesség $47,56^\circ$, keleti hosszúság $20,52^\circ$, belterülete 363 hektár, külterülete pedig 6451 hektár. A községet északkeletről Sarud, északnyugatról Kömlő, délnyugatról Kisköre határolja. A Tiszától északnyugati irányban mindössze 5 km távolságra fekszik.

A Hevesi-sík, s így Tiszanána területének kialakulásában is a folyóvizeknek volt elsődleges szerepe, elsősorban az Eger-pataknak. A vidék hordalékkúpos síksággá alakult. A harmadidőszaktól napjainkig süllyedő a terület, a süllyedés mértéke a déli részen jobban megfigyelhető, mint az északon. A község tengerszint feletti magassága nem éri el a 90 métert. A határában két kiemelkedés is megfigyelhető: a Dinnyés-hát és a Zab-hát. A süllyedés miatt déli irányban és a Tisza felé nagyobb mértékű üledékképződés ment végbe. Legnagyobb mértékben a „kék homok”, a lösz, a mocsári agyag és a kavicsok fordulnak elő. A táj 90%-át lösziszapok borítják.

Összegezve tehát a Hevesi-sík jelentős részét lösziszappal borított hordalékkúp síkság képezi, ahol nagy szerepet töltött be a patakok felszínformáló tevékenysége. A süllyedés, majd a feltöltődés miatt a terület az Alföld egyik leglaposabb része, északnyugat-délkeleti irányban nagyon kis mértékben lejt. Ennek oka, hogy a hegységek előtere mindig magasabb, mint a folyók ártere. Bányászati termékek szempontjából a terület nagyon szegényes, csupán a homok és az agyag alkalmas kitermelésre.

2. Az éghajlat

Éghajlatát tekintve a község meleg-száraz, mérsékelten forró területen található. Az éves hőingadozás itt a legnagyobb. A tél hideg, kemény, a nyár pedig meleg, száraz. A terület évi középhőmérséklete $10-10,2^\circ\text{C}$ között alakul. Júliusi középhőmérséklete $21,5-22^\circ\text{C}$, januári középhőmérséklete $-2 - -3^\circ\text{C}$. A fagyos napok rendszerint október 20 körül kezdődnek el, az utolsó fagyok pedig április 10-13 környékén jelentkeznek. A fagyos napok száma Tiszanána környékén 110-120, a nyáriaké 70-80. Nyári napnak nevezzük azokat a napokat, amelyeken a hőmérséklet meghaladja a 25°C -ot. A téli napok száma 30-35. Téli napnak nevezzük az olyan napokat, amikor a maximum hőmérséklet nem haladja meg a 0°C -ot. Az évi napfénytartam 1950-2000 óra között váltakozik. A kistáj déli részén rendszerint több az éves napfénytartam mértéke.

Tiszanána és környéke Magyarország második olyan régiójában található, ahol a legkisebb a felhősödés éves átlaga. Ez mindössze 54-56%-ot jelent az ország többi részéhez viszonyítva. A derűs napok éves száma a község területén 50-70.

A terület a közepesen száraz csapadékjárési típusba tartozik, így az Alföld egyik legszárazabb vidéke. Az évi átlagos csapadékmennyiség 529 mm, s ez rendkívül egyenlőtlenül oszlik el. Túlnyomórészt (330-350 mm) a vegetációs időszakban hull eső formájában. A legnagyobb esőzések a nyár elején vannak (május vége, június). A nyár végén azonban jellemző a nagy szárazság. A téli félévben a hó formájában hulló csapadék 50-60 mm. Éves viszonylatban a legtöbb csapadék júniusban, a legkevesebb pedig januárban hullik. A kistáj hótakarós napjainak száma kb. 30-35. Magyarországon mindössze egy régió van, ahol kevesebb ideig marad meg a hó, mint itt.

Tiszanánán és a környező területeken a legjellemzőbb szélirány a keleti, az északkeleti és a nyugati. Az éghajlati adatokat összegezve megállapíthatjuk, hogy a község Magyarország mérsékelt meleg-száraz éghajlati körzetében fekszik. Jellemző rá a magas napfénytartam és az alacsony csapadékmennyiség.

3. A vízrajz

A Hevesi-sík vízrajzát tekintve szegényes, ebből eredően száraz, gyér lefolyású területről van szó. A kistájon négy nagyobb folyóvíz található: a Tarna és a Tisza folyó, az Eger- és a Laskó-patak. Tiszanána közelében ezek közül csak a Tisza van jelen. Az árvizek leginkább nyár elejére (júniusra) jellemzőek. A kistáj tavakban is meglehetősen szegény, csupán öt természetes állóvíz található a területen. A talajvíz mélysége 2-4 m között váltakozik. A talajvíz kalcium-magnézium-hidrokarbonátos, keménységét tekintve a közepesen kemény-kemény kategóriába sorolható (15-25 keménységi fok). A települések környékén rendszerint keményebb talajvízzel találkozunk. A kistájon, így a faluban is, sok artézi kút található, de ezek mérsékelt vízhozamúak. Tiszanánán egy mélyebb fúrás 54 °C-os vizet ad. Jellemzőek a területre a fürdőkutak is.

A Tisza-völgyében a 19. század derekán vette kezdetét a folyamszabályozás, ami jelentős változást okozott a térségben. A szabályozás előtt hatalmas kanyarulatokat rajzoló Tisza áldás és átok is volt az itt élők számára. Áldásként tekinthetjük a halászati, csíkászati, a nád- és gyékényaratási lehetőséget. A hatalmas esőzések idején azonban a folyó igencsak megkeserítette az emberek életét. Az egyre gyarapodó lakosság lecsapolta a mocsarakat, és újabb földterületeket vont művelés alá. Ezzel párhuzamosan közelebb kerültek az ártérhez, így az áradások veszélyeztették a szántóföldeket. A problémát folyamszabályozással kívánták megoldani. A tervek másodlagos célja az volt, hogy a Tisza hajózhatóvá tételével az elzárt településeket

bekapcsolják a kereskedelmi életbe. A szabályozási munkálatokat 1846-ban kezdték meg a Felső-Tiszavidéken, de az anyagi és politikai gondok miatt a kezdeti lelkesedés rövidesen lelohadt. A félbehagyott, lelassult munka számos katasztrófát idézett elő: áradások idején nagyobb ár hullámokat, aszály idején pedig öntözési nehézségeket, éhínséget. 1850-ben egy császári rendelet következtében a munka újra felgyorsult. A szabályozás Tiszanána térségében 1863-ban folyt, s ennek eredményeképpen több száz hold föld vált megművelhetővé, az árvíz által elérhetetlenné. A hajdani abádszalóki vagy más néven dinnyésháti kanyarulat átvágásával a Tisza medre a napjainkban Tiszanána részét képező Dinnyéshát mellé került. Az új helyzet lehetővé tette, hogy Dinnyéshátból üdülőcentrum válhasson. Tiszanána turisztikai élete ténylegesen csak az elmúlt évtizedekben teljesedett ki, amikor megkezdték a kiskörei vízerőmű létesítését.

Az erőmű megépítésének több célja is volt, melyek közül a legfontosabb a vízkészlet-tározás volt. Lehetővé tette az energiatermelést, az öntözési és ipari vízigények kielégítését, valamint munkahelyet biztosított a Heves és Jász-Nagykun-Szolnok megyében élő emberek számára. Az erőmű I. vízlépcsőjét 1967-ben kezdték építeni, majd rövidesen sor került a II. vízlépcsőre. Ez utóbbit 1973-ban adták át, és helyezték üzembe. Az üzembe helyezés alatt megkezdték a Tisza duzzasztását, melynek során nyilvánvalóvá vált, hogy a térségben lehetőség nyílik egy üdülőparadicsom kialakítására.

A duzzasztás eredményeként alakult ki a Tisza-tó. Az első még 1973-ban volt, majd a tó a második duzzasztás során nyerte el mai képét, 1978-ban. A vízerőmű építése, valamint a duzzasztás miatt az akkori természeti környezetet kár is érte. A tó területe azelőtt mezőgazdasági művelés alatt álló gyümölcsös volt, s ezt kárpótlás fejében elvették a gazdáktól, majd elárasztották. A mezőgazdasági művelésű területek mellett számos nagy kiterjedésű rét, kaszáló és erdőség volt, melyek szintén pusztulásra lettek ítélve. Tiszanána határából kb. 80 hektárnyi területet sajátítottak ki az üdülőterület kialakítására. Ezeket a későbbiekben 80 négyszögöles parcellákra osztották fel, és kiadták az üdülőhely-igénylőknek. A víztározó-építési munkálatok gyorsítása miatt a kivágott fákat a helyszínen hagyták. Gyakran még ma is találni úszó fatörzsdarabot, fakérget, gallyat.

A második duzzasztás után, 1978-ban jött létre a Tisza-tó mai formája. A víztározó jelenlegi felszíne 127 km², hossza 27 km. Természeti értékeinek formálódására azonban még várni kellett, hiszen az ökoszisztéma csak évekkel később alakult ki. Napjainkban a terület páratlan szépségű és gazdagságú ártéri, mocsári és vízi élővilággal várja a turistákat. A víztározó létrejötté nagymértékben megváltoztatta a környező települések, így értelemszerűen Tiszanána addigi életét is. A tóhoz érkező turisták számára ellátást, szállást kellett biztosítani, s ezek a feladatok a környező falvakra, kisvárosokra maradtak. Számos vendégház, panzió, szálloda épült itt. Tiszanánán is

vendégházakat alakítottak ki, a település részét képező Dinnyéshát pedig a Tiszához és a tóhoz való közelsége miatt üdülőterületté vált. A Tisza-tónál számos rendezvényt szerveztek, ezek szintén elősegítették, hogy a terület turisztikai központtá váljon.

4. A növény- és állatvilág

A Hevesi-sík az ún. Alföldi flóraidékbe tartozik. Részletesebb besorolás szerint a kistáj a flóraidék Tiszántúli flóraövezetének része. Tiszanánán és környékén korábban a természetes növénytakarót a mocsári erdőtársulások jelentették. Az idők során az erdős részeket kiirtották, a vízmentes területeket a lakosság mezőgazdasági művelés alá vette. A 19. század közepén zajló folyószabályozás is jelentősen átalakította a térség növényzeti képét. Összezsugorodtak az árterek, egyre kevesebb lett a vizenyős terület. Ez a folyamat magával hozta a szikesedést, s nagyban meghatározza a mai növényföldrajzi arculatot. A terület legnagyobb részét gyeptársulások alkotják, legfőképpen a szikes pusztarétek és a szikes mocsárrétek. Az utóbbi természetesen a Tiszához közelebb eső területeken alakult ki. Az erdősültség kismértékű, mintegy 5%-os. Az erdőtársulásokat túlnyomórészt a tölgy-körisszil ligeterdők, ill. a fűz-, nyár- és égerligetek alkotják. Ezek leginkább a nagyobb folyók mentén jönnek létre, elsősorban homokos, löszös talajokon. Az erdőtársulás lombkoronaszintje 25-30 méter magas. Legjellemzőbb alkotó fajai a kocsányos tölgy, magyar köris, fehér nyár, mezei szil, akác. Jellemzőek a fatörzsekre felkúszó borostyánok és szőlőfélék. A lágyszárú növények közül a harangvirágfélék, az epergyöngyike, a nehézszagú golyaorr és a borzas orbáncfű a legjellegzetesebbek.

Tiszanánán az emberi beavatkozástól mentes természeti környezet 1827 hektárra tehető, és a község teljes területének alig több mint egynegyedét, 27%-át jelenti. Ebből 699 hektár gyeppel, 247 hektár erdővel, 881 hektár pedig művelésből kivont terület. Az 1827 hektárnyi érintetlen természeti környezet része a Hevesi Füves Puszták Tájvédelmi Körzetnek. A körzet uralkodó növénytakarásai a gyepek, ősgyepek, melyek kitűnő élőhelyet biztosítanak a tűzokok számára. Ebből eredően a tájvédelmi körzet legfőbb feladata a tűzokállomány fokozott védelme. Természetesen a füves puszták sok más védett élőlénynek is otthont ad. A növények közül jellemző itt a védett macskahere, réti őszirózsa, sziki őszirózsa, réti iszalag. Az állatok közül megtalálhatjuk a fokozottan védett madarakat, melyekről a tájvédelmi körzet alapító irata is szól. Jellemzőek a területre a pusztai madarak, úgymint a fentebb már említett tűzok, valamint az ugartyúk. A ragadozó madarak közül a parlagi sast, hamvas rétihéját, kerecsensólymot kell megemlítenünk. A füves pusztákon a parti madarak is gyakran lelnek pihenőre, pl. a fehér golya vagy a cigányréce. A tájvédelmi

körzet időszakosan vízzel borított területein előforduló kétéltűek kivétel nélkül védett fajok. Megtalálható a területen a zöld levelibéka, kecskebéka, tarajos göte, pettyes göte, vöröshasú unka. A kétéltűek mellett a hullók is előfordulnak a tájvédelmi körzetben, ezek szintén kivétel nélkül védett fajok. A hullók táborát a mocsári teknős, a vízisikló és a fürge gyík alkotja. Az emlősök közül a füves puszta kiváló élőhelyet biztosít a fokozottan védett vidrának, a vadmacskának, a molnárgörénynek, az ürgének, a hermelinnek, a különböző cickányfajoknak, valamint a keleti sünnnek. Más védett állatfajok is előfordulnak a tájvédelmi körzetben.

A község határában számos más védett élőlényt is találhatunk. Ezek a tájvédelmi körzet területén kívül fordulnak elő. Ilyen jellemző erdei növénytársulások a bokorfüzesek, égerligetek, puhafa ligetek, fűz-nyár ligeterdők. Az utóbbi erdei növénytársulások leginkább a Tisza partján, az ártérben fordulnak elő. A víztől távolabbi erdőtársulások sziki tölgyesekből és keményfajligeteből állnak. Ezekben kivétel nélkül megtalálható a vadrózsa, a kökény, az egybibés galagonya, a fehér nyár, a fekete nyár, az akác, a kocsányos tölgy, a fehér fűz, a mezei juhar, a mezei szil, valamint a védett parti fűz. A fentiekből láthatjuk tehát, hogy a terület védett növényekben nem túl gazdag, viszont jelenlétük különösen fontos más védett élőlények szempontjából.

5. A talajtípusok és a területhasznosítás

A Hevesi-sík területén összesen 9 különböző talajtípus alakult ki, ebből 3 van jelen nagyobb arányban: a barna erdőtalajok, a csernozjom talajok és a réti talajok. Nagy arányban vannak jelen a barna erdőtalajok, elsősorban a kistáj nyugati részén. A barna erdőtalajok csoportján belül is a kovárványos barna erdőtalajok jelentősek. Jászszentandrás-Kál vidékén található, és jellegzetességük, hogy a feltalaj alatt vörösesbarna csíkok húzódnak. Ezeknek a 70%-a a szántók területére esik. A csernozjom főcsoportba tartozó, vagyis a humuszban gazdag, morzsás szerkezetű talajok közül a mészlepedékes csernozjom és a réti csernozjom jelentősebb. Elsősorban Jászapáti és Heves környékén fordulnak elő. Nagy problémát jelent kilúgzódásuk, de ezt leszámítva vízgazdálkodásuk és tápanyag-gazdálkodásuk jónak mondható. 85-90%-ban szántóföldként hasznosítják az ilyen talajokat. A kistáj talajainak jelentős hányada, mintegy 53%-a kapcsolatban áll a szikesedéssel. Ezen belül a talajok 35%-a szolonyeces réti talaj. Ez található Tiszanána környékén is. A szikesedés jellemző rá, emiatt a felhalmozódási szintjében magasabb a nátriumtartalom. A talaj színét tekintve barnásfekete, vízgazdálkodása kedvezőtlen. Tápanyagot tartalmaz ugyan, de az nehezen hasznosítható. Mind a vízgazdálkodás, mind pedig a tápanyagtartalom talajjavítással korrigálható.

A Hevesi-síkon a legjellemzőbb területhasználati mód a szántóföldi művelés, valamint a rét- és legelőgazdálkodás. Kisebb hányadban jelennek meg az erdőségek és a szőlőtermesztés, elsősorban az északi területeken. A gyümölcsstermesztés nem számottevő, ennek oka elsősorban a talajminőségben és a vízhiányban keresendő. A szántóföldeken termesztett növények közül a búza és az őszi árpa a legjelentősebb. A cukorrépa-termesztés az utóbbi időszakban visszaszorult. Az erdőgazdaságra a fiatal és középkorú erdők egyaránt jellemzőek.

II. Tiszanána története a 19. század végéig

1. Az első évszázadok

a) A honfoglalás és letelepedés időszaka

Heves megye területét Béla királyunk Anonymusként ismeretes jegyzője említette először. A magyarok cselekedetei (Gesta Hungarorum) című művében ez olvasható: *„Árpád vezér és övéi... továbbmenve eljutottak az Eger vizéig. Kunyhókat készítve több napig ott maradtak, s azt a hegyet, amelyen a vezér számára leveles színt vertek, Színhalomnak nevezték el. Táboruk az Ostorospataktól egészen Poroszló váráig húzódott. Azután újjukat folytatva elérték a Zagyva folyót; ennek a folyónak a partján tábort ütöttek a Tiszától egészen a Mátra-erdőig... Akkor Árpád vezér nagy földet adott Ednek és Edöménnek a Mátra-erdőben, ahol az unokájuk, Pata, később várat épített. Az ő sarjadékukból származott hosszú idő után Sámuel király is, akit kegyességéért Abának hívtak.”*

A magyarok a honfoglalás utáni letelepedésükkor a megszállott földekkel kapcsolatban elsősorban arra voltak tekintettel, hogy azok mennyire feleltek meg a pásztorkodó életmódnak. A hegyes vidékeket, a mocsaras tájakat éppen ezért nem szállták meg a kezdeti időszakban. Heves megye, ill. a későbbi Tiszanána területe viszont kedvező volt őseink számára. Régészeti bizonyítékok szolgálnak alapul arra vonatkozóan, hogy Tiszanána területén korán megtelepedtek elődeink. Az itt feltárt temető, ill. annak egyik lelete egy fontos, a honfoglalók társadalmára vonatkozó tételt bizonyít. Azt, hogy a vagyonosabbaknál az idősebb fiúk megházasodván külön szállásra költöztek, s keleti szokás szerint csak a legkisebb fiú maradt apja szállásán, s ő örökölte az atyai háztartást és vagyonrészt. A legkisebb fiú otthon maradását igazolja a tiszánánai temető is, ahol egy 12-14 éves legényke, családfői tisztét jelölő tarsolylemezének bizonyossága szerint – nyilván apja halála és idősebb fivéreinek kirajzása után – apja örökébe lépett.

A későbbi Heves vármegye területe, így a mai Tiszanána vidéke is, a honfoglalás idején az Árpád nemzetség szállásterülete volt. Géza fejedelemsége idején (kb. 970-997) Tiszanána környéke az Aba nemzetség birtokába került, egy évszázad múlva pedig az egri püspökségé lett. A tatárjárás alatt sokat szenvedett Heves vármegye is. Központja, Eger teljesen elpusztult, s csak később épült újjá. A Tisza menti falvak elnéptelenedtek. Ennek elsődleges oka az volt, hogy a sík területen az emberek nem tudtak hová menekülni, hol elbújni a tatár csapatok elől. A lakosság nagy része életét vesztette, a többiek elvándoroltak. Nyilván ez lett a sorsa a mai Tiszanána területén elhelyezkedő birtokközpont(ok) lakóinak is.

b) A legrégebb írásos források adatai

A település első írásos említése 1261-ből való. Ekkor kelt IV. Béla királyunk azon oklevele, mely említést tesz a faluról. Az olvasható benne, hogy „*a tatárok dúlása és őryöngő támadása során az... egri egyházat teljes egészében lerombolták és felégették*”, a király pedig az említett egyházat „*helyreállítani és támogatni*” kívánja, ezért a püspöki birtokokat egy kiváltságlevélbe foglalja, és név szerint felsorolja azokat. Bár az eredeti példány nem maradt fenn, későbbi átiratok alapján a dokumentum hitelesnek tekinthető. Az oklevél szerint Ménesítő (Menusytho), Olfa (Olpha), Nána (Nana), Lovásztelek (Luaztheluk), Pók (Pookh) és Alpoklosi (Olpuklusi) birtokokat még Szent László király (1077-1095) adományozta az egri püspökségnek. Elképzelhető tehát, hogy egy (esetleg több) kis település már a 11. század végén létezett itt. A fenti dokumentumban a Nána (Nana) szó összesen négyszer szerepel. Egy feltételezés szerint az elnevezés Aba Sámuel király (1041-1044) jegyzőjére, Nannóra utal. Az 1261. évi oklevélből azt is megtudhatjuk, hogy az akkor fontos átkelőhelynek számító abádi révhez vezető „*nagy út*” Nánán és Ménesitón haladt keresztül.

Sajátos módon a IV. Béla unokája, IV. (Kun) László uralkodását jellemző zavaros belső viszonyok elősegítették a település nevének ismételt felbukkanását. IV. László ugyanis előbb hűtlenség gyanúja miatt birtokokat vett el András egri püspöktől, majd – miután a főpap bebizonyította ártatlanságát – visszaadta azokat. A király erről 1281-ben oklevelet állíttatott ki, amelynek eredeti példánya ugyan nem maradt fenn, de létezik egy 1324-ből, Károly Róbert idejéből származó hiteles átirása. A dokumentum az elkobzott, majd visszajuttatott birtokok között említi Nánát, Olfát, Ménesitót, Pókot és Kétlovásztelket. Megállapítható, hogy a 20 évvel korábban kiadott oklevélhez képest két változás történt: Lovásztelek neve némileg módosult, Alpoklosit pedig valamilyen ok miatt nem említették. Azonban későbbiekben az utóbbival még találkozni fogunk, hiszen a jelenlegi Tizsanána éppen az egykori alpoklosi birtok területén helyezkedik el. A Nána (Nana) név az 1261-es és az 1281-es oklevelekhez hasonlóan az 1332-1337. évi pápai tizedjegyzékben is megtalálható. Az 1493-1494. évi püspöki számadáskönyvben viszont a Tizsanana elnevezés olvasható.

c) Nána és a Tisza

A szakirodalomban szereplő egyik megállapítás szerint a 14. század elején Heves vármegye mezőgazdasági termelésében a földművelés volt az uralkodó ágazat. Elképzelhető, hogy az Alpoklosinak és Póknak nevezett birtokokon szántóföldi gazdálkodás is folyt, azonban Nánán és a többi déli

területen – ismerve a földrajzi adottságokat – a halászat és az állattenyésztés mellett a növénytermesztés aligha volt jelentős.

A középkorban az északkelet felől érkező, széles ártérben kanyargó Tiszát holtágak és mellékágak kísérték. Ilyen mellékág volt a Cserő, melynek vizét több patak táplálta. Ez a Tiszával a Cserőköznek nevezett ártéri szigetet hozta létre. A Cserőközt már az 1261-es oklevél is említi. Megtudhatjuk belőle, hogy ott az egri püspökség egy Halász nevet viselő hellyel, a Nagymorotva és a Zsukmorotva (morotva = holtág vagy folyótól elzárt halastó) nevű halászhelyekkel és három nagy halastóval rendelkezett. Később a már Tiszanánának nevezett falu lakossága használta a jó öntéstalajjal rendelkező szigetet.

Mivel maga Nána is a Tisza árterében helyezkedett el, lakosai a középkorban minden valószínűség szerint főként az egri püspökség halászhelyei voltak. Az utóbbiak többféle eszközzel jutottak halászsákmányhoz. A bonyolultabbak közül a vejszét és a szegyét érdemes megemlíteni. A vejsze nádból vagy vesszéből font és a meder alján rögzített falakból, ill. fogószerkezetből álló alkalmazhatóság volt. A tokfélék családjába tartozó, hatalmas méretű és tömegű viza csapdába csalásához faszerkezet és szintén kiegészítő halfogó eszköz kellett. Az utóbbi kettőt együttesen nevezték szegyének.

Okleveles adatok tanúsítják, hogy a falutól nyugatra húzódó folyószakasz mindkét partja az egri püspökség kezén volt. Ugyanez volt a helyzet az úgynevezett abádi nagy folyamkanyar északkeleti ágában, a Kis-szigetnél, ahol a nánaiak a Tisza jobb partja és a sziget közötti folyóágot teljes szélességében használták, sőt maga a sziget is püspöki, nánaiai birtok volt. A fent említett két hely egyikének valamely pontján létesült az egri egyházmegye egyik jelentős halfogó rekesze, a tiszánánai szegye. Ez volt egyébként a püspökség legkésőbb létesített szegyéje. A legkorábbi, 1493-as adatot a Bakócz-kódex őrizte meg róla. Rangoni Gábor urbáriumában még nem említi a szegyét. Mivel Rangoni 1474-től 1486-ig töltötte be az egri püspöki széket, valószínű, hogy a tiszánánai vizafogót az 1480-as évek második fele és 1493 között állították fel. (A Bakóczot az egri püspöki székekben követő Estei Hippolit Modenában őrzött kiadási számadásköteteiből tudjuk, hogy 1508. május 29-én 10 forint 25 dénárt fordítottak a tiszánánai vizafogó céljára, fát vásároltak belőle. Ismerjük 1508-ból a tiszánánai vizafogó szegyemesterét is, György személyében, akivel az egri püspökség kormányzója kötött szerződést. György a megállapított évi 5 forintból 2 forintot nyomban kézhez is kapott. A Kis-szigettől nem messze feküdt az ún. Vise laposa, melynek vízöntötte területe egy fok révén összeköttetésben volt a Tiszával. A térség 19. századi levéltári anyagában Vése-foknak nevezték. Kétségtelenül az itt felállított halfogó vejszéről nyerte a nevét.)

2. A tragikus 16. század

Az 1546. évi adóösszeírás szerint 10 porta volt a településen. 1549-ben 8 adózó, 7 elszegényedett, 2 elhagyott és 2 újratelepült jobbágytelket vettek számba. Az 1550. évi török összeírás azt bizonyítja, hogy ekkor már a töröknek hódolt a falu. A terhek növekedtek, hiszen a régi birtokos is igényt tartott a szolgáltatásokra. A török összeírás szerint a 10 házban lakó 14 nős férfi fizette a búza, a bárányok, a méhkasok a széna és a sertésszaporulat után kivetett adót. Ezenkívül a Tisza főágában folytatott halászat és a Holt-Tisza halfogóinak jövedelme után is tizedet szedett tőlük a török földesúr.

A település 1551. évi urbárium (a jobbágyok kötelezettségeit rögzítő dokumentuma) előírta, hogy a vizafogó, valamint a morotva vejszéjének faanyagát az Eger melletti Cigléd falu jobbágyainak kell a felsőtárkányi erdőben kivágni. A kitermelt faanyagot – 60 darab szálfat és 300 köteg vesszőt – a felnémeti jobbágyok Egerbe szállították, ahonnan azt az egriek Nagytályáig fuvarozták tovább. A nánaiak tartoztak Nagytályáról a szegyéhez szükséges fát a helyszínre fuvarozni, azt gondosan megőrizni és a szegyét elkészíteni. A vizafogó faanyagának előteremtéséhez tehát három másik helység jobbágylakosságát is igénybe vették. A szegye halzsákmányát három részre osztották, melyből egy-egy rész illette meg a püspökföldesurat, a falu lakosságát és a szegyemestert. Az 1558. évi urbárium tükrében a helyzetet még változatlanak találjuk, de valószínű, hogy 1577-ben a szegye már nem állt, mivel nem szerepel Nagyváthy Ferenc kamarai tanácsos igen részletes összeírásában. Kétségtelenül a török pusztításnak esett áldozatul, illetve költséges és terhes fenntartása, a számottevő faanyag évenkénti rendszeres megszerzése lehetetlenné vált. Valószínűnek látszik, hogy az 1560-as években semmisült meg. A falu halászatában igen jelentős volt a Morotva nevű halastó is, mely a Tisza áradásakor megtelt vízzel és „mindenféle hallal”. Ezt még Estei Hippolit püspökföldesúr idejében (1498-1520) vették el a falusiaktól.

1552-ben, Eger ostroma idején a falu több szomszédjával együtt elpusztult. 1554-ben még néptelen volt. Az 1555. évi török adókönyvben 40 házzal szerepel. 1558-ban 23 telkes jobbágyot és 6 új házat írtak össze benne. 1564-ben 17 portája volt a településnek. 1566-ban újabb falupusztulás következett be: ekkor a török szolgálatban álló tatárok perzselték fel az egész települést. Az 1577-79. évi összeírás adatai alapján igen részletes képet kapunk Nána akkori helyzetéről. (A tekintélyes munka szerzője, ill. a felmérés irányítója Nagyváthy Ferenc szepesi kamarai tanácsos volt, aki a kézirat címe szerint adatait nem pusztán összeírta, de ki is nyomozta azokat.) Eszerint az egész- és féltelkes jobbágyok mellett egy nemesi jogállású lakosa is volt a falunak, Bozy Máté személyében. A jobbágyok a búza, árpa, rozs és zab tized részét kötelesek voltak beszolgáltatni keresztény földesuruknak, míg a méhek, bárányok és malacok után járó tizedet pénzben megválthatták. Tizedszedés

idején, akinek lúdja volt, köteles volt egy ludat adni, akinek pedig tyúkjá, az egy tyúkot. A robot részben a beadott gabona Egerbe szállítását jelentette. Másrészt a jobbágyokat arra kötelezték, hogy évi 6-8 napot kaszáljanak, gyűjtsenek, ill. a szénát a kijelölt helyre hordják. A keresztény és a török földesúr, ill. a szultán is készpénzt követelt tőlük. A török birtokosnak „ajándékot” is kellett adniuk: árpából és búzából 20 vékát, egy hizott ökröt, vajból 20 pintet, lúdból 20 darabot, faggyúból egy mázsát, lencséből egy vékát. A jobbágyok nem csak a kettős adóztatástól szenvedtek. Elpanaszolták, hogy nem tudják zavartalanul használni kaszálóikat, erdeiket és szántóföldjeiket, mivel azokat Köre, Taksony, Kömlő és Abád jobbágyai elfoglalták maguknak, és a tiszánánaiakat senki sem védelmezi meg.

3. A birtokosok és a lakosság a 17. században

Eger várát 1596-ban elfoglalták a törökök. A 17. században az egri püspökség birtokait a kamara kezelte, s bevételeit Ónod és Szendrő végvárok szükségleteire fordították. Nána ideiglenesen e várak kapitányainak, vagyis világi birtokosoknak a kezébe került. A források szerint Thurzó György nádor Török Jánosnak és Kocsi Györgynek adta. Török János halála után a része fiára, Ferencre szállt. Kocsi György halála után az özvegyét Hoczman Mihály vette feleségül, megszerezve ezzel a javainak élvezetét is. Berentei Gábor szintén a tiszánánai földek haszonélvezői közé tartozott.

Mivel 1635-ben csak két porta volt a faluban, az itt élők száma csekély lehetett. 1683-ban 76 telek népe jelentette a nánai lakosságot. (Egy másik nézet szerint 76-an éltek a településen.) Valamennyien reformátusok voltak, templomuk lapályos, vízjárta helyen, fából és agyagból épült. Ekkor a jobbágyok a püspökföldesúrnak évente 100 forint bért fizettek, s gabonatedet, vaját, ökröt, két darut és két hordó sózott halat adtak. Hídvég-pusztá használatáért 21 forinttal tartoztak. Az Eger felszabadításáért 1686–87-ben folytatott csatározások során a település lakóinak nagy része elmenekült. Azonban a falu hamarosan benépesült, és békés körülmények között folyhatott a termelőmunka.

1693-ban az „örökös nánaiak” mindössze 12-en voltak. A kiürült telkeket ideiglenesen mezőtúri és dévaványai menekültek szállták meg. Az 1696. évi portaösszeírás újonnan benépesült falunak mondja. Ekkor 55 telkes jobbágyot és 35 zsellért tartottak számon. Lakói három évre adómentességet nyertek az állami és vármegyei adó alól. Az új telepesek közül tízen a Gömöri Alsóvál és Palom községekből szöktek ide. Az 1696. évi családnevekben az ország egyéb tájai és nemzetiségei is képviselve vannak: Visegrádi, Szalai, Tari, Somogyi, Kürti, Tordai, Baranyai, Túri, Deáki, Galgóczy, Maklári, Semberi, Apponyi, Bagosi, Nádasdi, Vámosi, illetve Rác, Tóth, Török, Kun, Cseh,

Oláh. (A Somogyi családnév és a nemzetiségi eredetre utaló nevek ma is megtalálhatók a faluban.)

4. Tiszanána a 18. században

a) A népesség számának növekedése

1701-ben 78 adófizető felnőtt férfi lakta a falut. A császáriak zsoldjában álló Szeged környéki rácok rabló és harácsoló csapatai 1705–1706-ban végigpusztították a Tisza mellékét és a Heves körül fekvő falvakat. Nánát és környékét ez a csapás 1706-ban érte. A rác portyázás következtében a népesség ismét erősen megfogyatkozott, de mintegy 20-25 család helyben maradt. A Rákóczi-szabadságharc idején, 1707-ben Kónya Pál, Csala Sebők és Ónodi Nagy György a kurucok Csáky-ezredében szolgált. A település népessége a szabadságharc után jelentősen növekedett. Az addig pusztán álló területen 1715-ben 29 jobbágy és 5 zsellér lakos élt. 5 év múlva ez a szám hihetetlen gyorsasággal megnőtt, ekkor 7 nemesi és 95 jobbágycsalád lakta a falut. 1710 és 1720 között nagy számban települtek be a rimaszécsi és jolsvai Koháry-birtokról ideszökött jobbágyok. Ezek egy része azonban hamarosan továbbvándorolt, más részüket pedig a volt földesúr vitette vissza.

b) Nána új helyen

A tiszai árvizek nemcsak a külső határ nagy részét, hanem gyakran a falu belső részének biztonságát is veszélyeztették. Ezzel összefüggésben kell szemlélnünk a lakosság áttelepülését-áttelepítését. Egy, az 1770-es évekből származó forrás tudósít Nána földrajzi helyének 1700 körüli megváltozásáról. A falu népe „a török kiűzésének idején” a Tiszától távolabb elhelyezkedő Alpoklos területére települt át. A néphagyomány szerint a beköltöző lakosok a ma már nem létező, Csónak-ér nevű kis patakon csónakkal hozták a holmijukat a biztonságosabb lakhelyre. Az új település az Alpoklos-Tiszanána, később csak a Tiszanána nevet viselte, míg a régi, elhagyott faluhely Pusztanána vagy Ónána néven volt ismeretes. Az utóbbi területének 1/3-át az új falu tartotta meg, 2/3 részét pedig Kisköre kebelezte be. Tiszanánához tartozott az egykori Pók térsége, valamint lakói továbbra is megkapták a korábban említett, még a mohácsi csata előtt pusztává vált Lovásztelek, Olfa és Ménesítő használatához való jogot.

Az elgyepesedett, áradásos, nehezen megmunkálható határban 1728 táján kevés volt a szántóterület, ezért a tiszánánaiak az egri püspökség tulajdonát képező Kömlő-, Hídvég- és Magyarád-pusztá határában béreltek szántóföldeket, míg saját határukat szarvasmarhák, juhok nyári és téli

legeltetésére használták, ill. a náddal, sással benőtt öntésterületen nádat vágtak. Hídvégen még szabad foglalással használták a terjedelmes földeket, de saját határuk parcelláit siettek végleg hozzákapcsolni a belső telkekhez, csak a réteket osztották fel minden évben.

Tiszanána népének lakásviszonyai 1728-ban így alakultak: a faluban lévő 77 lakásból 36 vályogtéglából épült, 41 pedig az ideiglenes szállás kategóriájába tartozott. Ez utóbbiak közül 39 kunyhó volt, 2 pedig földbe ásott verem. A jobbágy- és zsellérháztartások együttes száma 1696-tól 1770-ig az alábbiak szerint változott:

1696	1712	1715	1720	1728	1735	1770
90	31	34	95	90	125	311

c) Tiszanána és püspökföldesurai

Tiszanána népe Erdődy Gábor püspökföldesúr idejében (1715-1744) szerződés alapján, egy összegben évi 300 Ft „árendával” vehette használatba az egész határ haszonvételeit. A fuvarozás, a kaszálás és a dézsmaadás (a tized beszolgáltatása) továbbra is az itteniek kötelezettsége volt. A következő püspök, Barkóczy Ferenc az 1750-es években előbb 3000-re, majd 4000-re emelte az évente fizetendő pénzüsszeget. Ugyanakkor elengedte a robotot és a dézsmát, használatukba adta az egész határon kívül a görög boltos árendáját, az új malom jövedelmét, a mézárszék és a korcsma, a kilenced és a tized bevételét, a Tisza és a morotvák halászatát, a csikászó vizeket, a réteket és a nádasokat, ill. felszabadította őket egyebek mellett a fuvarozás alól. A tiszánánaiak a hídvégi majorban működő híres tehenészet szükségleteinek kielégítésére árpa- és zabföldet műveltek, 200 kaszást és 50 „gyalogembert” biztosítottak. Megadták a szokásos húsvéti és karácsonyi terményajándékot, nagybőjtre hat darab, egyenként háromakós hordó sózott halat és „*valamely szép eleven halat*” szállítottak az egri püspöki udvarba. Kötelességük volt továbbá a Tiszát a tőkétől úgy megtisztítani, hogy vizát és tokot lehessen benne fogni.

Az új püspökföldesúr, Eszterházy Károly (1762-1799) 1764-ben kezdte meg uradalma átszervezését. Felmondta az elődje, Barkóczy Ferenc idején a faluközösségekkel kötött úrbéri szerződéseket, amelyek rendszerint évi egyszeri pénzüsszegben engedték megváltani a jobbágyszolgáltatások nagy részét, és saját szempontjából előnyösebb, de az úrbéreseknek terhesebb szolgáltatási formákat vezetett be. Természetben követelte a tizedet és a kilencedet, s egyénileg, a teleknagyság szerint rótt ki a robotnapok pénzre átszámított váltságait. Emellett speciális munkákat, építési fuvar és kézi munkásokat is igényelt. Az érintettek így látták saját helyzetüket: „*Akármely dolognak idején valahova csak kellett az uraságnak, magunk dolga félretételével, kellett a parancsolatot teljesítenünk. Aki pedig közülünk bé nem teljesítette, megköötztetvén, áristomot kellett szenvednünk. Minden csomó búzául 1-1 pénzt*

(dénárt), minden öt petrence kaszált élettül három pénzt sarlopézt fizettünk. A földesuraság alkalmas számu juhái télben-nyárban itt, kevés határunkban tartatnak.”

Sor került a telkek, a zsellérházhelyek kimérésére és a Tisza mentén addig ismeretlen szabályozott telekrendszer bevezetésére is. Súlyos problémát jelentett, hogy 1770-ben Eszterházy püspök – illetve prefektusa, Ulrich János – nem vette figyelembe a határ árterületi fekvését, és azt második osztályúnak minősítve felére csökkentette az egy egész telekre számított szántó- és rétterületet. Ennek a rendelkezésnek minden bizonnyal az volt a célja, hogy az államilag irányított úrbérrendezést közvetlenül megelőzően a földesúrnak kedvezőbb, a jobbágyoknak hátrányosabb pozíciót teremtsen. Ezt a célt részben el is érte az uradalom, mivel az úrbéri rendelet – amely Tiszanánát a harmadik osztályba sorolta – csak 36 magyar holdban és 6 kaszás rétből állapította meg egy falubeli egész telek méretét, s így növekedett a szolgáltatásokkal terhelhető telkek száma. Mindez annak fényében tekinthető különösen hátrányosnak, hogy az úrbérrendezés előtt megyei viszonylatban amúgy is Tiszanánán volt a legkedvezőtlenebb a paraszti birtokmegosztás, mivel a nagyszámú népesség túlnyomó része törpebirtokon élt.

d) Az úrbérrendezés

A fentebb több alkalommal is említett úrbérrendezés Mária Terézia rendelete alapján történt. A királynő az úrbéri viszonyok országos szabályozását 1767-ben elsősorban azért rendelte el, hogy az ország valamennyi falujában minden adófizető jobbágy gazdaságának, telkének, földjének és rétének nagyságát és a rá nehezedő földesúri terhet országos norma szerint egységesen és tartósan állapítsák meg, s ezáltal az állami adó is világosan látható, pontosabban számba vehető legyen, és kevésbé változékony adótárgyakra épüljön. Az úrbérrendezést, a szabályozott telkek és úrbéri földek kiszabását Heves és Külső-Szolnok megyében 1771-ben fejezték be. Ennek folytán megszűnt a földközösség, az adófizető jobbágy a faluhatár meghatározott pontjain véglegesen megkapta a telkének nagyságához mért földjeit. A jobbágyingatlan most már az állami adózás szempontjából is nyilvántartható, állandó adótárggyá lett. Az úrbérrendezés után Tiszanánán a jobbágyszántó kiterjedése 3140 katasztrális hold, a rét nagysága pedig 525 katasztrális hold volt. A korábbi helyzethez képest a jobbágyszántó növekedése majdnem háromszoros, míg az úrbéri rét változása csekély mértékű volt. Ez annak tudható be, hogy elegendő rét hiányában a rét egyik részét szántóföldben adták ki. A telkes jobbágyok száma 1771-ben 235 volt, míg a zselléréké 88. A korábbi statisztikához viszonyítva e tekintetben csekély mértékű növekedés történt. Az alábbi táblázat egymás mellett mutatja az 1770-es és az 1771-es év adatait, vagyis az úrbérrendezés előtti és utáni állapotokat:

	1770	1771
Jobbágyszántó	1078	3140
Úrbéri rét	464	525
Telkes jobbágy	224	235
Zsellér	87	88

(A szántó és rét katasztrális holdra átszámítva.)

e) Kömlő-pusztá elvészése

Nagy érvágást jelentett Tiszanána paraszti népessége számára Kömlő pusztai földjeinek elvesztése. A szomszédos település a 15 éves háború (1591-1606) végére elnéptelenedett. Ezt kihasználva a nánaiak eleinte engedély nélkül használták a szomszédos területet. Kömlő földesurai hosszú ideig világi családok voltak. 1663-ban a Rákóczi család szerezte meg. 1707-ben II. Rákóczi Ferenc és nővére egy cserebirtokért az akkori egri püspöknek adta. Az 1720-as évektől a kömlői (kömlei) terület kisebb-nagyobb részét Tiszanána közössége bérelte. Azonban 1770-ben Eszterházy Károly benépesítette Kömlő-pusztát. Mivel a tiszánánaiak Kömlő határát többé nem használhatták, szántó- és rétterületük mintegy 40%-át elveszítették. A püspökföldesúr viszont egy új, immár kimért jobbágytelkek szerint adózó faluközösségre tett szert. A bérelt pusztától megfosztott Tiszanánán nőttön nőtt az elkeseredés. Az itt lakók hiába reménykedtek abban, hogy Eszterházy nem tud majd mit kezdeni „*a sok maradék földivel, még összetett kézzel fog rimánkodni, hogy csak dézsmára is*”, vagyis mindössze a tized fejében műveljék meg a területet.

Kömlő betelepítése miatt számos tiszánánai jobbágy nem rendelkezett elegendő földdel. Amikor Brunszvik Antal királyi biztos az úrbéri rendelet végrehajtására megjelent Tiszanánán, az ott lakók elárasztották őt panaszaikkal a kömlői pusztabérlet elvesztése miatt. Megnyugtatóul a királyi biztos megengedte nekik, hogy mindenki akkora telekre iratkozzék fel az úrbéri táblázatba, amekkorára akar. Végül Brunszvik nem tudta beváltani földhöz juttatási ígését, ezért 1772-ben Lódi Kiss Mihály vezetésével 102 családfő elköltözésre szánta el magát. A költözést Ulrich János prefektus meg akarta akadályozni, Mária Terézia királynő azonban engedélyezte azt. A távozók nem csak a szegények közül kerültek ki: a zsellérek mellett negyed-, fél- és egésztelkesek is voltak közöttük. Az elköltözött parasztok egy része a szabolcsi Tetéltent, másik része a békési Bucsa-pusztát népesítette be. A konfliktus a tiszánánaiak 35%-át sodorta el a településről, s az embervesztés csak a század végére pótlódott.

f) A településrendezés

Az elköltözők „*bogárhátú kunyhóikat*” és istállóikat lebontották, azok faanyagát szekerre rakva magukkal vitték, eladták vagy feltüzeltek. Olyan volt a falu képe, „*mintha felprédáltak volna*”. Ezt követően, 1772 decemberében készült el Tiszanána első településrendezési tervezete, amely öt utca nyomvonalát jelölte ki, s ezzel még a község előljárósága is egyetértett. Azonban 1773 márciusában, amikor Ulrich prefektus gyökeresen kezdte felforgatni a korábbi beltelkeket, új utcákat jelölve ki a régi lakosok és az újabb betelepülők számára, akkor a régebben itt élők már hátrányosnak tartották az átformált beltelki határokat, és nyíltan ellenszegültek. Mária Teréziához viszont ezúttal hiába fordultak, mert éppen az ő utasítására hirdették ki azt a rendeletet, amelynek az alábbiakat tartalmazza: „*Emellett arra is intetnek a helységekben, nem oly rendetlenül mint eddig és nem imitt-amott, nem padlás nélkül valót, vagyis bogárhátú házat, hanem szép renddel építsék és ahhoz tartozandó kerteket szép móddal utána intézzék.*” Ráadásul a katonák beszállásolása miatt is jobb minőségű és nagyobb házakra volt szükség.

A fentiekre hivatkozva Ulrich János jószágigazgató leromboltatott 100 olyan régi földházat, faviskót, „*padlás nélküli nádfalbul levő bogárhátú kusurnyót*”, melyekből nemegyszer 4-5 is összezsúfolódott egy negyed portán. 1775 májusában új, rendezett utcatorokat jelölt ki, s ezekre utcánként kimérette az egyholdas belső telkeket, szám szerint 259-et. Elrendelte, hogy minden telkes jobbágy vályogból vagy égetett téglából kétszobás házat építsen, s akik erre nem voltak képesek vagy hajlandók, azokat még negyed telek, később házasszellérhely sem illette meg. (A külső szántó- és rétilletőségek mérnöki kimérésére csak a házhelyrendezést követően került sor.)

A tiszánánai gazdák 1771-1776. évi zendülése egyrészt a Mária Terézia-féle úrbérrendezés által felvetett problémákhoz kapcsolódott. Közvetlen céljukat nem érték el. A nagygazdákat azonban visszaszorították az úrbérrendezés által megszabott, szűkösebb telekviszonyok közé, és a tőlük elvett helybeli maradványföldekre résztelkesek ülhetek. A lakosság kb. harmadrésze ugyan elvándorolt, de a helyükbe költözők az 1775. évi házhelyrendezés folytán szépen rendezett, új települést hoztak létre. A 8-10 házból álló, tágas, új utcákat most már merőleges keresztutcák szelték át. Ilyen új utca volt pl. a Kömlei, Hídvégi, Sarudi, a belső és külső Hangácsi út.

Másrészt a zendülés háttérében egy másik tényező is állhatott. Eszterházy püspök átfogó településrendezést a szomszédos Kömlön, Kiskörén és Sarudon is végeztetett. Ezekben a településeken mégsem robbant ki hasonló konfliktussorozat, mivel Kömlőre katolikus népességet telepítettek, és 1770 körül Kisköre és Sarud is katolikus falu volt. Tiszanánán 1763-ban a népesség több mint 90%-át a református felekezetűek alkották. Bö hús év múlva még

mindig többségben voltak, de a katolikusok aránya akkor már meghaladta a 40%-ot. Az 1770-ben csökkentett telkiállomány, a kömlői földek bérleti jogának elvesztése, valamint az utca- és házrendezés miatt bekövetkezett tömeges elköltözés nagy valószínűséggel a reformátusokat érintette. Mással aligha magyarázható a lakosság felekezeti megoszlásában bekövetkezett változás. Ezért jogosnak tűnik az az újabb szakirodalomban olvasható feltételezés, amely szerint a valláskülönbség állíthatta szembe végletesen Eszterházy püspököt és Tiszanána „*régi jobbágyait*”.

g) Az oktatás

A katolikus és a különböző protestáns egyházak a tanítást szigorúan saját feladatuknak tekintették. Ily módon az iskolai oktatás az 1770-es években még a legszorosabb kapcsolatban állt a vallással. Ebben a vonatkozásban hozott újat és a maga korában merészet a kormányzat, amikor Mária Terézia 1769-ben elrendelte az ország valamennyi vármegyéjében a népiskolák legfontosabb adatainak összeírását. Ezeket az iskolai összeírásokat alapjában véve a készülő oktatási rendelet, a Ratio Educationis helyzetfeltáró felméréseinek is tekinthetjük. Az összeírás adatainak ismeretében a tiszánánai elemi iskolai oktatás az 1771. és 1772. évben az alábbi helyzetet mutatja: 1771–1772-ben a katolikus tanító Tary András, a kálvinista tanító 1771-ben Dávid Péter és Pécsy István, 1772-ben Vitéz József volt. 1771-ben 10 katolikus és 111 kálvinista diák járt iskolába. Ez utóbbiak közül 68 fiú és 43 lány. 1772-ben az előző évhez viszonyítva a katolikus diákok száma csökkent, míg a kálvinistáké növekedett. A katolikusoknak a következő tantárgyakat tanították: irodalom, olvasás magyarul és hittan. A kálvinisták tananyaga a következő volt: 1771-ben olvasás és számtan, 1772-ben irodalom, olvasás és grammatika (nyelvtan). Figyelemre méltó, hogy a megye összes községei közül egyedül a tiszánánai kálvinista iskolában tanították külön-külön a fiúkat és a lányokat. A koedukáció máshol általános volt, pedig már a 20 évvel korábbi canonica visitatio (egyházi ellenőrzés, ill. annak jegyzőkönyve) sürgette az iskolások nemenként külön-külön való oktatását, de arra még a nagyobb létszámú iskolákban sem kerítettek sort. Ezért számít különlegességnek, hogy 1771-ben két tanító csupán a tiszánánai kálvinista iskolában dolgozott, s közülük az egyik a lányok, a másik pedig a fiúk oktatását végezte. A tanítók jövedelme az alábbiak szerint alakult: 1771-ben a katolikus tanító minden egyes párbérből kapott 20 dénárt és ½ pozsonyi mérő (1 pozsonyi mérő = 62,5 liter) búzát. A református tanító 1771-ben minden párbérből 21 ½ dénárt és ½ pozsonyi mérő búzát kapott. Ezen kívül mindegyiknek juttattak ¼ - ¼ telek földet is.

Általánosságban elmondható, hogy az 1770-es években a megye, s azon belül Tiszanána gyermekeinek elemi iskolai oktatása meglehetősen lassú és vontatott ütemben javult az 1750. évi canonica visitatióban rögzített adatokhoz

képest. Pusztán a tanulók számában mutatkozott némi javulás. A tanítás hatékonyabbá tételének legnagyobb akadálya az volt, hogy a szülők nem küldték iskolába gyermekeiket, hanem mezei munkára fogták őket. A másik fontos körülmény, hogy a falusi iskolák fejlesztése nem állt a különben nagy építtető Eszterházy püspök érdeklődésének homlokterében. A vallásoktatás nyomatékos hangsúlya mellett eltörpült az elemi iskolai népoktatás egyéb alapvető tantárgyainak jelentősége és súlya.

h) Az adózás

Alig fejeződött be 1772 nyarán az úrbéri viszonyok rendezése, az uralkodó rendeletére a helytartótanács az 1772. július 30-án kelt, 3130. sz. körrendeletével bevezette az országosan egységes, új adókvivetési eljárást. Az egyes községekre eső adó kulcsául a rovások vagy dikák szolgáltak már korábban is. Ezeket az országos adózás kezdete óta a király által kinevezett és a megyékbe küldött dikátor vagy rovó vette jegyzékbe úgy, hogy egy fadarabra, az ún. rovásfejre felrótta az adóegységek, porták, kapuk számát. Ezután a rovásfejet kettéhasították, egyik fele a falubírónál maradt, másik felét a rovó magával vitte. Amikor a pénzügyigazgatásban is kialakult az írásbeliség, a királyi rovók már nem fadarabokon jelezték, hanem kéziratos dikajegyzékekbe, dikális (rovásadó-) összeírásokba vezették be a faluban talált adótárgyakat, a falu rovásainak, dikáinak számát.

Jellemző, hogy 1772 előtt nem az ingatlanokat, nem a házakat, nem is a szántó vagy rét területét adóztatták, hanem csak a mérőben bevallott termésüket. Ennek bizonyára az volt az oka, hogy Heves és Külső-Szolnok megye 150 községének kétharmada az 1771. évi úrbérrendezés előtt még a földközösség rendszerében használta határát, a földek pedig az időszakos újrafelosztások következtében mind elhelyezkedésükben, mind kiterjedésükben szinte évről évre változtak.

A vármegyék adókvivetési rendszere nem volt sem egységes, sem állandó. Aránytalanul osztották fel községeik és adózóik között a közadókat, nem adóztatták meg az igazán jövedelmező adótárgyakat. Az új adótörvény ezért elrendelte, hogy a járási tisztek újból és azonnal írják össze az adótárgyakat, minden községről külön füzetben, s ehhez az országosan egységes nyomtatott íveket a helytartótanács kellő példányszámban megküldte minden vármegyébe. Az adóbevallás, helységösszeírás ősszel történt, a községi előjáróknak október végéig kellett benyújtaniuk a járási szolgabíróhoz, aki ezek alapján készítette el a járási sommázatot. A szolgabíró személyenkénti adókvivetése a tavaszi hónapokban történt. Ennek során a járási tiszt (a szolgabíró vagy az esküdtje) minden adózó személyre nézve kiszámította, és az őszi adóbevallási ív jobb oldali lapszéli, („*melyektől fizettetik*”) üresen hagyott rovataiba beírta az adózó által fizetendő forint- és dénárösszeget. Majd

valamennyi adózónak az adóterhét összegezve a jegyzővel bevezettette a községi adókönyvecskébe, mégpedig az adótárgyak alábbi öt csoportja szerint:

- a/ személyek után fizetendő adó
- b/ állatállomány után fizetendő adó
- c/ ingatlanok adója
- d/ soron kívüli jövedelmek és bérletek adója
- e/ közös haszonvételek utáni adók.

Az adókönyvecskében a község évi adójának összegét felosztották hat téli és hat nyári hónapban fizetendő részletre. Ezután kiállították, és minden adófizetőnek kezébe adták az évi adóját feltüntető adókönyvecskét, ami nem volt más, mint néhány összevarrott lapból álló adóív.

Az alábbi táblázat jól szemlélteti Tiszanána helyzetét, ill. annak változását a rovásadó- összeírások tükrében. Egyrészt arról tudósít, hogy az adott időpontban hány jobbágy, hány zsellér stb. élt a faluban, mekkora volt az állatállomány, hány ház volt a településen stb., másrészt nyomon kísérhetjük azok változását is 1787-től 1846-ig. Ezen adatokból – ha nem is egészen pontosan – kiszámítható, hogy az adott időpontban hány rovással terhelték a falut, mennyi volt az adója. Az alábbi adatok alapjául az 1787–88. és 1827–28. évi járási rovásadó-összeírások, az 1828. évi országos összeírás, valamint az 1845–46. évi községi kivetések szolgálnak:

	járási összeírás 1787/88	járási összeírás 1827/28	országos összeírás 1828	községi kivetés 1845/46
telkes jobbágy	188	151	239	154
- fia, 16 éven felül	84	85	100	253
- lánya, 16 éven felül	7	-	-	-
- testvére	17	7	7	-
házas zsellér	44	42	105	75
háztalan zsellér	29	2	10	8
szolga	32	12	7	63
szolgáló	1	-	-	-
saját igásökör	139	42	72	-
kölcsönvett ökör	4	6	-	-
hizlalt ökör	4	4	-	-
fejőstehén	266	111	221	180
meddő tehén	152	4	95	587
tinó, borjú	396	156	156	360
hámos ló	629	488	620	737
ménesbeli ló	46	2	-	-
csikó	89	5	-	242
sertés	197	63	112	214

juh	734	896	1246	2394
adóztatott ház	252	285	344	384
szántó /kishold/	3457	2940	-	-
rét /kaszás/	1883	1260	890	1287
legelőre járó nagyobb marha	1725	712	-	2107
legelőre járó kisebb marha	931	959	-	2608
kézi munkás	66	44	-	223

i) Az 1786-os népszámlálás

1784-87 között hajtották végre Magyarországon az első népszámlálást II. József, a kalapos király (1780–1790) rendeletére. Ha nem is tekinthetjük modern értelemben vett népszámlálásnak, mégis jelentős dolog volt. Külön e célra létrehozott, megyei vagy egyházi közigazgatástól független szervezet hajtotta végre, a népesség valamennyi rétegére kiterjedt, a népességi adatokat különböző szempontok szerint részletezte, azok összefüggéseit feltárta. Az 1784–87. évi II. József féle népesség-összeírás adatai alapján Tiszanána népességét az alábbi helyzetben találjuk. Az adatok a népesség 1786-os állapotát tükrözik:

Jogállása: község

A birtok neve: Egri püspökség

Házak:	318
Családok:	399
Jogi népesség:	2054
Távol levők:	12
Idegenek:	1
Tényleges népesség:	2043
Férfiak összesen összesen:	1038
Házas:	410
Nőtlen:	628
Pap:	3
Nemes:	7
Tisztviselő:	-
Polgár:	3
Paraszt:	181
Polgár és paraszt örököse:	179
Zsellér:	172
Egyéb:	87
Szabadságolt katona:	1

Nők összesen:	1016
Fiatalkorúak:	339
1-12 éves:	254
13-17 éves:	85

j) Az 1799-es uradalmi leltár

Az 1799. évi uradalmi leltárból megtudjuk, hogy a tiszánánai határ több régi, elpusztult településhelyet foglalt magában:

1. Pusztánána harmadrésze ekkor az Ónána nevet viselte.
2. Alpoklos ott helyezkedett el, ahová a török kiverése után Tiszánána áttelepült.
3. Pók a fentihez csatlakozott.
4. Ménesítő- és Olfa-puszták is a tiszánánai határhoz tartoztak, s földjeiket a földesúr engedélyével a helybeliek bérelték.
5. Volt egy Szórfűhát nevű majorsági-pusztai birtok. Ezt a kömlőiek bérelték.

A falu lakóinak nagyobb része ekkor is református vallású volt, szám szerint 1200. A katolikusok létszáma 951-et tett ki. A következő uradalmi épületek álltak a faluban: alsó és felső kocsma, két szárazmalom, majorház, amelyben a mézáros és a boltos lakott, juhászház, vadászház, hajdúház, ötszobás számtartóház és a Bánomkert nevű méhes a falun kívül. A majorsági juhászat 900 állatra felügyelt. Közös legelőre járt a jobbágyok részéről 770 ló, 246 ökör, 430 tehén, 2554 juh. Sem majorsági szántó, sem szőlő, sem erdő nem volt.

5. Tiszánána a 19. században

a) Az 1848-ig tartó időszak

A nagy kiterjedésű egri püspökség 11 vármegyét és 3 kerületet foglalt magában. Eszterházy Károly halála után, az átszervezés befejezéséig nem került sor újabb főpap kinevezésére. Bár az egri káptalan (püspöki tanácsadó testület) ellenezte a felosztást, 1804-ben a VII. Pius pápa aláírta az egri érsekség létrehozásáról szóló bullát. Ennek értelmében Eger érseki rangra emelkedett, az egyházmegye területéből pedig kialakították a kassai és a szatmári püspökségeket.

1804 után Tiszánána az újonnan felállított szatmári püspökség birtokába került, amely 1848-ig gyakorolta fölötté a birtokjogot. Az új birtokos sem épített ki azonban majorsági szántógazdálkodást, a majorüzem továbbra is

juhászattal foglalkozott. A 19. század első felében az urasági tiszti lak mellett felépült a tiszánánai uradalom központi tömlőce.

Bár a falu a 18. században biztonságosabb helyre költözött, az árvízveszély nem szűnt meg. 1830-ban ismét óriási áradás borította el a falut. Az árvíz 1829-ben óriási mértékű marhapestis-járvány előzte meg, amely a marhaállományt jelentős mértékben megtizedelte. A marhavészt kemény tél követte, majd a már említett árvíz tavasszal, nyáron pedig pusztító aszály. Mindennek szükségszerű következményeként 1831 tavaszán éhség és mérhetetlen drágaság lépett fel. A megye sok fálvában, de országosan is hasonló volt a helyzet. A nyár bő termést ígért, ekkor viszont – egy kortárs szavait idézve – az „öldöklő angyal”, a „dögletes kolera” tört az országra. A betegségnek sem természetét, sem terjedési módját nem ismerték.

Vármegyénkben a kolera először 1831. június 27-én Heves mezővárosban ütötte fel a fejét, június 29-én pedig már több Tisza menti községben – Poroszlón, Abádon stb. – is fellépett. Tiszánánát július 12-én érte el a járvány. A megyében a járvány kitörésekor 25 diplomás orvos volt. A közgyűlés így a vármegye területén fekvő helységeket közöttük osztotta fel. Egy orvosnak 10 településre kellett felügyelnie. Azokban a községekben, ahol szakképzett orvos nem volt, a gyógyítást a borbélyok és javasasszonyok feladatává tették. Mondani sem kell, hogy ez az egészségügyi szervezet elégtelen volt a kór leküzdésére. A betegség terjedése ellen vesztegzárat alkalmaztak. A helységekből egész utcákat is lezártak. Egyes helyeken azonban a vesztegzár miatt a lakosság nem jutott élelemhez. Legelégedetlenebbek a részes aratók voltak, akik nem mehettek ki a határba, s ezért attól tartottak, hogy a learatott gabonájuk elrohad a földeken. Egyidejűleg fokozódott az ellenállás a gyógyszerekkel és az alkalmazott gyógymódokkal szemben, s egyre többen adtak hitelt annak az álhírnek, miszerint az urak ki akarják irtani a népet. Az elégedetlenség – főleg a szegénység körében – egyre inkább fokozódott. Augusztusban Pásztón, Jobbágyiban, Verpeléten felkelések robbantak ki. Arról, hogy ilyen, vagy ehhez hasonló események Tiszánánán történetek-e nem tudunk, de az elégedetlenség bizonyára itt is nagy volt. A faluban a járvány következtében 124-en betegedtek meg. A 124 személyből 85 meggyógyult, 39 meghalt. Az augusztus 25-én megtartott közgyűlésen a rendek már feliratban kérték a nádort, hogy a megye területén nemesi felkelés elrendelését engedélyezze. A nemesség tényleges összeírására azonban nem került sor, mert szeptemberre, a járvány megszűnésével párhuzamosan mindenütt lecsillapodott a megye parasztsága.

Az 1800-as évek elején nagyon elszaporodott „a kóborló, dologkerülő, ingyenélő-here emberek” száma, akik igen nagy terhet jelentettek a községnek. Ezeknek megfékezésére, egyben az igazi szegények istápolására egy megyei bizottság báró Szepesi Ignác egri kanonok vezetésével egy szabályrendeletet dolgozott ki, melynek értelmében minden községnek gondoskodnia kellett

szegényeiről, a más településeken való csavargást és koldulást pedig tiltották. A bizottság felhívására meggyeszerzte megkezdődött a szegénygondozás. Sajnos, ez a szép reményekre jogosító felbuzdulás báró Szepesi Ignácnak Egerből történt távozása után ellanyhult.

Eperjessy József tiszánai plébános lelkesedése azonban nem lohadt, folytatta egyházközségében a megkezdett munkát. Már 1816-ban 300 forintot gyűjtött össze híveitől szegénygondozás céljára. A pénzt azonban nem osztotta ki azonnal a szegények között, hanem kiadta kamatra híveinek. A tőke szépen gyarapodott, a kamatok mellet további adományok is növelték. 1831-ben megvalósult a plébános régi álma: felépült a szegényház. A telket és az építkezéshez szükséges faanyagot Hám János szatmári püspök rendeletére a püspöki uradalom adta. Az építkezés évében Eperjessy József 600 forintos alapítványt tett az épület fenntartására. Ettől az időtől kezdve állandóan 5-6 szegény lakott az épület egyik felében. Élelmezésükről a hívek, ruházatukról, szobájuk fűtéséről pedig az alapítvány gondoskodott. A szegényház egyre gazdagabb lett, már nemcsak a helybeli hitelügyeket elégítette ki, hanem Eger környékéről, sőt Egerből is jöttek hitelgénylők. (1861-ben már 4 kishold zsellérfölddel rendelkezett. 1898-ban ipartökéjének összege 3587 forint, 1912-ben pedig 13612 forint volt.)

Tiszánána népessége a 19. század közepéig jelentősen növekedett. A leglátványosabb növekedés az 1786-tól 1816-ig eltelt időszakban történt. Ez alatt a harminc év alatt a lakosság 647 fővel gyarapodott. 1786-tól 1849-ig a lélekszám több mint egyharmadával nőtt. A falu népességének 1786 és 1849 közötti alakulását az alábbi táblázat szemlélteti:

1786	1816	1821	1828	1830	1840	1849
2054	2701	2642	2847	3061	2840	2949

b) A vármegye és Tiszánána helyzete 1848 tavaszán

Heves megye 1848-ban nevét és területét illetően egyaránt különbözött a maitól. A területi eltéréseket kifejezte hivatalos elnevezése is: Heves és Külső-Szolnok Törvényesen Egyesült Vármegyék. Az egyesülésre még a török hódoltság időszakában került sor, amikor mindkét vármegyéből kiszorult annak vezetése. A törökök kiűzése után ténylegesen is megvalósuló kettős vármegyét leginkább csak Hevesként emlegették. A négy járás közül a Tiszai (vagy Tisza) volt a legnagyobb és legnépesebb. A lakosság megoszlását a következő év adatai alapján ismerjük: Mátra 25878, Gyöngyösi 51017, Tarna 76159, Tiszai 107996 fő. A megye központja Eger volt. A Tiszai, de a Gyöngyösi és a Mátra járás távolabb fekvő részei meglehetősen lazán kapcsolódtak a megyei központhoz. Ennek a kettős vármegyének a legnagyobb járásához, a Tiszaihoz tartoztak azok a települések, amelyek az egykori Külső-Szolnok vármegyét

alkották, pl. Szolnok és Mezőtúr, valamint a korábban is Heves részét képező falvak, pl. Tiszanána, Sarud és Kisköre.

A reformkorban Heves sokáig konzervatív vármegyének számított. Ehhez nagymértékben hozzájárult az, hogy a megye örökös főispánja a mindenkori egri érsek volt. Ezt a tisztséget az egész reformkort felölelve, 1847-es haláláig Pyrker János töltötte be. Konzervatívok voltak a főispáni teendőket ellátó főispáni helytartók (adminisztrátorok), az alispánok, valamint a megyei országgyűlési követek is. A Pyrker által támasztott akadályok ellenére azonban 1843-tól tért nyertek a megyében a reformok hívei. 1848-ra a megyei vezetés – igaz, erős adminisztratori korlátozással – a reformerek kezén volt. Az 1848-as esztendő azonban kissé hiányos vezetéssel kezdte meg Heves vármegye. Nem volt főispánja, mert még nem neveztek ki új érseket Pyrker halála után. Egy ideig nem volt betöltve az első alispáni tisztség sem. Így a megyei adminisztráció vezetője Blaskovics Gyula másodalispán volt. Június 2-án Blaskovicsot első alispánná választották.

A március 15-i pesti forradalomról az első híradások március 17-én érkeztek meg Heves és Külső-Szolnok vármegye központjába. Eger, Gyöngyös, Heves, Szolnok, Pásztó, Kenderes, Törökszentmiklós és Pusztamonostor voltak azok a települések, ahol a forradalom és a nemzeti átalakulás iránti lelkesedés tettekben is megnyilvánult. Úgy tűnik, hogy a pesti eseményeknek Tiszanánán nem volt különösebb visszhangja.

1848 áprilisában V. Ferdinánd király aláírta a forradalom eredményeit tükröző törvényeket. Az áprilisi törvényeket a vármegyében május elsején hirdették ki. Azonnali hatállyal csak néhány alapvető változás, pl. az úrbériség és az egyházi tized megszűnése következett be. A megvalósítás kapcsán több várható probléma a törvények kihirdetésekor előre jelezhető volt. Már május elején nyilvánvalóvá vált, hogy a volt jobbágyoknak alaposan el kell magyarázni pl. az úrbéri szolgáltatásokat eltörlő törvények tartalmát. Blaskovics Gyula egy ekkor kelt jelentése alapján úgy tűnik, hogy a lakosság Tiszanánán is „ingerült állapotban” volt, s ennek egyik okát a másodalispán is az úrbéri rendezésben (vagyis a jobbágyfelszabadítás nem minden érintett számára elfogadható formájában) látta.

c) A népképviselői országgyűlési választások

Az első feladat a választókerületek kialakítása volt. A pozsonyi országgyűlés által elfogadott választási törvény értelmében az önálló választókerületnek számító Eger és Gyöngyös mellett, Heves megyében még nyolcat kellett kialakítani a törvények szentesítését követő 20 napon belül. Erre a célra Blaskovics Gyula 1848. április 28-án kisgyűlést hívott össze, s bemutatta az általa már előzetesen elkészített beosztást. Ezt kisebb módosításokkal el is fogadták. Kijelölték a kerületek központi helyét is, ahol a

választóknak majd le kell adniuk a szavazataikat. Tiszanána a 8 választási kerület egyikének központja lett.

Heves megyében a választásokat június 26-ra tűzték ki. A megye területén összeírt választók létszáma 14131 fő volt, ennek kerületenkénti megoszlását azonban nem ismerjük. A választók összeírása hiánytalanul csak a gyöngyöspataiból maradt fenn. A szolnoki, az abádszalóki és a tiszanánai kerületek adatai hiányosak, míg a többi kerületből nem rendelkezünk adatokkal. A tiszanánai kerület leginkább a gyöngyöspataihoz hasonlíthatott településeit, illetve az itt élő nemesség számát tekintve. (Gyöngyöspatán a választásra jogosultak kb. 18%-a nemesi címe, mintegy 71%-a pedig ingatlan alapján szavazhatott.)

A törvény a választásnak több módját tette lehetővé. Ahol csak egy jelölt indult, ott lehetséges volt a közfelkiáltással történő megválasztás. Ez Heves megyében három körzetben fordult elő, Gyöngyösön, Egerben és a kápolnai kerületben. Több jelölt esetén nyílt szavazást kellett tartani. A választást az a képviselőjelölt nyerte meg, aki általános többséget, vagyis mai kifejezéssel élve 50 % + 1 szavazatot szerzett. A megyében 7 kerületben indultak többen, s így ezekben tényleges szavazást tartottak. A tiszanánai kerületben Németh Albert volt alszolgabíró győzött Okolicsányi Gusztáv volt főszolgabíróval és Horkay Péter tiszanánai földbirtokossal szemben. A megválasztott Németh Albert korábban filozófiát és jogot tanult, s ügyvédi vizsgát tett. A reformkorban részt vett a megyék kormányellenes mozgalmában. Országgyűlési képviselőként a szélső baloldalhoz csatlakozott, majd maga is katonának állt, és részt vett a szabadságharcban.

Az áprilisi törvények gyakran csak ideiglenesnek szánt változtatásokat, módosításokat írtak elő. A véglegesnek szánt törvényi szabályozásokat a júliusban összeülő népképviselői országgyűléstől várták. Ennek kellett volna meghoznia azokat a törvényeket, amelyek teljesebbé tehetnék volna a polgári átalakulás folyamatát. Az új törvényeket azonban az összeülő országgyűlés csak részben hozhatta meg, mert a törvényalkotástól elvonták a figyelmet a kibontakozó rendkívüli körülmények: a délvidéki lázadás, majd az Ausztriával kibontakozó fegyveres küzdelem. Jószorival csak a június végéig terjedő időszak tette lehetővé a békés átalakulást. Júliustól kezdve már az egyes megyékben is a rendkívüli intézkedések kerültek előtérbe, mint pl. a nemzetőrség mozgósítása a szerbek és a horvátok ellen, vagy szeptembertől a honvédek újoncozása. Ezért nem teljesebben ki a megyékben végbemenő társadalmi, gazdasági és igazgatási modernizáció. Azonban Heves és Külső-Szolnok vármegye így is jelentős mértékben különbözött az 1848 előttől. Megvalósult a jogegyenlőség, a népképviselői és a polgári földmagántulajdon.

Az átalakulás vitathatatlanul javított a volt jobbágyok jogi és társadalmi helyzetén, de a mindennapjaikat leginkább érintő gazdasági helyzetet nem. Így sok esetben az előbbi pozitívumok nem váltottak ki osztatlan örömet. Másrészt

társadalmi alulnézetből a változások gyakran teherként is jelentkeztek. Elég arra gondolnunk, hogy a megyei tisztségviselők hányszor mentek ki az egyes településekre a törvényekről való felvilágosítást tartani, illetve különböző összeírások elkészítésére. Minden alkalommal kizökentették a parasztokat mindennapjaik megszokott életéből. A terhek azután júliustól kezdve tovább növekedtek. Valóságossá vált a nemzetőri szolgálat, mégpedig annak rendkívüli formájában, a más megyékbe történő katonai célú mozgósítással.

d) A nemzetőrség 1848–1849-ben

A nemzetőrséget a pozsonyi országgyűlés a „személyes és vagyonbátorság, a közcsend és belbéke” biztosítása, vagyis belső rendészeti feladatok ellátása érdekében hozta létre. A szervezésről az intézkedéseket gróf Batthyány Lajos miniszterelnök 1848. április 21-én adta ki. Ennek során a meghatározott vagyoni és egyéb feltételeknek megfelelő személyeket össze kellett írni. Ez úgy történt, hogy a fő- és alszolgabírák mellé a megyei állandó bizottmány egy tagját delegálták, s ők településről településre járva végezték el az összeírást a helyi előjárók és a lelkészek segítségével. A miniszterelnök április 21-én egy bizalmi rendeletet is kiadott. Ez azt tartalmazta, hogy csak azon településeknél kell megkezdeni az összeírást, ahol az nem ütközik ellenszenvbe.

Blaskovics Gyula alispán május 7-i jelentése szerint a Tiszai járásban az összeírás 14 településen volt megkezdhető, Tizsanána azonban nem tartozott ezek közé. A problémákat a járásban elsősorban az okozta, hogy a volt jobbágyok tévesen az urak által rájuk kényszerített 30 éves katonaságnak fogták fel a nemzetőrségi szolgálatot. Május 25-én Blaskovics alispán arra szólította fel az összeíró biztosokat, hogy a kihagyott helyeken ismét kíséreljék meg az összeírást, s csupán akkor függesszék föl, ha az előzetes felvilágosítás ellenére a lakosság többségénél általános ellenszenvet tapasztalnak.

Blaskovics felszólítása után, május utolsó és június első napjaiban elkészültek az összeírások. Ezeket júliusban és augusztusban felülvizsgálták, s az utólagos korrekciók révén általában jelentősen csökkent a nemzetőrök a száma. Egyes településeknek csak az első, másoknak pedig csak a felülbírált összeírása ismeretes. Néhány esetben az egyik statisztika sem maradt fenn. Hajagos József Heves megyei kutató szerint a kettős vármegyében az 1848 októberére elkészített összegzés alapján 13702 fő felelt meg a nemzetőri szolgálat kritériumainak, ezen belül a Tiszai járás nemzetőreinek a száma 5050 főt tett ki. A fentebb említett kutató a járás városokra és falvakra bontott adatait is publikálta. Táblázatában 39 település statisztikáját olyan módon adta meg, hogy egymás mellé helyezte a májusi–júniusi összeírást, majd a júliusi–augusztusi felülvizsgálat során rögzített létszámokat. A májusi–júniusi adatsor szerint Tizsanánán 228 nemzetőrt írtak össze, s ezzel a falu a járásban a 4.

helyet foglalta el. A júliusi–augusztusi revízió után a tiszánai nemzetőrök létszáma 162-re csökkent, de a 39 település között a falu csak egy hellyel került hátrébb.

Az 1848-as nemzetőrök Heves és Külső-Szolnok vármegyében című kiadványban azonban más adatokat találunk. A kötet készítői szerint a járás területén összesen 4848 főt írtak össze, s ebből a tiszánaiak létszáma 316 fő volt. Közülük 245-öt kötelezően írtak össze, 71-en pedig önként jelentkeztek. Az összlétszám 97%-a földbirtokos, ill. földműves, 3%-a pedig egyéb foglalkozású volt. Az utóbbi kategóriába 9 értelmiségi tartozott: a katolikus pap és tanító, a református leány- és fiútanító, az uradalmi igazgató, a nép- és segédjegyző, egy mérnök és egy „felsőbb” tanuló, aki tanulmányait Debrecenben folytatta. Valamennyien a kettős vármegye I. nemzetőrzászlóaljának 18. századába lettek besorozva. Arról azonban nincsenek megbízható adataink, hogy a 316 tiszánai nemzetőr közül hányan teljesítettek fegyveres szolgálatot, ill. arról sem, hogy a bevonultak milyen hatásfokkal oldották meg feladataikat. A vármegye, azon belül a Tiszai járás nemzetőreinek tevékenységéről azonban rendelkezünk információkkal.

Az Országos Nemzetőri Haditanács területi elven alapuló zászlóaljakra kívánta felosztani az egyes megyék nemzetőrségét. Heves és Külső-Szolnok vármegyében kezdetben két zászlóaljat akartak létrehozni, amelyek központjául Egert és Gyöngyöst jelölték ki. A terület nagysága és az összeírt nemzetőrök száma azonban indokoltá tette egy harmadik zászlóalj felállítását is. Legvontatottabban éppen a Tiszai járás nemzetőreinek zömét tömörítő III. zászlóalj megalakulása haladt előre. Ezért szervezetlen formában került sor a nemzetőrség első harctéri alkalmazására is.

Mint említettük a nemzetőrséget belső rendészeti feladatok ellátására hozták létre, de az 1848. június 6-án kitört délvidéki szerb lázadás kényszermegoldásként harctéri alkalmazását is szükségessé tette. Mészáros Lázár hadügyminiszter július 13-án rendelte el több vármegye nemzetőrségének táborba indítását. Ennek során a Heves megyeieket a Bácskába rendelte. 3000 nemzetőrt kívánt mozgósítani a megyéből, s számukra gyülekezési helyként Heves városát jelölte ki. A rendelet vételekor, július 15-én a megyei központi bizottmány éppen ülésezett. Blaskovics Gyula első alispánt Pestre küldték a szükséges információk megszerzésére, a szolgabírákat pedig arra utasították, hogy írják össze azokat a nemzetőröket, akik önkéntesen jelentkeznek a tábori szolgálatra. Abban az esetben, ha önkéntesekből nem jönne ki a kívánt létszám, döntöttek arról is, hogy azt sorshúzással fogják kiegészíteni. Ez egy célszerű döntés volt, mivel a szolgabírák a kiszabott idő után alig 1000 önkéntesről tudtak beszámolni. Blaskovics Gyula július 21-én a következőket jelentette a Belügyminisztériumnak: „... a jobbagyi sorsból érdem nélkül szabadságba helyezett új polgártársak, alig valami kevés kivétellel, a honvédelem iránt nem hogy rokonszenvet tanúsítanak, sőt inkább több helyen számosan keserűen

sértő szavakban adják jelét, miképen náloknál hálátlanabbat a nyíltan pártütő rácokon kívül a magyar hon nem nevelt. A mívelt rész minden áldozatra kész és siet a táborba.” A kifakadásokhoz az is hozzájárult, hogy a nemzetőrök nem ismerték a tábori szolgálat időtartamát. A két hetes utazásról és a négy hetes szolgálatról Mészáros Lázár szóban informálta a Pestre utazó Blaskovics alispánt.

Az I. megyei zászlóalj végül nem Egerben, hanem Hevesen alakult meg. Lenkey Károly irányította, s hozzá csatlakoztak a Tiszai járás felső településeinek, tehát Tiszanána és környékének nemzetőrei. Ezután az egység Szolnokra indult. A II. zászlóalj Szolnokon jött létre gróf Almásy Ernő parancsnoksága alatt. Tagjai Gyöngyösről és tágabb körzetéből, valamint a Tiszai járás zömének településeiről kerültek ki. (Ekkor még nem szerveződött meg teljes mértékben a III. zászlóalj.)

Az I. és II. nemzetőrzászlóalj augusztus első felében jutott el a Délvidékre. A Heves vármegyei nemzetőrök megérkezésekor kedvezőtlen volt a hadi helyzet, mivel a szerbek sáncokkal megerősített táborokat építettek ki. Augusztus közepétől mindennaposak voltak a Járek és Temerin elleni támadások, s a hónap végén mindkét település a szerbek kezére került. A sorkatonák és a nemzetőrök, valamint a lakosság nagy része elmenekült. A hevesi nemzetőröknek nem voltak emberveszteségeik, de a vereség és a menekülés körülményei között erősen demoralizálódtak. Ez igaz volt mind a két zászlóaljra. Ugyan még pár napjuk hátra lett volna a szolgálatból, engedélyt kaptak a hazaindulásra.

A hevesi, így a Tiszai járás nemzetőreinek tábori szolgálatairól megállapítható, hogy már a Délvidékre vezető útjuk is sok problémával járt együtt (pl. megdézsmálták a dinnyeföldeket). Hiányos fegyverzetük és kiképzésük dacára Temerinben és Járekben mindaddig kitarítottak a sorkatonák mellett, míg az állások tarthatók voltak. A lőfegyverekkel rendelkezők a sáncok fedezetében érdemben is tudták támogatni a katonákat. Az oda-vissza utazással hathetes szolgálatra kiállított nemzetőrök azonban alig három hetet töltöttek el a hadszíntéren. Nagy létszámuk ellenére harcértékük meglehetősen csekély volt.

A szükség, illetve a váratlanul kedvezőtlen forduló katonai helyzet azonban a későbbiekben még többször is felszínre hozta a nemzetőrség katonai célokra történő alkalmazását. Október második felében Simunich altábornagy 5000 fős császári hadoszlopának Sáros vármegye határán történő megjelenése váltott ki nagy riadalmat Észak-Magyarországon. A veszély elhárításában való közreműködésre hívták fel a távolabb fekvő vármegyék – köztük Heves – nemzetőrségét is. A megyei állandó bizottmány 3000 nemzetőr mozgósítását határozta el. Nekik október 23-ra kellett Füzesabonyban összpontosulniuk. A Tiszai járásból ide kellett volna érkeznie a tiszánánai, sarudi és kiskörei nemzetőröknek is, lehetőleg felfegyverkezve. Egy későbbi döntés alapján a Tiszai járás nemzetőreinek november 6-án Egerben kellett

megjelenniük. Azonban mire az összpontosításuk megtörtént, érdemben már nem kapcsolódhattak be a Sáros helyett Trencsén megyébe betört Simunich elleni küzdelembe, ezért hazatérhettek lakóhelyükre.

Heves és Külső-Szolnok vármegye nemzetőreinek utolsó jelentősebb mozgósítására 1848 decemberében került sor. Ezt a Galíciából Észak-Magyarországra betört Franz Schlik tábornok 7000 fős hadoszlopa tette szükségessé. Elrendelték a környező vármegyék haderejének mozgósítását. Megyénk 3000 gyalogos nemzetőrét Füzesabonyban és Mezőtárkányban kívánták összpontosítani. A Tiszai járásból mozgósítottakat szintén iderendelték. Az Országos Honvédelmi Bizottmány, az akkori kormány lovas nemzetőrök kiállításáról is rendelkezett. A Miskolc környéki magyar erők parancsnokságát átvevő Mészáros Lázár végül csak a lovas nemzetőroket rendelte táborába, a gyalogosoknak csak a készültségben tartását igényelte. A lovas nemzetőrök kiállítása napok alatt ment végbe. A Tiszai járás településeiből december 17-én indultak el Poroszlóra, majd onnan Füzesabonyba. Az itt összegyülekezett lovasok száma december 26-án 1227 fő volt. Ebből közel 300 fő a Tiszai járásból származók létszáma. Tisztjeik nevét nem ismerjük. Csekélyebb számban gyalogos nemzetőroket is mozgósítottak.

Az újjászervezett északi magyar haderővel Mészáros Lázár támadást kezdeményezett Schlik ellen. Megkerülő csapatait azonban időben észrevették, s azokat egyenként győzte le a császári tábornok. A főerők közötti ütközetre január 4-én került sor Kassánál. Ez a magyarok teljes vereségével végződött. Egy újonc huszárezred katonái, valamint a hevesi lovas nemzetőrök, illetve lovaik megijedtek az ágyúzástól, és gyors futásban kerestek menedéket. Eközben magukkal rántották a többi alakulatot is. A teljes megsemmisítést azonban sikerült elkerülni. Január 6-i jelentésében Szemere Bertalan kormánybiztos keserű szavakkal fakadt ki a hevesi lovas nemzetőrök ellen: „... a mi lovas nemzetőreink gyávák. Meg sem álltak hazáig. Sokat elfogattam, de bocsátom őket, mert tisztjeik nem kezeskednek értük. 1200 lovag! Mi jeles szám, és mi hitványság!” Az indulat keltette szavak nem szólnak a valóságos problémáról. Pár nap alatt senkiből sem lesz huszár, s a lovak sem válnak huszárlóvá. Mindkettőhöz hosszabb kiképzésre van szükség. Mindenesetre a kassai megfutamodás az utolsó illúziókat is eloszlatta a nemzetőrség katonai alkalmazását illetően. Ilyen tömeges felhasználására a későbbiekben már nem került sor.

A tiszánánai nemzetőrök konkrét tevékenységéről tehát nem tudunk beszámolni. Lényegében ez a helyzet az 1848–1849-es szabadságharcban részt vett honvédek vonatkozásában is. Nem rendelkezünk olyan kimutatással, amelyből megtudhatnánk, hány tiszánánai személy fogott fegyvert, ill. vesztette életét a harcok során. Ráadásul a község területén vagy közvetlen közelében nem zajlottak jelentős hadműveletek sem. Hiába tanulmányozzuk a forrásokat vagy akár a részletes hadtörténeti munkákat, azokban a Tiszanána névvel kevésbé találkozhatunk.

e) A jobbágyszabadság befejezése 1849 után

Az 1848-as forradalom egyik vívmányát, a jobbágyszabadságot a szabadságharc bukása után sem lehetett visszavonni. A jobbágyszabadság intézményének megszüntetésével, a nemesi kiváltságok felszámolásával, a polgári jogegyenlőség bevezetésével, a hivatal- és birtokbirtok szabadságával új társadalmi-gazdasági feltételek alakultak ki. Az úrbéres alapon addig is birtokolt föld a teljes jobbágyszabadság tulajdonába került. A zsellérség, amely Heves megyében a parasztság 70%-át tette ki, azonban semmit nem kapott. A jobbágyszabadság törvények nem határozták meg pontosan az úrbériség fogalmát, ezért a földesurak az irtás-, a haszonbérelt, a maradvány-, a dohány- és kenderföldek után a korábbi szolgáltatásokat követelték. A tagosítással járó földgyarapodások egymás után idézték elő a pereket, mutatván, hogy az 1853-ban kiadott úrbéri pátens sem volt képes ezt a folyamatot békés útra terelni. (Az úrbéri pátens – császári nyílt parancs, törvényerejű rendelet – újraszabályozta a jobbágyszabadságot. Állami kárpótlást rendelt el a jobbágyszabadságért. Nem járt kárpótlás az után a telek után, amely nem szerepelt a Mária Terézia-korabeli úrbéri táblázatokban, ezért a parasztság az 1848-as forradalom előtt „birtokolt” földjük kb. 20%-ának önmegváltására kényszerültek. A majorsági zsellérek csak a földesurakkal kötött szerződés esetében válhattak meg szolgáltatásaikat.)

Tiszanána és a szatmári püspökség között 1859-ben jött létre a megállapodás a volt úrbéri birtokok elkülönítésének tárgyában. Ennek alapján az uradalom a jobbágyszabadság birtokába adta az úrbéri földek közé ékelte 320 holdnyi ugargyerepet, a telkenként 22 holdat, összesen 2849 holdat kitevő elkülönített legelőt. A nádlási jog kárpótlására átadott további 400 hold legelőt, továbbá a maradványrétekeknek akkor már ármentesített nagyobb részét váltságösszeg ellenében. Ugyanis „*a Szabó szállása, Belső rétek, Berei rétek nevű több ezer holdnyi lapályosabb földterületek a Tisza-szabályozási munkálatok befejezése előtt minden évben a Tisza árjaitól elborítottak annyira, hogy azok használata mindenkor csak feltételes volt s az egyes jobbágyszabadságosoknál állandó birtokot sohasem képeztek, hanem az eljáróság által nyilazással a lakosok között kaszálókként kiosztattak. A Tisza folyamának azóta történt szabályozása által most már feltétlen használatú ármentesített úrbéri réteket kapott másutt a jobbágyszabadság, míg ezen úrbéri rétegekként adott maradványrétekeknek nagyobb felét megváltás ellenében tökéletesen ármentesített határrészekből nyerendi most meg. Az uradalom által megtartott Berei rétek és az Olfa–Ménésítő pusztája a tiszai védgáton kívül esve, a kiöntéseknek eddig kitéve vagyon.*”

Végeredményben az 1859. évi úrbéri rendezés és elkülönítés – tagosítás során 85 kisholdat kapott minden egész jobbágyszabadságos, de mindebből teljes értékű, szemtermelésre is alkalmas szántóföldnek akkor csak a kb. 33 holdnyi úrbéri szántót lehetett tekinteni. Az uradalom az elkülönítés során 200 kishold

majorsági szántóval rendelkezett a falu határában, ezen felül a nem ármentesített maradványrétekből 2078 hold került vissza birtokába.

f) Statisztikai adatok a század második feléből

1850-ben a falu lakossága 3042 fő volt. 1860-ig csupán 143-mal emelkedett az itt lakók száma, viszont az 1860-tól 1869-ig eltelt időszakban a népesség növekedése ugrásszerű volt, kevesebb mint tíz év alatt 3185-ről 3895-re növekedett a lélekszám. A demográfiai mutatók a század további évtizedeiben is kedvezőek maradtak: az 1880-as népszámlálás szerint Tiszanána 4111, míg az 1890-es népszámlálás szerint 4356 lakossal rendelkezett.

Még 1851-ben is a faluhoz tartozott több környező puszta. Területük elég jelentős volt. Legértékesebbnek Hídvég és Magyarád számított: együttesen 8000 hold gazdag feketeföld és bőtermő rét. Két kisebb puszta, Szilos és Ravaszhat is a faluhoz tartozott, mindkettő Tiszahalász melletti terület, ezer-ezer hold árvízjárta rét és legelő, valamint a Kisköre melletti Várfenék 1500 hold rétéjével és szántóföldjével. Ezen a helyen egyébként a gyakori árvizek miatt sok volt a tó és benne sok a hal és a vízimadár. Végül pedig Tiszanána továbbra is birtokolta a falu melletti Olfa és Ménesítő területét, 1200 holdnyi kaszálót. A családok és házak száma 1851-ben, összehasonlítva az 1786. évi adatokkal, az alábbiak szerint alakult:

	1786-ban	1851-ben
Családok száma	399	472
Házak száma összesen	318	488
Ebből urasági ház	-	12
Telkesek háza	-	206
Zsellérház	-	262
Egyéb ház	-	8

A fejlődés ezen a téren szembeűnő, hiszen míg 1786-ban a 399 családra csak 318 ház jutott, addig 1851-ben a házak száma már meghaladta a családok számát. (Nyilván nem minden ház volt lakóház, de ez a megállapítás az 1786-os adatra is igaz.)

1866-ban a falu 14973 katasztrális hold földdel rendelkezett. Ebből 3666 hold szántó, 3971 hold rét, 4930 hold legelő és 147 hold erdő volt. A terület nagysága a következő évtizedekben jelentősebb mértékben nem változott: 1895-ben Tiszanána összes földje 15224 katasztrális holdat tett ki. A statisztikai adatok tanúsága szerint a tárgyalt időszakban főleg a rétek és legelők rovására nőtt a szántóterület. 1866-tól 1895-ig több mint két és félszeres növekedés történt, de a folyamat 1895 után is zajlott.

„Lovakat illetőleg nincs ugyan a megye területén tulajdonképi ménes, uraknál, sőt a legújabb időkben némely község parasztjainál, például a mablári,

kömlői, tiszánánai, sarudi népnél szép és jó lovak találhatóak” – írta Albert Ferenc 1868-ban. A tiszánánai gazdáknak tehát már ekkor is „szép és jó” lovaik voltak, és a lótenyésztés a későbbi időszakban tovább fejlődött. 1895-ben a falu igaerejének legnagyobb részét már a lófogatok adták. Az említett évben Heves megyében (Egert és Gyöngyöst leszámítva) Tiszánánán volt a legtöbb hármás lófogat, szám szerint 42. Az egyesfogatok száma is jelentős volt (53), a megyében a harmadik legtöbb a 115 település között. A leginkább alkalmazott kettős lófogatok száma 147, ezen kívül volt még 8 négyes fogat is a faluban. Egyéb iga-fogatok: 3 kettős és 43 négyes ökörfogat, 2 számárfogat. Hatos ökörfogat nem volt, bivaly- és tehénfogatot pedig már kevéssé használtak ezidőtájt a falu lakói. Összesen tehát 298 iga-fogat volt a faluban, ebből 250 lófogat, az összes igaerő 5/6 része.

g) Árvíz és járvány

A falu a 19. század második felében sem volt mentes a tragikus eseményektől. A Tisza szabályozásának munkálatai már 1846-ban Tiszadobon megkezdődtek az első, ünnepélyes kapavágással. Ennek ellenére Tiszánánát 1855-ben, 1876-ban, 1879-ben és 1888-ban ismét árvíz sújtotta. 1855-ben – 1830-hoz hasonlóan – hóolvadás miatt az egész Tiszán óriási árhullám vonult le. Az 1876-tól kezdődő rendkívüli események oka elsősorban az volt, hogy a korábban végrehajtott mederszabályozási munkák felborították a folyó életének természetes egyensúlyát, és megzavarták az árvizek levonulását. Rendkívüli víztömeg esetén a felgyorsult a folyó komoly veszélyt jelentett a településekre. Mivel a vízhozam növelése érdekében a Közép-Tisza vidékén is átvágták a kanyarulatokat, 1876 márciusában a medréről kilépett folyam 23 községet öntött el, és mintegy 1200 házat döntött romba. A legnagyobb kárt azonban nem Tiszánána szenvedte el, hanem a Sarud közelében, a Tisza egyik szigetén fekvő Tiszahalász. 1876 márciusában a folyó egyszerően elmosta a 415 lakosú falut. Néhány évvel később a tiszahalásziakat új helyre telepítették. Mivel Schlauch Lőrinc szatmári püspök a Felső-Magyarád nevű pusztát a rendelkezésükre bocsátotta, az új település a Lőrincfalva nevet kapta. (Az elnevezést 1902-ben Újlőrincfalvára módosították.)

1876-ban és 1879-ben a folyó vízszintje csaknem egyenlő mértékben emelkedett, következményeit tekintve országos szinten mégis az utóbbit tartják a 19. század legsúlyosabb árvíz-katasztrófájának. A természeti csapás Tiszánánát is sújtotta, de az igazi tragédia Szegeden történt. Az árvíz előjelei már 1878 decemberében megmutatkoztak. A tél folyamán a Tisza vízállása a megszokottnál magasabb volt, s a mellékfolyók is áradtak. Az árvíz során nyolc helyen szakadt át a gát. 1879. március 12-én a víz elpusztította Szegedet és környékét. A városban több mint 5700 ház dőlt össze, és 151 ember vesztette

életét. Az árvíz fordulópontra jelentett a Tisza-szabályozás történetében. A katasztrófa hatására a kormány felülvizsgálta vízügyi politikáját.

1888-ban Tiszanána ismét víz alá került. Ez árvíz főként a Felső- és a Közép-Tiszán okozott nagy károkat. Az itteni szakaszokon igen magas vízszinteket mértek. Nagyobb tetőzési magasságot a folyó csak 1970-ben, közel 80 év múltán ért el. 1888-ban is számos helyen szakadt át a gát, s a becslések szerint összesen 230 ezer hektárnyi terület került víz alá. Az árvíz hatására újra megállapították az egységes és biztonságos töltésméreteket, és 1888 után a folyó többé már nem fenyegette katasztrófával Tiszanánát.

1892–93-ban kolerajárvány tört ki a Tisza menti falvakban. Heves vármegyébe valószínűleg a faúsztatással foglalkozó ruszinok hurcolták be a fertőzést. Közülük sokan tutajozás közben haltak meg, a társaik pedig holttestüket a folyóba vetették. A beteg tutajosok kikötöttek a Tisza menti községekben, és ahol megjelentek, a betegség mindenütt, így Tiszanánán is felütötte a fejét. Az érintett települések közül egyébként Sarudon volt a legsúlyosabb a helyzet. A szomszédos falut zár alá kellett venni.

h) Agrárszocialista mozgalmak

Az ínség, a munkanélküliség és az országszerte lejátszódó agrárszocialista mozgalmak (a falusi népesség legszegényebb rétegeinek részben szocialista eszméket hirdető szervezkedései) 1897-re Tiszanánán is megérlelték a népi mozgalom kibontakozását. Szociáldemokraták már 1897 elején is voltak a faluban. Tavasszal a megerősödött mozgalom ellensúlyozására új csendőrsöt állítottak fel a községben. Nyáron Tiszanána földmunkásai és szegényparasztjai nagy számban váltak Várkonyi István követőivé. Várkonyi a Magyarországi Szociáldemokrata Párt tagja volt, azonban onnan 1897-ben kizárták. Ekkor hozzákezdett a Független Szocialista Párt szervezéséhez, amely a parasztság radikális célkitűzéseinek is hangot adott, s így az Alföldön nagy népszerűsége tette szert. Az alakuló kongresszus alapvetően a földosztás politikai programját fogalmazta meg. A párt kezdeti befolyása a századfordulón a kormány üldözése következtében csökkent.

Tiszanánán a szervezkedés 1898 januárjában már elég kiterjedt lehetett. Hivatalos megállapítás szerint központi agitátorok működtek a községben, de ugyanezek a jelentések arról is szólnak, hogy a hatóság ilyen személyt még nem tudott elfogni, viszont az így beszervezett parasztok csapatosan mennek szomszéd községekbe agitációs munkát végezni. A szervezők célja az volt, hogy még a tél folyamán minél több községben népkört vagy munkásegyletet hozzanak létre, megfogalmazzák követeléseiket, és népgyűléseken igyekezzenek azokat elfogadtatni minél több emberrel. A mozgalom bázisa meglehetősen vegyes összetételű volt. Természetesen elsősorban a földmunkásokra és szegényparasztokra terjedt ki, de talán éppen „földosztó” jellege miatt birtokos

parasztok is csatlakoztak hozzá. Ez utóbbiak nyilván azért, mert Várkonyi programjában az egyházi nagybirtok kisbérleti felosztása is szerepelt, Tiszanána területe pedig ekkor részben a szatmári püspökség birtoka volt.

Az 1897. évi nagyarányú földmunkásmozgalom hatására az 1898. évi II. törvénycikk, mely március 1-jén lépett életbe, előírta, hogy minden mezőgazdasági munkavállaló köteles munkakönyvet váltani, s a megkötött munkaszerződésnek maradéktalanul eleget tenni. Munkamegtagadás esetén a munkaadó karhatalmat is igénybe vehetett. Tiszanánán mindössze 6-8 ilyen igazolványt váltottak ki, s ez mutatta, hogy a munkások a birtokosok által szabott feltételekkel, a meghatározott bérekért nem akartak munkát vállalni. A mérhetetlen nyomor (a községben 240 család éhezett) újult cselekvésre készítette az agrárszocialistákat. A főszigabírónak küldött csendőri jelentések titkos gyűlésekről számoltak be. Ezekről az összejövetelekről nem sokat tudunk, azt viszont igen, hogy a tiszánai szocialisták a környező falvak szocialistáihoz képest mérsékeltebbek voltak. Követelték a szavazati jog kiterjesztését és kérvényt szándékoztak írni a szatmári püspökséghez, hogy földbérletet juttasson számukra. 1898 augusztusában a falu agrárszocialistáit a csendőrök szétkergették.

1899. július 14-én a vármegye szabályrendeletet alkotott a parasztmozgalmak elfojtása kapcsán. Az ügyvitel meggyorsítására, a bejelentett földmunkáspanaszok és cselédügyek gyors kivizsgálására több község előjáróságát idevágó hatósági joggal, azaz I. fokú bíraskodási joggal ruházta fel. Az azonnali, helybeli „*jogorvoslással*” az ellentéteket akarta tompítani, mert elhitette, a problémák otthon is megoldhatók, „*egyén között*”. Mivel erős volt az agrárszocialista mozgalom, Tiszanána előjárósága is megkapta ezt a jogot. A hatósági terror, valamint az országos szociáldemokrata pártvezetés egyre mérséklődő politikája az egész megyében a mozgalom visszaszorulásával járt. 1899 nyarán már nem söpörtek végig a megyén az aratómegmozdulások.

i) Tiszanána a 20. század előestéjén

1900-ban a falu 969 lakóházzal rendelkezett. A 4755 lakos közül 1 német, 5 tót (szlovák), 1 horvát volt, a többi magyar nemzetiségű. A vallási megoszlás az alábbiak szerint alakult: 2822 római katolikus, 2 görög katolikus, 1840 református, 2 evangélikus, 89 izraelita. A község lakói alsó- és felsővárosi olvasókört, fogyasztási szövetkezetet és hitelszövetkezetet tartottak fenn. Két műmalom volt a faluban, az egyik Vavrek Károlyé, a másik a tiszánai gazdák szövetkezetéé. A posta helyben volt, a távíró- és vasútállomás viszont csak Kiskörén. Ebben az időben a helységhez tartoztak a Dinnyésháti, Bodzasháti, Vajda Bálint-, Galambos Dániel-, Meleg Béni-, Meleg Sándor-, Gulyás Ferenc-, Domján János-, Domján Lajos-, Vajda István-, Prókai András-, Tóth Lajos-, Fabó Mihály-, Gonda Pál- és Gulyás András-tanyák.

III. Tiszanána története a 20. században

1. A boldog békeidők

a) Az 1910-es népszámlálás adatai

„Tisza-Nána, nagyközség Heves vármegye tiszafüredi járásában, (1891) 4356 magyar lakossal, postahivatallal és postatakarékpénztárral.” Ezt A Pallas Nagy Lexikona írta a községről még a 19. század végén, de az 1910. évi népszámlálás a település népességét már sokkal részletesebben mutatta be.

Polgári népesség	Katonai népesség	Összes népesség	Külföldön távol lévő
4859	5	4864	106

Az első táblázat alapján az tűnik ki elsőként, hogy a lakosság 508 fővel gyarapodott 20 év alatt, és a kivándorlás sem hagyta érintetlenül Tiszanánát, hiszen több mint százan voltak ekkor távol szülőfalujuktól.

Nőtlen/hajadon	Házás	Özvegy	Törvényesen elvált
2141	2386	324	13

A családi állapot alapján jelentős volt a házasemberek száma, viszonylag sok volt az özvegy és több mint egy tucatnyi elvált személyt is nyilvántartottak.

6 évnél fiatalabb	6-11 év közötti	12-14 év közötti	15-19 év közötti	20-30 év közötti	40-59 év közötti	60 évnél idősebb
660	603	296	451	1393	995	466

Az életkorok szerinti megoszlás alapján nagyon fiatal közösség képe bontakozik ki: több mint 2000 tiszanánai személy volt 20 év alatti korban, 2388 személy pedig 20-60 év közötti. A 60 felettiiek száma viszont nem bizonyult jelentősnek.

magyar	német	tót	egyéb	katolikus	református	evangelikus	Izraelita	ír/olvas
4853	1	2	8	2966	1824	2	72	3441

Az anyanyelvi megoszlás alapján a lakosság meglehetősen homogén, elenyésző a nemzetiségiek száma, az egyéb csoport pedig más községek adatai szerint leginkább a cigány népességre utal. Vallási adatok alapján a római katolikusok alkották a népesség 60,9%-át, reformátusok a 37,5%-át, és nem volt lebecsülendő a zsidó közösség sem (1,4%). Az sem elhanyagolható, hogy a lakosság majdnem 30%-a nem tudott még írni és olvasni, beleértve természetesen a 660 fő 6 éven aluli gyermeket is.

Dinnyeshátat külön tartották nyilván külterületi lakott helyként, ahol 233 fő élt, ebből 27 gyermek. Mindenki magyarul beszélt, 25 fő református volt

és csak 138 személy tudott írni és olvasni. A többi tanyán is lakott 160 magyar anyanyelvű személy, köztük 25 gyerek, 59 református és 112 volt iskolázott.

b) Elöljárók és alkalmazottak

A községi előljároság tevékenységét meghatározó szabályrendeletet 1903-ban fogadták el, és csak 1930-ban módosították némiképpen, ezért a 20. század első felében gyakorlatilag ez alapján végezték munkájukat a tisztségviselők. Akkor 15.118 holdas határral rendelkező, 4755 lakosú településnek tüntették fel Tiszanánát, amelynek kötelékébe csak bizonyos díj lefizetése után lehetett bekerülni. A képviselőtestület eleinte 48 tagú volt, februárban és augusztusban tartott rendes és több rendkívüli ülésen döntött a község ügyeiben. A községi bíró mellett helyettes bírót, 8 tanácsost, pénztárnokot, közgyámot választottak, de a főjegyző és a jegyző, az orvos és az állatorvos is tagja volt az előljároságnak. Segítségükre írnokot, végrehajtót, 2 szülésznőt, 2 rendőrt, kisbírókat és 1 takarítónőt is alkalmaztak. A szabályrendelet részletesen leírta az előljároság hatáskörét és teendőit. A községi orvosnak például éjjel-nappal a lakosság rendelkezésére kell állnia. A dokumentum nem tiltotta, hogy esetenként a község határán kívülre is elhívják, de az egyformán súlyos betegek közül a községi betegnek volt elsőbbsége a vizsgálatra és ellátásra. Ez a megjegyzés a dinnyésháti eseteket vette figyelembe és rangsorolást mutat a község és a puszta lakói között. A szabályrendelet leírta még az állatorvos, a szülésznők, a rendőrök alkalmazásának feltételeit és munkakörét, valamint kisbírók és takarítónő megbízását is lehetővé tette. Részletesen megállapították az előljároság tagjainak fizetését, de pl. a tanácsnokok nem kaptak illetményt, és az orvos 1260 koronás éves bére magasabb volt a jegyző és az állatorvos 1200 koronájánál. A szülésznők a nagy gazdasági válság idején szövé tették, hogy alacsony juttatásuk alig növekedett, mert 1903-tól az első szülés után 4 koronát kaptak a többi után 2-2 koronát, pedig 14 napig látogatniuk és fürdetniük kellett az újszülöttet.

c) Kútfúrás

Tanulságos és érdekes megvizsgálni, hogyan végezte dolgát a községi előljároság és a képviselőtestület két községi kút fúrása ügyében az első világháború előtt. 1906 novemberében a főjegyző jelentette, hogy az óvoda melletti fúrott kút eldugult, és nincs a környező utcáknak ivóvíze. A bíró hozzátette, hogy a katolikus templom melletti kút is elromlott, azt is meg kellene javíttatni. A képviselőtestület utasította az előljároságot a 2 kút újrafúratására és kérték, hogy egy másik régi kút fúratására is egyezzenek meg egy mesterrel. Alig egy hónap múlva a jegyző közölte, hogy egy tiszafüredi mesterrel sikerült megállapodni, és kérte a szerződés elfogadását, a képviselők

azonban nem találták elég világosnak a szöveget és kérték a szavazás elhalasztását valamint részletes ajánlatot arról, hogy mennyibe kerül egy kút fúrása. 1907. január végén egy jászkiséri kútfúró is ajánlatot tett, melyet ismertetett a jegyző, de javasolta a döntés elhalasztását. A két mesterrel a testület megbízottjai személyesen tárgyaltak, és a bizottság úgy találta, hogy a füredi ajánlata sokkal előnyösebb, mert pl. ő a régi szivattyúkat díjtalanul, a kiséri viszont 200 koronáért akarta javítani. A testület a közelebbi vállalkozó tervét fogadta el, de csak 200 korona előleget ígértek neki és a csöveket a község akarta kifizetni.

Az ügy azonban lelassult, mert a mester a szerződés aláírására nem jelent meg, pedig a csöveket önhatalmúlag megrendelte, azok 1199 koronába kerültek, és áprilisban meg is érkeztek a kiskörei vasútállomásra. A főjegyző szerint a közpénztár majdnem üres volt, de közelgett a hosszú és forró nyár, amelytől mindenki félt, a csövekre viszont bármely kútfúrónak szüksége lehetett, ezért kölcsönt vettek fel a helyi szövetkezeti pénztárból és a járdaalapról, hogy megoldják a problémát. A jegyző megpróbálta sürgetni a munkát, bemutatta a kútfúróval kötendő új szerződést, ami 30 nap múlva lépett volna érvénybe, de szerette volna korábban elrendelni a munka megkezdését. A képviselők teljesen egyetértettek a sürgős teendőkkal, hiszen a majdnem 5000 lakosú Tiszanánán, 1907 nyarán csak 2 ivókút működött és nagyon féltek a meleg nyárral járó tűzveszektől. Hamarosan kiderült, hogy a mester az új szerződést sem írta alá, a jegyző levelére nem válaszolt, ezért a tiszanánai bíró elment tiszafüredi lakására, de nem találták otthon. Nagyon nagy szükség lett volna már a kútjavításra, ezért kérték, hogy ha aláírta a papírt, azonnal lásson munkához. Aztán eltelt egy újabb hónap, elkezdődött a nyár, amikor a jegyző és a bíró újra elutaztak Füredre, de ezúttal sem találkoztak vele. Erre a pályázatát érvénytelennek nyilvánították, és mivel sürgetett az idő, felmerült, hogy tárgyaljanak egy Mezőtárkányban dolgozó békéscsabai vállalkozóval, aki ártézi kutat fűrt. Gyorsan létrehoztak egy bizottságot és meghívták. A csabai kútfúró elment Nánára, de a feltételeket nem fogadta el, mert pl. azt javasolta, hogy a pályázatot nyilvánosan is hirdessék meg valamelyik lapban. Erre a képviselőtestület mégis inkább a jászkiséri mester meghívása mellett döntött. 1907. augusztus elején azonban hirtelen megérkeztek a fürediek, hozzákezdtek a munkához, és a jegyzőt helyettesítő bíró nem tudta mitévő legyen. A főjegyző már nagyon dühös volt a vállalkozóra, hiszen a módosított szerződést sem írta alá, ami nem lett jóváhagyva, ezért kérte, hogy ne engedjék dolgozni. Érezni lehetett az ellentétet, mert a képviselők úgy döntöttek, hogy a bíró írassa alá a szerződést, mert már hónapok óta hiányzott a megfelelő ivóvíz. A főjegyző újra kérte a módosított szerződés elfogadását, melyet most már villámgyorsan megszavaztak, erre a bíró újabb akadályokról számolt be. Megérkeztek a csövek, a mester dolgozott is másfél hétig, majd levelet írt, amelyben pénzt kért munkavezetőjének élelemre, szállásra, amit megkapott. Ezután munkásai

eltörtek néhány szerszámot, ezért új eszközöket vásárolt a község nevében a testület megkérdezése nélkül, amelyek a kiskörei vasútállomáson maradtak. Ezek kiváltására azonban a község nem adott pénzt viszont határozottan felszólították, hogy folytassa munkáját. Amikor végre aláírta a szerződést, nem volt meg a név szerinti szavazáshoz szükséges létszám, ezért októberre hívták össze újra a közgyűlést. A bíró jelezte, hogy mivel az óvodai és a katolikus templomi kutak szivattyúit a katolikus szegényháznál és a református templomnál felhasználták, ismét szükség lenne két új berendezésre, és a testület ismét a fűredi mestert javasolta, de kerek kutat kért.

1907 novemberében a főjegyző arról számolt be, hogy írt a kútúrónak, de most sem kapott választ, a kántorháznál lévő kutat viszont közben 63 méterre fűrták, de nem találtak vizet, 65 méterre fűrni pedig már több költséggel járna. Ezért azt javasolta, hogy ezt a próbát hagyják abba, a csöveket szedessék ki és fizessenek érte 2000 koronát, a szivattyút a Domján-féle kútra szereltesék fel és azt indíttassák be. A testület úgy határozott, hogy fűrassanak 65 méterre és a Domján-kutat is javíttassák meg. Decemberben elégedetten közölte a jegyző, hogy a kutak készen vannak, a Domján Imre házánál lévő kútért 1000 korona jár, de ebből már 636-ot a csövekért, 200-at egyéb kiadásokra megkapott, így csak 163-at kellene adni, viszont 20 %-ot biztosítékként benn kellett hagyni, vagyis még Thomának kellett volna 36 koronát fizetnie! A kántorháznál lévő kutat lehetetlen volt tovább fűrni, erre új szerződést kellett volna kötni, ezért azt javasolta, hogy adjanak a mesternek 200 korona kárpótlást, de szedje ki a csöveket és adja át a bírónak. Az óvodánál és a templomnál kivett csöveket viszont 200 koronáért adják el neki, javasolta a jegyző, mert nem volt teljesen megelégedve az elvégzett munkával. Kérészy Barna talán megértőbb volt, mert szerinte a Domján-kútért fizessenek, a kántorházi csöveket szedessék ki 200 koronáért, de kapjon a mester 200 koronát az óvodai és a katolikus templomi csövek kiszedéséért is. Még le sem zárult az első üzlet, amikor még ezen a közgyűlésen a bíró emlékeztetett, hogy régen tervezik a Kis Gábor házánál lévő kút mélyítését, mert a község felső részének nincs ivóvíze. A református lelkész azt idézte fel, hogy korábban sem találtak arra vizet és azt javasolta, hogy a felső parókia melletti kút fűrésására keressenek vállalkozót. A testület ezt elfogadta, de kikötötték, hogy a tiszafűredi kútúró mesteren kívül bárkivel tárgyalhatnak.

2. Világháború, forradalom és bolsevizmus

a) Behívók, élelmiszerhiány és kiadások

Miután 1914. július 28-án az Osztrák-Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának, a katonai behívók révén Tiszánánát is elérte a nagy háború. A

magyar kormány a hadi kiadások fedezésére 6 %-os kamatozású adómentes járadékkölcsönt bocsátott ki, ezért a főjegyző javaslatára a közgyűlés *„mint olyan erkölcsi testület, amely kötelességének érzi a honvédelem támogatását”* a 29 ezer koronás járdaalapból 8000 koronát ajánlott fel. Az első háborús esztendő végén került sor a növekvő számú katonai behívások miatt is az új községi előljárósági tagok és a bíró megválasztására és ismét Suba Joachimot választották a község vezetőjének. A hadiszolgáltatással kapcsolatos rendeletek végrehajtása céljából egy háromfős bizottságot hoztak létre a közgyűlés tagjaiból. A behívók elérték a helyi intelligenciát, mert Csépanyi Gyula segédjegyzőt is kivitték a frontra, ezért munkájának egy részét a főjegyző volt kénytelen átvállalni.

Alig fél évvel a hadüzenet után már élelmiszerhiány mutatkozott és a legszegényebb lakosoknak öt hónapra a lisztet hatósági úton kellett biztosítani. A Tiszanánai Hengermalom és a Tiszanánai Egyes Gazdák Gözmalma vállalta, hogy ellátja a rászorulókat és a kiadott liszt 17 ezer koronás árát a járdaalapból, a szegényalapból és a munkássegély alapból kellett kifizetnie a községnek. Ez azt jelentette, hogy a háborús kiadások hatására a község szociális és közösségi célokra megtakarított pénze lassan és folyamatosan fogyni kezdett. A közgyűlésen bemutatták a járási főszolgabírónak a helyi malmokkal kötött szerződését, és Kérészy Barna református lelkész hatására elfogadták a javaslatot. A terményrekvirálások is próbára tették a lakosság tűrőképességét, mert amikor az alispán elrendelte, hogy 960 máza morzsolt kukoricát kell beszállítani, és a község jelentette, hogy csövesen csak 1795 mázsa termett 1915-ben, a vármegye vezetése azt is kilátásba helyezte, hogy ha nem tudják beadni a szükséges mennyiséget, akkor külföldről szerzi be az állam a hiányzó részt, és ennek költségét a községre fogja hárítani. A közgyűlés csak azt tudta kérni, vegyék figyelembe a község anyagi helyzetét és ne súlyosbítsák azt.

A jegyzőkönyvek arról tanúskodnak, hogy egyre több kiadása lett a községnek, mert pl. a hadügyminisztérium hadsegélyező hivatala kérésére, a hadiözvegyek és hadiárvaik részére, a Megvakult Katonák Országos Bizottsága, az Országos Vörös Kereszt Egylet, a József Királyi Főherceg Szanatórium felhívására küldtek 1915 során kisebb-nagyobb közvetlen adományokat. Emellett pénzt küldtek az oroszok által elpusztított és Heves vármegye által vállalt egyik Sáros vármegyei község újjáépítésére, amelynek lakói *„családi tűzhelyüket tartották pajzsul a ránk zúduló ellenség elé”*, az osztrák-magyar haditengerészetnek épített nemzeti ajándékul szánt tengeralattjáróra, valamint a Nemzeti Áldozatkészség Szobrára tehető címeres lemez megváltására. A tiszánánaiak tehát nemcsak lakosaikat, hanem terményes zsákjaikat és pénztárcáikat is feláldozták az első világháborúban.

b) Megemlékezés, rekvirálás és orvoskérdés

Megemlékeztek az 1916 novemberében elhunyt I. Ferenc József királyról is, aki – a jegyzőkönyv szerint – lovagias hűséggel ragaszkodott az alkotmányhoz, esküjéhez és erős akarata nem hajolt meg a sors vaskeze előtt. *„Az idők folyamán felismerte magyar nemzetének nagy erényeit, a kellő erélyt, cselekvési kedvet, bátorságot és kitartást az emberfeletti nagy munkákban. Elszunnyadt mindörökre midőn magyar nemzetének végleges diadalát megláthatta volna.”* – olvasható a jegyzőkönyvben, mert a német–osztrák–magyar csapatok ekkor már teljesen legyőzték Romániát és ez némi bizakodással töltötte el az embereket. A község lakóit azonban leginkább a rekvirálások sújtották, ezért 7 nagygazda, aki különösen sok terményt szolgáltatott be, 50-50 korona kárpótlást kapott a községi pénztárból.

A következő háborús esztendő legfőbb kérdése az volt, ki legyen a községi orvos. 1917 februárjában Fodor Fülöp szászvolkányi orvos jelentkezett az állásra, aki csak községi bizonyítvánnyal tudta igazolni hivatását, mert iratai a román támadáskor elkallódtak, de ígérte, hogy megválasztása után bemutatja. A közgyűlés megválasztotta, és előírták neki, hogy oklevelét minél hamarabb hozza el. A doktor dolgozni kezdett a községben, de az erdélyi menekülteket az előző évben az üres orvosi lakásban helyezték el, ezért fel kellett volna újítani, hogy Fodor beköltözzön. Úgy tűnik, nem tetszettek neki a lakáskörülmények, mert hamarosan ismét meghirdették az állást. Ezúttal Gallego Endre nagyidai helyettes körorvos jelentkezett, aki előbb Budapesten a Kereskedelmi Munkásbiztosító Pénztárnál dolgozott. A községi egészségügyi bizottság azonban nem fogadta el jelentkezését és új pályázatot írtak ki, és amikor Gallegót másodszor is el kellett utasítani, a bizottság kérte, hogy 6 hónapig ne írjanak ki újabb pályázatot, mert belátták, hogy az orvoshiány oka a háború.

c) I. világháborús hősök és áldozatok

Tiszanána első világháborús történetéhez tartoznak azok a férfiak is, akik bátorságukért, vakmerőségükért később elnyerték az arany vagy ezüst vitézségi érmet és később a vitézi címet. A legidősebb Godó Ferenc volt, aki 1885-ben született a községben és a cs. és kir. 12. huszárezredhez vonult be, ahol szakaszvezetői rangot ért el. 1917. szeptember 20-án egy frontáttörés során a lóról leszállított szakaszával reggel 8 órától délután 4 óráig fedezte a visszavonulást. Közben fején és karjain is megsebesült, de így is az utolsó percig védte az utóvéd-állásokat, ezért az I. osztályú ezüst vitézségi érmet kapta. 1938-ban már tiszaszőlősi lakos volt.

Pék János 1886-ban Tatán született és a cs. és kir. 19. gyalogezredhez vonult be, ahol tartalékos főhadnagyként szolgált. 1914. október 29-én Brodynál azt a feladatot kapta, hogy ezrede visszavonulásának fedezése

érdekében akadályozza meg az oroszok átkelését a Kamionka folyón, mivel az utászok nem tudták a hidat felrobbantani. Míg az egyik zászlóalj a vízen és az ágyúzott hídon átkelt, Pék századával az ellenséges gyalogságot feltartotta. Később a hídtól délnyugatra állást foglalva gyalogsági és tüzérségi tűzben órákon keresztül akadályozta az ellenség átkelését. Ekkor már napok óta az utóvédet irányította, Ilza előtt a félszázad, Ilza után az egész század parancsnokaként. Mivel tiszt nem volt az alakulatnál, neki kellett zászlósként vezetni a századot folyamatos harcban a kozákokkal. Jeleniciovnál, a Lysa Gora hegységben november 1-jén visszavonulás közben kapta meg a parancsot, hogy az oldalról hirtelen felbukkanó orosz gyalogsággal vegye fel a harcot és biztosítsa a nehéz utakon vonuló tarackos hadosztály elvonulását. Pék teljesítette a feladatot, bár az oroszok megrohmozták állásaikat és a két oldalról előtörő kozákok elől csak súlyos veszteségek árán tudtak az erdőn keresztül elmenekülni. Szuhosovránál november 18-án mint századparancsnok vitte előre egy idegen ezred katonáit egy orosz támaszpont elfoglalására. Az akció kudarcba fulladt, sok emberét elvesztette, maga is karlövést kapott, ennek ellenére rohamra vezette a katonákat. Részt vett a kárpáti harcokban, Zurasvintől keletre, egy hiányos századdal kivédte az oroszok éjszakai támadását, majd ott és több későbbi csatában is sikeres ellentámadásokat vezetett. Századossá léptették elő. Azért került ebbe a sorba, mert ő volt a szatmári püspökség birtokának főintézője Dinnyésháton, a járási vitézi szék hadnagya és a vármegye törvényhatósági bizottságának tagja.

Fehér Károly 1887-ben született Tiszanánán és a cs. és kir. 14. huszárezrednél volt tartalékos szakaszvezető. A román fronton egy magaslat ellen intézett támadásnál harmadmagával az ellenséges rajvonalg kúszott előre, és azt oldaltűz alá vette. Ezáltal alakulata akadály nélkül előre juthatott. 1916. december 24-én éjjel gépfegyveres szakaszával elfoglalt egy román tábori őrsöt, és annak állását meg is tartotta. Ekkor I. osztályú ezüst vitézségi érmet kapott, később a Gurowainál vívott csata után pedig vitézségért bronzérmét kapott. Később tiszaszőlősi lakos lett.

Suba Pál római katolikus pap 1894-ben született Tiszanánán és a m. kir. 10. honvéd gyalogezredhez hívták be, őket követte a háborúba. Tartalékos hadnagyként szerelt le, tábori főlelkész lett és több kitüntetést kapott. 1938-ban szentistváni plébános volt.

Fejér Miklós 1896-ban született Újlőrincfalván, és a cs. és kir. 60. gyalogezred kötelékében kezdte a háborút. Tartalékos hadnagyként az olasz fronton vitt véghez hőstetteket. 1918-ban ezrede II. zászlóalja önálló ezreddé alakult, és június 27-én a Hétközség-fennsíkján, Gallio község mellett, a Francella-szurdokban táborozott mint a tartalék tagja. Mivel június 28-án az olaszok heves és többszöri támadással a szurdok feletti Monte Dei Val Bella magaslaton levő 131. gyalogezred állásait áttörték, Fejér Miklós zászlóalja parancsot kapott az ellentámadásra. Fejér zászlósként és rohamszakasz-

parancsnokként nemcsak ezt a feladatot hajtotta végre, hanem még az olaszok első állásait is elfoglalta. Ezért az olaszok két nap és két éjjel szüntelenül támadták őket, ágyúk, aknavetők, gépfegyverek ontották a tüzet a szakaszra, a levegőből pedig 20 repülő lőtte és bombázta őket. A repülőgépek által irányított tüzérségi tűzben a szakasz legénységének nagy része életét veszítette, a többiek pedig amikor kifogytak a lőszerből, kézigránátokkal védekeztek. Az olaszok azonban tőlük jobbra áttörték az arcvonalat és az ő állásaikat is elfoglalták. Fejért lefegyverezték és fogolyként kísérte néhány katona az olasz állások között, amikor megindult az osztrák ellentámadás, a kísérők pedig fedezéket kerestek a tüzérségi tűz előtt. A zászlós kihasználta az alkalmat, visszaszökött alakulatához, és újra elfoglalta a helyét. Fejér Miklós sem tiszánánai születésű volt, de 1936-tól ő lett a község főjegyzője.

Nem szabad elfeledkeznünk azonban arról a 173 férfiról sem, akiknek a neve azért van felvésva a hősi emlékműre, mert 1914–1918 között az életüket áldozták a hazáért.

d) A polgári demokratikus átmenet

A hosszú háború szenvedései után Tiszánánán is nagy izgalmat okozott az, hogy 1918. október 31-én Budapesten győzött a forradalom és megalakult Károlyi Mihály kormánya. November 8-án a református lelkész és nyolc társa kérte, hogy a képviselőtestület csatlakozzon a Magyar Nemzeti Tanácshoz, vagyis ismerje el és támogassa a legfőbb forradalmi testületet. A főjegyző ismertette, hogy a Függetlenségi és 48-as Pártból, a Polgári Radikális Pártból és a szociáldemokrata pártból alakult meg az új kormány. Majd azt javasolta, a közgyűlés mondja ki, hogy helyesli a tanács megalakulását, jelentse be csatlakozását, és a képviselőtestület tagjai esküdjenek fel a magyar alkotmányra a lakosság kívánságára a község háza udvarán, a nemzetőrség jelenlétében. Eszerint a rend és közbiztonság védelme érdekében a községben már néhány nappal korábban létrejött az új karhatalom valószínűleg katonaviselt férfiakkól, a magyar alkotmány említése pedig azt sugallja, hogy a nemzeti függetlenség eszméjét tartották a legfontosabb eredménynek a helybeli vezetők. A képviselőtestület elfogadta a javaslatokat és tagjai kimentek az udvarra, hogy az összegyűlt lakosok előtt letegyék a következő esküt: *„Esküszünk, hogy Magyarországhoz hűek leszünk, teljes függetlenségét megvédjük, minden erőnkkel az ország javát, szabadságát és haladását akarjuk szolgálni. Isten minket úgy segítse!”* Az ünnepélyes fogadalomtétel után a képviselők, a nemzetőrök és a nézők elénekelték a Himnuszt, majd visszamentek a tanácsterembe, ahol a főjegyző bezárta az ünnepi ülést. Nyilvánvaló, hogy a állami tisztviselőknek alkalmazkodniuk kellett a megváltozott politikai körülményekhez, és információt kaptak a szomszédos községekből a forradalom hírének terjedéséről és a teendőkről. Úgy tűnik, hogy a jegyző ki

akarta fogni a szelet a túlzók vitorlájából, amikor még a haladás fogalmát is belefoglalta az eskü szövegébe, és elsősorban a nemzeti célokat nem pedig a szociális tennivalókat hangoztatták nyilvánosan. Meglepő viszont, hogy a jegyzőkönyvben ennek a napnak az eseményeit végig piros tintával örökítették meg, jelezve a közgyűlés rendkívüli voltát. Ezekben a napokban Tiszanánán is megalakult a forradalmi tanács.

1919 elején viszont már a földosztás volt a legfontosabb beszédtema a faluban, de a törvény végrehajtásának semmi jelét nem találtuk a régi iratokban. A földművelésügyi minisztérium elrendelte azoknak a katonai szolgálatot teljesített vagy még akkor is katonáskodó földműveseknek az összeírását, akiknek nem volt 5 hold földjük vagy ekkora örökségük. Ha a feleségnek megvolt az 5 holdja, csak akkor kellett felírni, ha legalább 2 gyerekük volt. A főjegyző kérte, hogy alakítsanak meg egy 30 fős összeíró bizottságot, amelyet egyhangúlag meg is választottak. Az infláció felgyorsulását és a régi személyzet áldozatkész munkáját jelezte, hogy a pénzügyi nehézségek miatt 1919 januárjában a 2 községi rendőr és a 2 szolga némi drágasági pótlékot kapott, a közellátás akadálytalan lebonyolítása érdekében pedig egy kiségitőt is felvettek a község házára. A főjegyző panaszkodott, hogy négy hónapon keresztül alig tudta ellátni nagy mennyiségű hivatali munkáját, mert *„folyamatosan a néppel való érintkezéssel volt elfoglalva”*, a segédjegyző megbetegedett, ezért a képviselőtestület a járási főszolgabírórt kérte, hogy küldjön Tiszanánára szakképzett helyettes jegyzőt. A forradalom zavaros és izgatott napjaiban ismét napirendre került a községi orvos megválasztásának ügye, mert ezúttal már négyen pályáztak erre az állásra, mind a cseh és román megszállás elől menekülő orvosok. Rosenthal Zoltán, Piller Ernő az urdniki magyar királyi állami bánya főorvosa, Margulisz Ede kolozsvári okleveles orvos és Nagymáthé Gyula szepesolaszi főorvos szerette volna megkapni a tiszánánai körzetet, de az utóbbi csak egy levelet írt, amelyet Budapesten adatott fel egy ismerősével, és azt ígérte, hogy a szükséges okmányokkal hamarosan meg fog érkezni. A képviselőtestület látta a jelentkezők zavaros körülményeit, ezért úgy döntött, hogy az orvosválasztást ismét elhalasztja.

e) A proletárdiktatúra

A proletárdiktatúra helyi eseményeiről csak későbbi tudósításokból értesülhetünk, amelyek nem mindig tűnnek megbízhatónak. A Tanácsköztársaság kikiáltásának 40. évfordulójára kiadott könyvben következő megállapításokat olvashatjuk: *„A falvak lakossága április végéig a tavaszi munkák és a kömmün hibás agrárpolitikája miatt vonakodott belépni a Vörös Hadseregbe, még a máshol bátrabb agrárproletárok is féltek. A román támadás megindulása után jelentősen megváltozott a helyzet. Különösen a tiszai részek szegényparasztsága, Kisköre, Sarud, Tiszanána dolgozó népe, akik a szatmári*

püspökség birtokain éltek, tömegesen álltak be a Vörös Hadsereg harcoló egységeibe, az otthon maradtak pedig munkával segítették a küzdelmet. Hordták a lőszert, csónakokat, kompokat adtak és elősegítették a hadsereg nyugodt visszavonulását. ” Mivel egyes kutatások szerint országsszerte az uradalmi cselédek voltak a legbiztosabb támogatói a bolsevizmusnak, valószínűsíthetjük, hogy Dinnyésháton is népszerűbb volt az új rendszer, mint Tiszanánán. 1919. július 30-31-én viszont a 7. román hadosztály Kiskörétől északra átkelt a Tiszán, de a községben még ellenállásba ütközött. 31-én estére azonban a románok már egy 10 kilométer mélységű hídfőt alkottak és csapataik Tiszanána – Tarnaszentmiklós – Pély vonalában álltak, 1-jén pedig bevonultak Átányba és Kömlőre is. Ezen a napon mondott le Budapesten a Forradalmi Kormányzótanács, és bukott meg a proletárdiktatúra.

A tiszánánai eseményekről csak későbbi, 1919. november 21-i tudósításunk van: egy rendkívüli képviselőtestületi ülésen a főjegyző helytállásáról emlékeztek meg. Eszerint a proletárdiktatúra idején őt választották meg a helyi direktórium elnökének, és azért vállalta el, hogy a lakosságot az üldözéstől, terrortól megvédje, a személyi és vagyoni biztonságot fenntarthassa. Sikerült a közigazgatást az alkotmányos életnek megfelelően vezetni. *„Helyzete azonban veszélyes volt, - olvashatjuk a jegyzőkönyvben - mert a kömmün rendeleteit gyakran a saját biztonsága kockáztatásával figyelmen kívül hagyta, s ezzel nemcsak az osztályharc életre kelését tette lehetetlenné, hanem a községi direktórium összes működését is olyan tapintattal vezette, hogy sem a vagyonos sem a vagyontalan osztály soha nem érezte magát jogos érdekeiben megsértve s a lakosság egész nagy összessége egymással folyamatosan a legteljesebb békében és egyetértésben élhetett. A községi összes tisztviselők és alkalmazottak régi állásukban helyükön maradtak és ezeket működésükben az ő érzése mozgatták.”*

Kérészy Barna református lelkész javaslatára a következő határozatot fogadták el: *„Vedlik Béla községi főjegyző a gyászos emlékü tanácsköztársaság uralma alatt a községi direktórium elnökségét elvállalván míg más községekben a hasonló állást betöltő egyének a kezükben lévő törvénytelen hatalmat a polgárok zaklatására, üldözésére és vagyoni kirablására sőt számtalan esetben a legérdemesebb egyének embertelen legyilkolására használták fel, addig ő a helyi direktórium működését annyi tapintattal, bölcs mérsékléssel sőt a tanácsköztársasági erőszakos rendeleteket és parancsokat egyszerűen figyelmen kívül hagyva a lakosság érdekében oly merész önfeláldozással vezette, hogy községünkben a személy- és vagyonbiztonság veszélyeztetve nem volt. Majd a román megszállás ideje alatt lankadatlan éberségével annyira tudta enyhíteni a románok túlzó követeléseit, hogy habár egyesek szenvedtek is jelentékeny károsodásokat és több-kevesebb zaklatásnak mindenki ki volt téve mindamelltt a más helyeken előforduló nagyobb mérvű rablásoktól, borzalmas pusztításoktól községünk mentve maradt. Hogy ezek a rettegek közt lefolyt*

időszakok községünk felett még elég szerencsésen vonultak át, azt az isteni kegyelem örökösége mellett tagadhatatlanul Vedlik Béla községi főjegyzőnek köszönhetjük. Elengedhetetlenül kedves kötelességének ösmeri ezért a község képviselőtestülete, hogy amikor a kényszer nyomása alól felszabadulván kínos hosszú szünetelése után első ülését tartja, mindenek előtt Vedlik Béla községi főjegyző iránt a község érdekében úgy a tanácsköztársaság mind a román megszállás alatt tanúsított önfeláldozó, nemes működéséért a legmélyebb köszönetét és elévülhetetlen háláját jegyzőkönyvileg kifejezze.”

3. Az ellenforradalmi korszak

a) A községi főjegyző a nemzetgyűlésben

A főjegyző népszerűségét és elismertségét jelentette az, hogy az 1920. januári nemzetgyűlési választásokon az Országos Kisgazda és Földműves Párt tiszafüredi jelöltjeként bejutott a parlamentbe. Vedlik Béla 1873-ban született Tarnaörsön, a középiskolát Miskolcon végezte, 1895-ben kapta meg jegyzői oklevelét. Előbb Tarnaörsön volt gyakornok, majd Pély vezető jegyzője lett. 1908-ban került Tiszanánára, és lakóhelye érdekében sokat tett. Azt is olvashattuk róla, hogy *„már régebben háromezer hold földet parcelláztatott ki a község lakossága között”,* és 1890-től tagja volt a vármegyei törvényhatósági bizottságnak, majd Tiszanána képviselőtestületének. A választások során erős harc után győzött két ellenfelével szemben a tiszafüredi kerületben, a parlamentben pedig a közigazgatási, könyvtári és a zárszámadás-vizsgáló bizottság tagjaként tevékenykedett, de felszólalásairól nem tudósít a képviselőház naplója. Vedlik Béla a következő nagy beszédben búcsúzott a képviselőtestülettől: *„Mélyen tisztelt képviselőtestület! Az emberiség a földön az összes lényeket abban múlja felül, hogy eszményi érzésekkel bír, de valamennyi érzések között legnemesebbek azok, melyek másokhoz vonzódni bírnak. Mindenkor vonzódtam embertársaimhoz és részükről egy polgárt érhető legnagyobb megtiszteltetésben részesültem, hogy a tiszafüredi választókerület a nemzetgyűlés tagjává választott meg. Igaznak tartom azt a mondást, hogy az érdem ott kezdődik, ahol a kötelesség végződik, s miután tudom, hogy kötelességem teljesítésében még nem haladtam odáig, ahol az érdem kezdődik, ezen megtiszteltetést érdemem jutalmának nem tekintem. De nem a fáradságos munka eredménye sem, mert a 25 éves munkában a lakosok segítettek, munkám örömet okozott. Szerettem mindig a közügyekkel a közjóért foglalkozni, szerettem embertársaimat különbség nélkül, talán ezért nyerhettem el polgártársaim bizalmát. Szomorúan megyek el – de csak rövid időre – emlékezzenek rám szeretettel, és segíteni fogok, hogy a község ügyei zavartalanul folyjanak. És kérem, hogy ebben a válságos időben a*

legszeretreméltóbb anyáért, a legönzettelenebb barátért, a megcsonkíthatatlan szép Magyarorszáért mindenki mindenét kész legyen áldozni.” Neki tulajdonították a heves-pélyi és a heves-tarnaszentmiklósi utak építésének kezdeményezését, ő volt a Tiszanánai Takarékpénztár alapítója és elnöke, amelyet azonban – meglepő módon – 1924-ben felszámolt. A községben az Alsóvárosi Olvasókör, a Római Katolikus Olvasókör alelnöke, az Országos Központi Hitelszövetkezet helyi fiókjának, a Heves Város és Vidéke Takarékpénztár igazgatósági tagja, a Hevesvármegyei Takarékpénztár bíráló bizottságának tagja, a Tiszanánai Mezőgazdasági Bizottság elnöke, a járási mezőgazdasági bizottság tagja volt. 1922 májusában és júniusában rendezték a következő nemzetgyűlési választásokat, ekkor azonban Vedlik Béla már nem került be ismét a törvényhozó gyűlésbe, s a jegyzőkönyvek tanúsága szerint visszatért Tiszanánára.

b) Tiltakozás és szoborállítás

Hazánk jövője is élénken foglalkoztatta a falu vezetőit, mert 1920 februárjában a segédjegyző emlékeztetett a békekonferencia határozatára Magyarország feldarabolásáról és javasolta, hogy tiltakozzon a község a tragikus döntés ellen. El is fogadták a következő határozatot: *„Tiszanána község képviselőtestülete egyhangú határozattal kimondja, hogy tiltakozunk az ország területi épségének megcsonkítása ellen, mert mi őseink vérével öntözött ezeréves Magyarországon akarunk élni.*” Amikor a főszolgabíró telefonon kérte a képviselőtestület nyilatkozatát az ideiglenes államfő megválasztásával kapcsolatban a következő határozat született. *„Tiszanána község képviselőtestületének óhajta, hogy kormányzóvá Horthy Miklós választassék meg.*” 1920 májusában ismét szükség volt a főszolgabíró és a Területvédő Liga által kért spontán állásfoglalásra a közelgő békeszerződés ellen, ezért ez szerepel a jegyzőkönyvben: *„Tiszanána község képviselőtestülete tiltakozik szeretett hazánk feldarabolását megállapító békeszerződés aláírása ellen.*”

1922 nyarán kezdődtek meg az első világháborús emlékmű felállításának előkészületei. A főjegyző a hősköz és a községhez méltó monumentumot javasolt és felhatalmazást kért, hogy a Hősök Emlékét Megörökítő Országos Bizottság ellenőrzése mellett emlékművet terveztesen, amelynek költségeit az 1923–25-ös költségvetésből kívánták biztosítani. Egy év múlva be is mutatta Pásztor János tervét és a szerződést, de emlékeztetett, hogy az alkotást adományokból kell felállítani. Helyének a piactér egyik parkosított felét javasolta, a testület pedig elfogadta, és egy 5 főből álló bizottságot alakított. Amikor felavatták az emlékművet, az egyik képviselő azt javasolta, hogy a szervezés és az avatás érdekében végzett munka elismeréseképpen a közgyűlés nyilvánosan mondjon köszönetet Vedlik Bélának és a református lelkésznek, aki az ünnepi beszédet mondta. A főjegyző az

érdemet a községnek és munkatársainak tulajdonította, és úgy vélte, hogy a tiszteletest is a község szeretete és hazafias lelkesedése vezette.

c) Új orvos és szülésznő

Harmadszor is megpróbálkoztak orvosválasztással, ezúttal sikeresen. A jelöltek *Nánássy Iván*, Dabis Antal, Nagymáthé Gyula, Gulyás Ferenc voltak. Ma már nem lehet kideríteni, hogy miért próbálkozott harmadszor is Nagymáthé, mert a képviselők Nánássyt választották, aki rászolgált a tiszánánaiak bizalmára, később hosszú évekig önfeláldozóan gyógyította a község és környékének lakosait. Nánássy Iván középiskoláit Mezőtúron, Szegeden végezte, orvosi diplomáját 1920-ban kapta Budapesten, ahol a Bársony-klinikán, a Vörös Kereszt kórházában, a Ferenc Józsefről és a Szent Istvánról elnevezett kórházakban dolgozott. Az első világháborúban ő is az olasz harctéren szolgált, felesége Klein Irén volt, és 1938-ig két gyermekük született.

Lemondás miatt már 6 évvel korábban meghirdették a két szülésznői állást, de 1931-ben csak Gerendai Lajosné és Vankó Józsefné okleveles szülésznők adtak be pályázatot, akiket egyhangúlag megválasztottak. Az alispán azonban 1935-ben hivatalvesztésre ítélte Vankó Józsefnét, ezért újra keresni kellett egy bábát. Ekkor választották meg a Bekicsen született, 32 éves római katolikus Rikk Mária tiszánánai lakost, aki ellen az egészségügyi bizottságnak nem volt kifogása. Hamarosan kiderült, hogy mi volt az oka a szülésznők lemondásának: kevesellték a szülési díjat, amit a község szabott meg nekik. 1936 márciusában a járási főszolgabíró elrendelte, hogy a községi szabályrendeletet összhangba kell hoznia a vármegyei szabályrendelettel. Az 1930-as helyi intézkedésben ugyanis az állt, hogy a tiszánánai szülésznőknek a szülés levezetéséért és a 8 napos ápolásért 3 pengő jár. Ez a díj azonban alacsonyabb volt a megyei átlagnál, és a szolgabíró szerint a gazdasági viszonyok javulása mellett az is indokolja a változást, hogy a bábák évente csak 540 pengő fizetést kapnak a községtől. A szülési díj 3 aranykoronának megfelelő 3 pengő 48 fillér volt, a törvényhatósági bizottság azonban kis idő múlva felülvizsgálta, megsemmisítette ezt a szabályt, és kimondta, hogy a tiszánánai szülésznőket is 5 pengő díjazás illeti meg. 1939-ben a szülésznők teljes éves bérüket, 600 pengőt kértek, és azt hangoztatták, hogy jogtalanul vontak le tőlük 10 %-ot. A főjegyző szerint a követelés túlzó, a csökkenés viszont jogos volt, mert a bábák nem voltak fizetési osztályba sorolva. Kérészy István 6 %-os, 36 pengős béremelést javasolt nekik, mint az írnokoknak, és ezzel mindenki egyetértett, mert ekkora mértékű növekedés volt a besorolt alkalmazottaknál is. Így 540-ről 576-ra emelkedett a szülésznők éves fizetése.

d) Infrastrukturális fejlődés és kudarc

1927 májusában elfogadták a főjegyzőnek azt a javaslatát, hogy egy mozgófényképüzem megkezdje a működését, ha nem kell erre a célra egy új épületet létesíteni. Decemberben elfogadták a jegyző által a Heves Vármegyei Villamossági Rt-vel kötött szerződést az elektromos áram bevezetése céljából. 1929-ben a budapesti Vacuum Oil Company Rt. Friedmann Jenő fűszer- és rőfös kereskedő üzlete előtt benzinszivattyú és benzinkút létesítéséhez kért területet, a község pedig évi 10 pengő haszonbérért átengedte azt. Néhány hónappal később a budapesti Hazai Kőolajipari Rt. ifjabb Domján Imre vegyeskereskedő az üzlete előtt mozgó benzinkúthoz kért területet, ezt évi 5 pengőért meg is kapta.

1924 végén kezdődött el egy sokáig tartó ügy, amelynek célja a járdaépítés fejlesztése volt. A főjegyző szerint már 1911-ben kifejezte a testület 24 ezer méter járda építésének igényét, ezért javasolta, hogy a régi terv alapján 1925-ben kezdjenek hozzá megépítéséhez, és 3 éven belül fejezzék be. A terv megvalósítása nehéznek tűnt, mert a belügyminisztérium csak 50 %-ig terjedő pótdát engedélyezett, de ebből kevés maradt helyben, a hitelfelvétel pedig túlságosan kockázatosnak tűnt. A képviselők elszántnak tűntek, mert beleegyeztek a pótdát kivetésébe, és kérték, hogy 1927-re fejezzék be a munkát. A helyettes jegyző régi közóhajnak engedve elkészítette a járda-szabályrendeletet, amely az építésről, fenntartásról szólt. Felolvasta, részletesen elmagyarázta, és kérte elfogadását. A református lelkész támogatta, mert nem tartotta nagy tehernek és hangsúlyozta, hogy Tiszanána sem maradhat el kulturális fejlődésben, haladásban a szomszédos községek mögött. A képviselőtestület lelkesen elfogadta, mert már többször elhatározták a gyalogos közlekedés javítását, de a világháború és a gazdasági, pénzügyi viszonyok miatt ez elmaradt. A rendelet lehetővé tette volna a fokozatos kiépítést, a költségek csak 5 %-os emelkedést jelentettek volna a pénztárnak, a lakásoknak pedig évente 1 pengő járdajárlékot csatoltak volna a házadóhoz. Ehhez viszont törvényhatósági jóváhagyásra volt szükség. A belügyminiszter 1937-ben megsemmisítette a rendeletet, mert a járdaépítési járulékot új adónak minősítette, de javasolta, hogy a költségeket fele-fele részben a lakosság és a község viselje. Fejér főjegyző be is terjesztette a megváltoztatott járdarendeletet, ekkor pedig két képviselő felvetette, hogy ne a főútvonal mellett kezdjék az építést, és ott csak 50-80 cm széles legyen. Volt, aki ezt ellenezte, végül 8 fő szavazott a terv ellen. A képviselőtestület tudomásul vette a minisztérium utasítását, és elfogadták az átdolgozott rendeletet, de leszögezték, hogy 1938-1948 között 20 ezer négyzetméter járdát szeretnének építtetni, és 1938-ra már biztosítani tudják az első 2000 négyzetméter árát. Kiírták a pályázatot is, de a főjegyző jelentése szerint a beérkezett 14 ajánlat nagyon eltérő, de átlagban magas, 11 ezer pengős költséggel számolt. Szerinte a

járdaépítés házilag csak 8000 pengőbe kerülne, ezért kérte, hogy vizsgálják meg az anyag és munkaköltségeket, és a pénztár 4000 pengője mellett a másik 4000-et a lakosságtól szedjék be. A módosított szabályrendeletet a vármegye elfogadta, a belügyminisztérium azonban másodszor is elutasította, mert mindenféle póttjárulék kivetését adónak minősítette. A jegyző azt javasolta, hogy akkor a község önállóan csináltassa meg a járdát, de ne 10, hanem 20 év alatt, Kérészy pedig sértődötten hangoztatta, hogy az a belügyminiszteri kifogás, hogy a lakosok a házuk homlokzati hosszúsága alapján fizessenek hozzájárulást, nem teljesíthető, mert sokszor éppen a legszegényebb kültelki családoknak van hosszú telkük vagy sarokházuk. Úgy határoztak, hogy kéri a minisztert, tegyen kivételt és fogadja el a megváltoztatott szabályrendeletet, és ha nem engedi, akkor 20 év alatt legyen meg a 20 000 négyzetméter járda.

e) A Vedlik-ügy

Azért a helyettes jegyző terjesztette be a járdaépítés ügyét, mert ekkor már a főjegyző ellen eljárás folyt. 1935 decemberében felolvasták az alispán határozatát a felfüggesztett Vedlik Béla fegyelmi ügyében. A képviselőtestület tudomásul vette, nem akart ellene fellebbezni, mert úgy gondolták, hogy a kiszabott büntetés az elkövetett vétséggel arányban állt. 1936 júliusában került sor a nyugdíjazás miatt megüresedett főjegyzői állás betöltésére és mivel csak vitéz Fejér Miklós tiszaszöllösi jegyző jelentkezett, a képviselőtestület egyhangúlag meg is választotta.

A Vedlik- ügyhöz kapcsolódott a közigazgatási bizottság határozata is, mely szerint a kultuszminisztérium közölte, hogy az iskolai alapvagyonért kárérét a község a felelős. Eszerint a 13 hold föld után 45,16 mázsa búza és 22,94 mázsa árpa hátralék halmozódott fel. Az iskolaföldet 1923-1929 között Bódi György bérelte, aki 1925-ben meghalt a fenti tartozás hátrahagyásával. Házát elérverezték örökösétől, akik vagyontalan napszámosok voltak. A volt főjegyző ellen azért folyt eljárás, mert sem a bérlőn sem az örökösain nem hajtotta be a tartozást. Az alispán 1933-ban csak eljárási költség megfizetésére kötelezte és „rosszallásban” részesítette. 1936 februárjában azonban hivatalvesztésre ítélték, az előjáróság pedig felszólította, hogy az ő hibájából keletkezett haszonbér-hátralékot fizesse be. Vedlik először azzal védekezett, hogy erre nem kötelezte az alispán, de jegyzőkönyv tanúsította, hogy korábban megígérte a fizetést. Kiderült, hogy ingatlana, ingósága nincs, nem tud fizetni. A patthelyzetet az új vezető jegyző úgy próbálta megszüntetni, hogy azt javasolta, a vármegyét kérjék a tartozás eltörlésére, a kultuszminisztert pedig arra, hogy a felelősséget ne a községre hárítsa, mert csak egy személy a vétkes.

f) Fejér főjegyző helyzetértékelése

Az 1936. decemberi közgyűlés szimbolikus jelentőségű volt, mert Fejér főjegyző előadása összefoglalta a Tiszanána két világháború közötti történetének néhány fontos kérdését. Beszédének mondanivalója az volt, hogy olyan népes település lett a község, hogy a főjegyző, a 2 segédjegyző és az írnok már nem tudják ellátni a hivatali munkát. Az általa idézett statisztikák szerint az 1930-as népszámlálás alapján Tiszanánán 5029 fő lakott, határa 15.109 hold volt, amelyből kb. 4000 hold volt a szatmári püspökség birtokában, a többi földön kis- és törpebirtokosok osztoztak. 1153 lakóházat tartottak nyilván és 1776 személy fizetett adót. A község Tiszafüredtől 26 kilométerre volt, ami a legszegényebbeknek gyalog 1 napot vett igénybe (!), Egertől 50 kilométerre feküdt, ezért a lakosok ügyes-bajos dolgaikkal inkább a helyi hivatalt keresték fel. A kisebb perek tanúkihallgatásait helyben kellett végezni, és több személy esetén ez fél napot is igénybe vehetett. *„Csakis a jelentősebb adatokat kikapva nem tartja előadó szükségesnek, hogy vázolja a jegyzői iroda nagy személyforgalmát, mert azt a képviselőtestületi tagok közvetlen tapasztalatból úgyis tudják, s látják, hogy a községi tisztviselők csakis túlfeszített, csaknem azt mondhatnók, idegölő, kapkodó munkával tudják csak hivatali teendőiket ellátni és a felek ezerféle panaszával és bajaival foglalkozni.”* A képviselőtestület 1935-ben egy új írnoki állás szervezését kérte, a törvényhatósági bizottság kisgyűlése jóváhagyta, de a belügyminisztérium nem engedélyezte, mert a lakosság létszáma nem érte el a szükséges népességszámot.

A főjegyző érvelése nagyon kedvező színben tünteti fel Tiszanánát, ezért érdemes szó szerint idézni. *„Egy közismerten fejlődő és állattenyésztésében országos hírű, népes lakosságú, kimondottan kiscgazda jellegű, a jó és pontos közigazgatást megérdemlő, nemzeti felfogásában értékes, de egyébként is átlagon felüli értelmes polgárokkal bíró, jellegzetes alföldi nagyközségnek a közigazgatási, vagyoni, kulturális, szociális köz- és magánügyeinek vezetése a mindenkori községi vezetőjegyző teljes munkabírását kimeríti...”*

g) 1930. és 1935. évi statisztikai adatok

Az 1930-as statisztikák némileg pontosítják a község adatait:

Összes népesség	Külföldi honos	Férfi	Nő	Nőtlen/hajadon	Házass	Özvegy	Törvényesen elvált
4986	5	2433	2553	2075	2495	392	24

A lakosság száma csak 1936-ra haladhatta meg az 5000 főt.

Magyar	Tót	Horvát	Egyéb	Magyarul tud
4983	1	1	1	4986

Homogén nemzetiségű település volt a két világháború között.

Római katolikus	Görög katolikus	Református	Evangelikus	Izraelita	Egyéb
3290	5	1644	3	43	1

A római katolikusok kétszer annyian voltak, mint a reformátusok.

Ír és olvas	6 évnél idősebb analfabéta
3793	612

Az írástudatlanságot nem sikerült felszámolni az 1920-as évek végére.

A *Magyarország földbirtokosai és földbérlői* című, más néven *Gazdacímtárnak* nevezett kimutatás adatainak összehasonlítása is érdekes következtetésekre ad lehetőséget. A 20. század első felében három alkalommal jelent meg összegzés, amely csak a 100 kataszteri holdnál nagyobb birtokosokat és birtokaikat jellemezte. Ebből látható, mely személyek voltak a legmódosabbak a községben.

Az alábbiakban az 1935-ös felmérés adatsora tekinthető meg. A katasztrális holdban feltüntetett terület mellett jeleztük a haszonbérbe adott rész nagyságát is. Ekkorra Tiszanánán új birtokosok is megjelentek, mint pl. a Magyar-Olasz Bank Rt. A református egyház tulajdona átlépte a 100 holdas határt, és a nagy gazdasági válság hatása is látszik, pl. a községi birtok növekedésében. A „*csoportok*” legeltetési társaságokat jelentettek, amelyeket a gazdák alakítottak közös legelőhasználat céljából. A *Társulat* kifejezés alatt a *Heves-Szolnok-Jászvidéki Tisza- és Belvízszabályozó Társulat értendő*, amely a Közép-Tisza-vidék árvízvédelmét látta el és a székhelye Jászkiséren volt. A *közbirtokosság* a közös tulajdonban levő (erdő és legelő) ingatlanok használatának szabályozására az érdekeltekből alakult társulás volt, de a községnek és a római katolikus egyháznak is volt jelentős földbirtoka. *FANET*-nek a földadó alá nem eső, használatlan területet nevezték évtizedeken keresztül. Az utolsó oszlopban az *aranykoronában* kifejezett kataszteri tiszta jövedelmet adtuk meg:

Birtokos neve	Terület	Szántó	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Erdő	Nádas	FANET	Tiszta jöv.
Bak Lajos	139/ 42	138							1	1204
Balázsy Istvánné	153	150							3	1012
Domján János id.	109/ 40	108							1	778
Fabó-csoport	281	6				268			7	715
Gonda-csoport	108	7				96			5	220

Gulyás-csoport	221	80				130			2	1050
Társulat	191		1						190	10
M–Olasz Bank RT.	23	23								212
Molnár-csoport	207	4				200			3	547
Szatmári püspőség	4160	1520	2	1065		1077	268	7	221	19021
Nagyközség	330/69	129	5			9			187	820
Közbirtokosság	139					14			125	19
Ref. egyház	187/56	176	1						10	1527
Róm. kat. egyház	269/74	253	5			1			10	2797
Vajda Bálint	115	106		6	1				2	1143
Vajda István	140					137			3	1281
Vajda-csoport	134	5				124			5	361

Egy másik fontos kiadvány volt a *Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben* című kimutatás, amely rendkívüli részletességgel jellemezte a törvényhatóságokat, községeket, városokat. A következőkben bemutatjuk ennek néhány, Tiszanánára vonatkozó részletét. Előbb az összes földbirtokról olvashatunk általános adatokat. A földbirtokok száma birtoknagyság-csoportok szerint (db) így alakult:

Összes	1 kat. h.-nál kisebb szántóföld nélkül	1 kat. holdnál kisebb szántóföldes	1-5 kat. hold	5-50 kat. hold	50-100 kat. hold	500-1000 kat. hold	3000 kat. hold fölötti
1327	283	253	335	416	25	14	1

A földbirtokok területe birtoknagyság-csoportok szerint (katasztrális holdban kifejezve):

Összes (kat. h.)	1 kat. h. alatti szántóföld nélkül	1 kat. hold alatti szántó- földes	1-5 kat. hold	5-50 kat. hold	50-100 kat. hold	100-500 kat. hold	3000 kat. hold fölötti
15 038	52	172	852	5691	1740	2371	4160

A földbirtokok területe művelési ágak szerint (katasztrális holdban kifejezve, AK=aranykorona):

Összes	Szántóföld	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Erdő	Nádas	FANET	Jövedelem
15 038	10 502	124	1207	3	1986	268	8	940	101 884AK

A *korlátolt forgalmú*, tehát nem szabadon adható-vehető földbirtokok száma 1935-ben Tiszanánán 27, összterülete 6365 kat. hold volt. A legkisebbek területe még 1 kat. holdat sem tett ki, míg a legnagyobb (a szatmári püspökségé) meghaladta a 4000 kat. holdat. Ebbe a kategóriába elsősorban a községi, a kincstári, a közbirtokossági és volt úrbéres, a római katolikus egyházi, a református egyházi és a hitelintézeti földingatlanok tartoztak. A *szabadforgalmú* földbirtokok között pl. a kettős vagy többes foglalkozású magyar állampolgárok földbirtokait tartották számon.

Érdekesek azok az adatok is, amelyek tovább színesítik a község gazdálkodásáról festett képet. Volt pl. faiskola 4 kat. holdon, amely eladásra termelt. A száraz, jó minőségű szénát termő rét területe 139 kat. hold, a nem szikes talajú rété 1068 kat. hold volt. Síkon, szikes talajon fásított legelő 7 kat. hold, fásítatlan legelő 649 kat. hold volt. Legelőre járt 1751 szarvasmarha, 29 ló, 2230 sertés és 1486 juh. Istállótrágyával trágyáztak összesen 1552 kat. holdat: 1551 kat. hold szántóföldet és 1 kat. hold kertet. 48 egyes lovas, 295 kettős lovas, 13 kettős ökörfogat, 29 négyes ökörfogat és 15 tehénfogat alkotta az ígásfogatokat. A járművek között 32 állati erős személykocsi és 437 ígásszekér szerepelt. 8 km gazdasági vasúti pálya volt állati erőre berendezve. Az 1934. évben hizlalt állatok száma így alakult: 3 szarvasmarha, 1297 sertés, 500 juh és 1030 házilag levágott sertés. A tűzkár ellen biztosított gazdaságok száma 92 volt, viszont jégkár ellen csak egy rendelkezett biztosítással.

h) A falu és a leventemozgalom

1936-ban felvetették, hogy a levente ifjúság elméleti oktatásának céljára külön épületre lenne szükség. A testület az előljáróságot bízta meg a tárgyalással és javaslattétellel, mert rossz időjárás esetén nem volt a több mint 300 fiatal befogadására alkalmas ház. 1937 februárjában a főszolgabíró elrendelte, hogy a levente szellem és önérzet fejlesztése és a levente intézmény megbecsülése céljából utcát vagy teret nevezzenek el erről az ifjúsági mozgalomról. A főjegyző javaslatát elfogadták és a piacteret Levente térnek keresztelték el.

1938-ban történt egy súlyos baleset, amely a leventékre irányította a figyelmet. Május 29-én a céllövészeti gyakorlaton egy eltévedt és megpattant golyó súlyosan megsebesítette a nyakán Somogyi Istvánnét, akit hosszú ideig próbáltak gyógyítani, de munkaképtelen lett. 10 napig feküdt az egri irgalmasok kórházában, ám a golyót nem tudták kioperálni. Egy hónap után visszahívták, és újra sikertelenül próbálkoztak a műtéttel, megállapították, hogy nehéz fizikai munka végzésére többé képtelen lesz. A község az Általános Hazai Biztosítóhoz bejelentette az esetet, az asszonyt pedig kihallgatták, hogy mi a követelése, és egyezséget akartak vele kötni. Mivel napi 1 pengő segílyt kért, igényét továbbították a biztosító-társaságnak, hogy egyezkedjenek vagy legyen per. A biztosító elutasította a követelést, mert szerinte ilyen esetre nem volt érvényes a biztosítás, a község azonban úgy vélte, hogy a leventefoglalkozás a község feladata, tehát ennek a kárait is az a társaság fizesse, amely a községet biztosítja. Mivel felmerült a biztosító ellen indított per lehetősége, kikérték az alispán és a vármegyei főügyész véleményét és jogi tanácsát. A vármegye szerint is a társaságnak kellett volna megtéríteni az okozott kárt, felhatalmazták per indítására, mert Budapesten nem vették figyelembe a község és a károsult egyezségét. A főjegyző javasolta, hogy az irgalmasoknál állapítsák meg a kezelésen lévő asszony rokkantságának mértékét, a kórházi kezelés költségeit vállalja magára a község, de bírósági úton követeljék a biztosítótól. A képviselők egyetértettek és felkérték a főügyészt Tiszanána érdekeinek jogi képviseletére.

A leventemozgalomra vonatkozik az is, hogy az 1921-es leventetörvény és az 1924-es kultuszminiszteri rendelet alapján háromévente a községi testnevelési bizottság tagjait meg kellett újítani, akik közül hármat (pl. a két papot) kineveztek, három tagot pedig a képviselőtestület tagjaiból választottak meg. A revizionista sikerek hatására és a sorkötelezettség visszaállítása céljából ennek egyre nagyobb jelentősége lett. Miután Magyarország is megindította csapatait a Szovjetunió ellen, és a leventeképzés az utánpótlást szolgálta, ezért a törvényhatósági bizottság emlékeztette a községet, hogy Tiszanánán nincs leventeotthon, és szünetel az ifjúsági munka. A járási leventeparancsnok is ezt jelentette, és sürgette a kérdés megoldását. A főjegyző leszögezte, hogy a községnek nincs pénze építkezésre, ezért vagy a vármegyétől vagy a honvédelmi minisztériumtól kell támogatást kérni, de akkor is 40-60 % önerőre lenne szükség. Erre alkalmas telket csak kisajátítás útján lehetne szerezni, ami hosszú eljárás. Egy kb. 600 négyszögöles telek 2000 pengőbe, a ház 26 000 pengőbe került volna, de 14 ezer pengő saját erőre sem volt pénze a falunak, mert jelentősen eladósodott, ezért azt javasolta, hogy inkább béreljék ki a Tiszanána és Vidéke Ipartestület épületét, mert az ott székelő iparoskör ezt hajlandó volt a hét bizonyos napjain átengedni a leventék számára.

i) A Tiszához vezető út kérdése

1939 márciusában Kérészy István javasolta a dinnyésháti út hajórakodóig történő kiépítését és ehhez az alispán segítségének igénybevételét. Szerinte a kiskörei rakodó megközelítése nehéznek bizonyult – 12 kilométer kerülő úton - és nem mindig volt használható, Dinnyésháttól viszont 8 öl széles és 5 kilométer hosszú, jó út vezetett a Tiszához, ahol mindenkor lehetett rakodni, mert kedvezőek voltak a partviszonyok. Sarud, Kömlő, Besenyőtelek, Dormánd, Erdőtelek, Átány terményszállítóinak is érdeke volt ez az út, ezért azt hangoztatta, hogy a többi község csatlakozását is kéri az útépítéshez. A képviselőtestület lelkesen támogatta a tervet, mert a vízi szállítást ők is a legolcsóbbnak tartották, és a vármegyéhez fordultak segítségért.

Az alispán azt válaszolta, hogy az útépítés 90-100 ezer pengőbe kerülne, amelynek harmadát több településnek önerőből kellene biztosítani, harmada állami, harmada pedig vármegyei támogatás lenne. A vezető jegyző ezután tárgyalta Sarud, Kömlő, Átány előjáróival és a szatmári püspökség pusztahídvégi jószágkormányzójával, és elvi megállapodásra jutottak. Az út szükségességét elismerték, de a harmadnyi önerőt soknak találták, mert az érintett települések nehéz anyagi helyzetben voltak a belvíz miatt. Ezért nagyobb állami támogatást igényeltek volna, amelyhez nemcsak az alispánt, hanem a kerület országgyűlési képviselőjét és a Futura gabonakereskedelmi vállalatot is szeretnék volna megnyerni. Javasolták, hogy az önerő elosztásakor ne a lakosság száma, hanem a községek területe legyen a meghatározó. A 40 ezer holdnyi területet ezért 40 részre osztották, amelyből Tiszánánára 17/40-ed jutott, mert figyelembe vették a távolságot is. Az elvi megállapodást elfogadták, és a képviselőtestület is csak elvi határozatot hozott arról, hogy az út kell, de nagyobb állami támogatásra van szükségük és kéri a részletes költségvetést.

j) Árpássy Gyula munkája

1939 augusztusában Árpássy Gyula az esztergomi tanítóképző tanára, állami iskolai felügyelő „Tiszanána monográfiája” című munkája kinyomtatásához 400 pengő támogatást kért. Ő volt Urbán Gábor tanító veje. A nyári szüneteket Tiszanánán töltötte, és éveken át szorgalmasan kutatta a község gazdasági és társadalmi viszonyait. 1935-ben a Magyar Szemle Társaság Falukutató Intézete pályázatán II. díjat nyert, és szerette volna kéziratát kiadatni. Az előjáróság tagjai olvasták a kéziratot, értékes és hasznos munkának tartották és 340 pengő támogatást javasoltak, amit pótdóból kellett volna összegyűjteni. A segílyt a következő indoklással támogatták: „...*kérelmező ezen munkájának megírásával igen fáradságos kultúrmissziót teljesített, amelynek Tiszanána község veszi elsősorban hasznát. Nemcsak községünk lakosaival hanem idegenekkel is megismerteti községünk történetét,*

népszokásait, gazdasági és kulturális színvonalát, népmozgalmi, néprajzi adatait, birtokviszonyait és lakosságának jellemét. Általában a község lakossága ebben a munkában látja saját magának tükörképét, az abból merített tudás különösen a fiatalságnál a szülőfaluján keresztül a hazát szeretteti meg és faji összefogásra tanít. A képviselőtestület a kultúra iránti érzéketlenségét nyilvánította volna ki azzal, ha saját községének értékesen megírt monográfiáját támogatásra nem méltatta volna.”

4. A második világháború

Az 1938–1941 közötti felvidéki, kárpátaljai, észak-erdélyi és délvidéki katonai akcióknak nem maradt nyoma a képviselőtestületi jegyzőkönyvekben, de az 1941–1944 közötti háborús eseményeknek sem. Még annyira sem tudunk képet rajzolni a háború terheit viselő községről, mint az első világháború esetében. 1944 őszén viszont már a megye, a járás és a község lakosságának nagy része előtt is világos volt, hogy Németország nem nyeri meg a háborút, a szovjet csapatok megérkezése pedig minden rettegés és bizonytalanság ellenére az egyszerű emberek számára a háború végét jelentette. A szovjetek október 20-án érték el a Tiszát és foglalták el Tiszafüredet. A visszavonuló német és magyar csapatok október 26-án kezdtek erőt gyűjteni, és 10 nap alatt a Tisza jobb partján 6-7 kilométer mély védelmi övezetet építettek ki Poroszló, Sarud és Tiszanána községekben, melyet tüzérséggel erősítettek meg. November 2-ig a 76. német gyaloghadosztály állomásozott itt, majd Poroszlótól Tiszanánáig a 9. magyar határvédelem hadosztály, attól délre pedig a 25. magyar gyaloghadosztály rendezkedett be védelemre. Velük szemben a szovjet 27., 53. és a 7. gárdahadsereg állt. A védők folyamatosan ágyúzták a túlsó partot lerombolva Tiszafüred házeit is, de nem tudták megakadályozni a jelentős számbeli és technikai fölényben lévő szovjetek támadását. A németek Besenyőtelek és Mezőtárkány között képeztek tartalékokat, és arra számítottak, hogy az első vonalban harcoló magyar alakulatok pusztulása után sikerrel indíthatnak majd ellentámadást. A szovjetek november 5-én éjszaka kezdték meg az átkelést, amely a magyar egységek heves ellenállásába ütközött, 6-ára azonban már nyolc hídfőjük volt az innenső parton, 7-én délelőtt pedig már olyan nagy erővel keltek át, hogy a magyar 9. határvédelem hadosztály ellenállása összeomlott. A szovjetek kb. 8 kilométer mélyen nyomultak előre, elfoglalták Újlőrincfalvát, Tiszanánát és Kiskörét.

Tiszanánán a szovjet katonák a község háza épületében ünnepelték meg a bolsevik hatalomátvétel évfordulóját, miközben a közelben még dörögtek az ágyúk, az emberek pedig félve bújtak meg házaikban. A szovjetek bevonulását a lakosság többsége nem felszabadulásként élte meg, erre utalt, hogy évtizedeken keresztül a háborúról inkább csak annyit mondtak, hogy „bejött a

front.” A 2. világháborúnak 132 tiszánai áldozata volt, akiknek emlékére 1992-ben állítottak emlékművet. A Szoborkertben a szovjet katonák emlékműve, a kissorosi temetőben pedig a német katonák sírja volt.

5. A népi demokrácia és a diktatúra időszaka

a) A kommunisták és a kisgazdák vetélkedése

1944 novemberében 8 férfi (Berta Ferenc, Buru József, Csillik József, Godó Ferenc, Jenei János, Nagy László, Suba Imre, Szupanyeczki Béla), akik már 1919-ben is tagjai voltak a pártnak, megalakították Tiszanánán a Magyar Kommunista Párt helyi szervezetét, de hivatalosan csak 1945 februárjában mondták ki az alapítást, amikor már 28-an voltak. A következő 4 hónapban 1000 főre emelkedett a párttagok száma. Ennek oka az agrárproletárok nagy számában és a földosztás iránti igényben keresendő.

A gyökeres gazdasági változásokról folytatott vitákban – csakúgy, mint országos szinten – a politikai viták kerültek felszínre. A kommunista pártot követve Tiszanánán is megalakultak a koalíciós pártok helyi alapszervezetei, így a Független Kisgazda Pártot Gulyás Béla, a Nemzeti Parasztpártot Török Sándor, a Szociáldemokrata Pártot Lehóczki István vezette. A vetélkedés itt is a kommunisták és a kisgazdák között folyt már a községi Nemzeti Bizottság megalakulásától fogva. A szatmári püspökség birtokát a kisgazdák inkább haszonbérbe adták volna, a kommunisták viszont a felosztás mellett érveltek. Küldöttséget küldtek Juhász Sándor vezetésével Tiszafüredre a földosztás sürgetése érdekében, ahol egy szovjet tiszt erőszakos fellépésre buzdította őket. Gyorsan megalakították a Községi Földigénylő Bizottságot és hozzákezdtek a munkához. Egy uradalmi cseléd így emlékezett vissza: „... a segédtsízt elpucolt, az ispán is elpucolt, de azért azt gondolta az ember, hogy azok még vissza is jöhetnek. De amikor láttuk, hogy osszák a szatmári püspök földjét! Úristen, hát ezt is lehet? De hiszen ez a birtok mióta a világ áll tán mindig a szatmári püspöké volt. Akkor kezdte hinni a nép, hogy megfordult a világ.” Nagy hatása volt annak, hogy a helybeli szegényparasztok kezdtek hozzá a forradalmi tevékenységhez. Vita volt a nemzeti bizottság tagjai között a befogott kóbor lovak, a termény- és állat-beszolgáltatás, az államtól kapott földművelési segély elosztásáról, valamint a kötelező szántás, az igásállatok használata, a malom és a Hangya Szövetkezet vezetése miatt.

Néhány esetben erőszakos lépésekre is sor került a község vezetéseért folyó harcban. 1945 májusában a kisgazdapárti főszolgabíró Tiszafüredről egy olyan rendőrosztagot küldött Tiszanánára, amely lefegyverezte a főként helyi kommunistákból szerveződött falusi karhatalmat. Helyettük birtokos parasztleányekből alakítottak rendfenntartó alakulatot, amíg Egerből nem

érkezett egy másik csapat, amely visszaadta a fegyvereket a régi gárdának. 1946 márciusában a Baloldali Blokk megalakulása hadüzenet volt a kisgazdáknak és áprilisban Tiszafüreden is rendeztek egy 3000 fős tüntetést a kommunisták szervezésében. Ezen Tiszanánáról 400 fő vett részt, akik hazatérve hevesen követelték több tisztviselő és földbirtokos kiutasítását a községből.

b) A földosztás

A földosztásra Tiszanánán már 1944 novemberétől készültek, végül 1945 áprilisában kezdték el a munkát. Ekkor sajtótitották ki a szatmári püspökség 4500 holdas birtokát, valamint a gazdag parasztek kb. 300 holdját, de ebből 1100 hold erdő és rét állami tulajdonba került. 3700 holdat osztottak szét 625 szegény paraszti család között, ez átlagban 6 holdat jelentett. A földosztás után jelentősen megnőtt Tiszanánán a 3-10 hold közötti földdel rendelkező parasztek száma, ők alkották az összes gazdaság 58%-át, vagyis látványosan átalakult a falu társadalmi szerkezete és megváltoztak az erőviszonyok. A közép- és gazdagparasztek befolyása csökkent, de 60-70 család még így is megtartotta a föld 40%-át, bár gazdálkodásuk nehezebb lett. Csökkent földjeiken a bér munka, ezért a kölcsönadott igásállatokért gyalogos napszámot kértek, ezt nevezték „igauzsorának”, és egyre több földjüket adták ki feles bérletbe. A módosabbak jövedelme csökkent, a földosztás nyertesei, az „újjgazdák” pedig még nem erősödtek meg, és csak 1948-ra közelítették meg gazdasági helyzetüket, életmódjukat, igényeiket tekintve a kisbirtokos parasztek szintjét.

c) A tsz-ek szervezése és működése

Tiszanánán 1945-1949 között a legfontosabb társadalmi feladat a földosztás eredményeinek megszilárdítása volt, amelyet politikai ellentétek nehezítettek. Egyre rosszabbak lettek az egyéni gazdálkodás feltételei, és 1948-tól a Magyar Dolgozók Pártja hozzájárított a tsz-szervezéshez. A következő években 4 termelőszövetkezet alakult a községben. Először a Petőfi Tsz 1948-ban, utána a Vörös Csillag 1949-ben, az Új Élet 1951-ben, végül a Lenin 1959-ben. Az Új Élet 1954-ben feloszlott, de 1955-ben újjáalakult, majd 1962-ben a Vörös Csillaggal együtt egyesült a Lenin Tsz-szel, végül 1964-ben a Lenin Tsz egyesült a Petőfivel és az utóbbi néven működött tovább. A Földbérli Szövetkezet 1948-ban kezdte működését, hivatalosan azonban csak 1949 januárjában alakult meg, elnöke *Kácsor István* volt. 1949 augusztusában jött létre a Vörös Csillag Tsz 92 családdal és 164 taggal 1005 holdon, 1951 februárjában 65 fő hozta létre az Új Élet Tsz-t, de 1951-53 között egyértelmű volt a közös termelés hanyatlása és kudarca.

Az 1950-es évek helyi viszonyairól Márkus István (1920-1997) szociográfus készített részletes riportokat 1953-1965 között, s ezekben sokszor felidézte a visszaéléseket, törvénytelenégeket. 1953-ban kezdte írni Tiszanána nehéz éveinek történetét. A tsz-ek fejlesztésének vagy tönkretételének dilemmáját elemezte. Eszerint 1950-ben a tiszanánai Petőfi Tsz másfél, a Vörös Csillag Tsz 1 éves volt, de 1950 telén kiadták a jelszót: Tiszanána legyen termelőszövetkezeti község! Az erős agitáció hatására tavasszal 7 I. típusú tszcs alakult, amelyek hamarosan felbomlottak a közvetlen járási irányítás miatt. 1950 januárjáig Tiszanána a tiszafüredi járáshoz tartozott, február és június között a füzesabonyi járásba, majd a hevesi járásba lett beosztva. Ez a közigazgatási változás is nehezítette a tsz-ek munkáját. A Petőfi 1950 tavaszán 300 holddal és 33 taggal, 1953 tavaszán 670 holddal és 53 taggal rendelkezett, a Vörös Csillagnak 1950 tavaszán 800 holdja és 165 tagja, 1953 tavaszán 1150 holdja és 96 tagja volt. Márkus súlyos hibának nevezte a türelmetlen, mennyiségi szemléletet, a zaklatást, erőszakoskodást. Az 1950-es kampányt tagosítás, fegyelmezetlenség, viszály és hanyatlás követte, mert 1951-ben a tagok egy része önként, másik része kényszerből lépett ki, elkezdtek a lóhátról vetést, a termelés csökkent, és a vezetők is sűrűn cserélődtek. 1952-ben aszály, magas beszolgáltatás sújtotta a lakosokat, a két tsz állatainak egyharmada éhen halt, sorban állás és kenyérhiány alakult ki, *„Még ezt az aratást megvárjuk, de ha ezután is így megy, becsukjuk magunk után a tszcs ajtót!”*- mondta akkoriban egy tsz-tag.

Márkus megpróbálta megfogalmazni, milyen feltételei vannak annak, hogy a tsz termelési fölénybe kerüljön a magángazdákkal szemben. Feltette a kérdést: Mit kíván a dolgozó paraszt a tsz-től? A helyi gyakorlatban is bizonyítsa fölényét az egyéni gazdálkodás fölött! Ennek érdekében sokkal jobban figyelembe kell venni Tiszanána mezőgazdasági hagyományait, a több évtizedes tapasztalatokat, vagyis az állattenyésztést és a takarmánytermesztést. Felidézte az ekekapu, a kukoricatermesztés, a sertés- és baromfityenyésztés elterjedését a két világháború között, majd emlékeztetett arra is, hogy olyan gyorsan terjedt a takarmánynövények termesztése, hogy 1935-ben 15 holdból 4-5 holdon is azt vetettek. Ezért lett híres a falu ló- és szarvasmarha-tenyésztése. A paraszti gazdálkodás jellege tehát már 1945 előtt átalakult, utána pedig újabb lendületet kapott a földosztás miatt. Márkus István úgy vélte, hogy *„Tiszanánán csak annak a tsz-nek lesz valódi tekintélye és vonzóereje, az a tsz ismertetheti csak el élenjáró, példamutató, a hagyományos mezei gazdálkodást továbbfejlesztő szerepét, amely nemcsak a gépi szántás mélységével, az általa így-úgy megtermelt ipari növények sokféleségével dicsekedhetik, hanem elsősorban azzal, hogy több és szebb kukoricát és lucernát termel és – holdszámhoz is viszonyítva – több és jobb szarvasmarhát, borjút, tejet, hizott disznót, baromfit, tojást ad az országnak mint amennyit a helybéli parasztság adott s ad ma is.”* 1953-ban sok 8-12 holdas kisgazdának 5-6 marhája, 4-5

disznója, 80-100 baromfija volt, ezért a Vörös Csillag Tsz-nek 500 marhát, disznót és több ezer baromfit kellett volna nevelnie, és takarmányt kellett volna termesztene, ha versenyezni akart volna velük. A szerző szerint ezért nem volt becsülete Nánán a tsz-nek.

A felmérés nem feledkezik el az ösztönzőkről sem: ezek a jog, a tulajdon, és érdekeltség. A szociográfus azt javasolta, tegyenek érte, hogy a tagság érezze magáénak a közös vagyont, teremtsenek fegyelmet, rendet, szervezettséget, a munka önkéntes és racionális legyen. Miért volt szükség egy másfajta tsz vezetésre? Mert azt hallotta a szakember, hogy nőtt az igény egy magasabb életszínvonal iránt. Úgy látta 1953-ban, hogy Tiszanána olyan társadalmi közösség volt, amelyben a vagyoni, jövedelmi különbségek részben már kiegyenlítődték vagy a kiegyenlítődéssel felé tartottak, hiszen egyre többen szerettek volna pl. rádiót vagy motorkerékpárt. Homogenizálódó, nivellálódó falusi társadalom előtt akkor csak két rossz választás állt: vagy a tsz-ben vagy egyénileg dolgozni. A harmadik lehetőség az elvándorlás és az ipari munka volt. Milyen legyen a tsz? – kérdezte ismét a szociográfus. Épüljön hagyományokra és tapasztalatokra, használja fel az egyéni gazdaság eredményeit, ne tekintse ellenségének a büszke, tapasztalt egyéni gazdát „*Legyen... a tsz minden tekintetben a következő lépcsőfok a parasztság... társadalmi előrehaladásában*”

1954 februárjában Márkus István megvizsgálta a szegényparasztok sorsát is Tiszanánán, akik 1945-ben elsősorban a kommunista pártba vagy a parasztpártba léptek be, 1949-től kezdve azonban a harcos agrárproletárok többsége elhidegült a párttól. Ennek egyik oka a rosszul vezetett és rosszul termelő tsz, másik oka saját helyzetük romlása volt. Miképp riasztottuk el a régi és új kisparasztokat? – tette fel a kérdést, és bemutatott néhány tiszánai törpebirtokost. *M. Jánosnak* pl. 1945 előtt 11 holdja volt. 1945-ben a parasztpárt tagja lett, 1952-ben viszont beadási tartozása miatt nyilvánosan megszégyenítették a következő plakáttal. „*Én, M. János, kulák vagy dolgozó paraszt szabotálom a begyűjtést azzal, hogy gabonámat, tengerimet, napraforgómat, burgonyámat, sertésemet, baromfimat, tojásomat nem adom be, hogy ezzel hátráltassam 5 éves tervünket. Sem vetésemet nem vetem el idejére és minden rémhírt elterjesztek a becsületes dolgozók körében. Ezért a becsületes dolgozó parasztlak el is ítélnék, hogy nincs helyem a községben és várhatom minden nap, hogy mikor ütnek agyon, mert a szabad piacot az ilyen szabotálók miatt nem kapja meg a község.*”

Ezek után nem csoda, ha a pártszervezet elsorvadt, 1948-ban még 1000, 1953 januárjában pedig már csak 250 tagja volt a helyi alapszervezetnek, mert főként az újjgazdák léptek ki. Nem támogatták érdekeiket, sok tehertől, nagy bürokráciától, kiskirály pártitkároktól, egyszemélyi vezetéstől szenvedtek, kritikájukat elfojtották. Tiszanánán is az történt, hogy a vezetést néhány ember sajátította ki, megjelent és éveken át uralkodott a helyi kiskirály, aki előbb

szónoki képességeivel és látványos harcias magatartásával állította maga mögé a többséget, majd elbizta magát, s arra törekedett, hogy a falu teljhatalmú uraként tetszelegjen. Bátor kritikát fogalmazott meg a szerző az antidemokratikus és korrupt községi eljárásáról is. 1950-ben tartottak tanácsválasztást, az első tanácselnök népszerű volt, mert kutak, járdák építését segítette, de 1951-ben leváltották. A hanyatlás jele volt, hogy 80 tagja lett a községi tanácsnak, valamint csak a rendeletek végrehajtását végezték. A párt és a tanács elsorvadása tette lehetővé, hogy a gazdasági vezetésben is feltűnjön néhány haszonleső, korrupt személy.

A sérelmek ellenére Márkus mégis bizakodó volt, mert úgy hallotta, hogy a Tiszanánaiak emlékeztek a nyomorra, de látták a fejlődést is. Az iparban megkeresett és hazaküldött munkabérek némileg ellensúlyozták a paraszti terheket, a fiatalok pedig tömegesen tanultak tovább. A két tsz helyzete, termelése megszilárdult, az új elnököt szakmai továbbképzésre küldték, volt, aki agronómusnak tanult. Vajon mit akar a szegényparaszt: kapitalizmust vagy szocializmust? – tette fel a kérdést a kutató.

Valamivel később, 1954 novemberében a szociográfus visszatért és örömmel állapította meg, hogy a két tsz túlélte a nehézségeket, sőt a tagok prémiumot kaptak. Azt tapasztalta, hogy 1954 őszén szabadabb lett a tervezés, a vezetés, mert 1953 új fellendülés kezdete volt. 1953. július 4-én mutatkozott be a parlamentben Nagy Imre miniszterelnök, aki lényeges változásokat jelentett be, pl. a parasztság terheinek könnyítését és a tsz-ből való kilépés lehetőségét. Ennek leglátványosabb következménye Tiszanánán az volt, hogy elterjedt a háztáji gazdaságban a sertésenyésztés, és több család éves jövedelme meghaladta a 40 ezer forintot. Az egyéni gazdák és a tsz tagok háztáji gazdasága az intenzív állattartás felé fejlődött, a tsz-ben pedig extenzív termelés folyt. A két tsz azonban nem vette fel a versenyt az egyéni gazdákkal, a Vörös Csillag folytatta a gabonatermesztést, ezért Tiszanánán sokan már 1954-ben mellékfoglalkozásnak tekintették a tsz-t. A volt szegényparasztság hangulata javult, a két tsz viszont majdnem olyan halott volt, mint 1952 végén. Márkus István 1954 nyarán megtorpanást és elkeseredést érzett a faluban: *„Ma a tiszánánai szegényparasztság nagy többsége bizalom és bizalmatlanság, tevékenységvágy és visszahúzódó hangulat között ingadozik.”*

6. Tiszanána 1956-ban

A szociográfiai felmérésből már érezhető volt az a csalódás és elkeseredés, ami a becsapott és kisémmizett parasztságot jellemezte országszerte és Tiszanánán. Az 1956. október 23-án kirobbant budapesti forradalom híre néhány nap múlva eljutott a községbe is. Október 27-én az egyik italtoltban kialakult egy elszánt és harcias csoport, *Gönczi Benjámín*

elszavalta a Nemzeti dalt, majd leverték a vörös csillagot a kocsmára és a posta homlokzatáról. A kis társasághoz egyre többen csatlakoztak, és a több száz fős tömeg kommunistaellenes jelszavakat kiabálva és munkástanács választását követelve a községhez vonult, ahonnan szintén levették a vörös csillagot. Bántalmazták a párttagokat, akikkel találkoztak, és megverték a községi párttitkárt, de Török Sándor lecsillapította őket. Ezután egy 40 főből álló munkástanácsot választottak, amely létrehozott egy 15 fős végrehajtó bizottságot Török Sándor vezetésével. A tagok között volt Balázi István, Boross Sándor, Bánrévi Bálint, Beke István, Cseh Gergely, Domján István, Együtt Béla, Fejes István, Godó András, Godó Béla, Gönczi Benjámín és Mlinkó Lajos.

A munkástanács elbocsátotta a községi tanács párttagjait (a női dolgozók állítólag az ablakon át menekültek el), elrendelte a tsz-ek feloszlását, a községi raktárból gabona kiosztását, a fegyverek beszolgáltatását, a házkutatást a párttagok lakásán, a gazdag parasztok államosított lakásainak visszaadását, ezekből 18 család kiköltöztetését, és a Tiszanánán lakó ÁVH-tisztek letartóztatását. Október utolsó napjaiban került sor a Független Kisgazdapárt újralapítására. Balázi István és Gönczi Benjámín végezte a szervező munkát. Az alakuló ülés levezetője, majd a párt helyi elnöke Gönczi lett, mert ő 1948 előtt is a párt tagja volt. Tiszanánán a forradalom hívei tehát elsősorban a közép- és gazdag parasztoknak akartak elégtételt adni az elszenvedett zaklatásokért. November 2-án határozatot hoztak a szovjet emlékmű ledöntéséről, és ezt még aznap végre is hajtották.

A munkástanács a végrehajtó bizottság egyik tagját, Boross Sándort, a községi rendőrparancsnokát bízta meg a nemzetőrség megszervezésével, aki 20 helyi lakosból és 6-7 rendőrből megalakította, majd a rendőrség fegyvereivel szerelte fel a rendfenntartókat. A nemzetőrök folyamatosan járőröztek a faluban, őrizték a személyi és vagyoni biztonságot, illetve igazoltatták az idegeneket, valamint ők tartóztatták le a munkástanács által megjelölt személyeket. Nem lehet tudni, hogy a tiszánai munkástanács és a nemzetőrség meddig működött. A forradalom leverése utáni megtorlás során 7 embert tartóztattak le, a munkástanács 6 tagját és egy nemzetőrt katonai bíróság ítélte el, egy személyt pedig rendőri felügyelet alá helyeztek.

7. A Kádár-rendszer éve

a) Tiszanána 1960-ban

Tiszanána lakossága 1949-ben 4796 fő volt, ez 1960-ra 4303 főre csökkent, vagyis a tényleges fogyás 10,3% volt. Más helyen 1960-ban 4408 főt említenek. A népsűrűség 63,1 fő volt, de ekkor még 12 volt a külterületi lakott

helyek száma, ahol 171 személy élt, a községi lakosság 4%-a. Az 1960. évi statisztikai adatokból egy lassan modernizálódó község képe bontakozik ki. A házakat a következőképpen jellemezték:

Lakóépületek	Lakóház	Háztartások	Ebből lakás	Szobák száma
1232	1232	1254	1254	1930

Az állatállomány felmérése jelentős háztáji gazdálkodást mutatott:

Szarvasmarha	Ebből tehén	Sertés	Ebből koca	Ló	Juh
2015	959	4937	560	341	3622

A következő táblázatból a gyümölcsstermesztésre következtethetünk:

Gyümölcsfa	Alma	Cseresznye	Szilva	Kajszi	Őszibarack
összes	3687	535	18.244	1849	149
termő	1553	51	7611	1251	30

A kiskereskedelmet vizsgálva megállapítható, hogy 12 boltban 15 személy dolgozott, és 1960-ban 716.000 forintos forgalmat könyvelhettek el, így egy eladó átlagos forgalma 48.000 forint volt. Egy lakos átlagosan 166 forintot költött az üzletekben, ami még jelentős önellátást sejtet. Volt 5 vendéglátóhely is a községben, ahol 5 fő dolgozott és 626.000 forintos forgalmat hoztak, ami alkalmazottanként 44.000 forintot, vásárlónként 61 forintos átlagot jelentett.

b) Az 1965-ös állapotok

Márkus István 1965 decemberében ismét ellátogatott a hevesi járásba. Kömlőn 60, Tiszanánán 100 ház volt eladó, 1960-ban 70 ezer, 1965-ben már 40 ezer forintért. Ez a házak 10 %-a volt. Parasztok, „félparasztok”, „félmunkások” akartak végleg költözni, ezért a nánai takarékpénztárban több mint 1 millió forint gyűlt össze. Tiszanána lakossága a szociográfus szerint 1960-ban 4303 volt, 1965-ben pedig 3690, ez 613 fő (17%) különbséget jelentett 5 év alatt. Aggódva gondolt arra, hogy mennyien fognak távozni 1970-ig, hiszen állítólag a hevesi járást ennyi idő alatt 5000 fő hagyta el. Szerinte elsősorban az vonzotta máshová őket, hogy visszaállíthatják a család egységét, de megemlítette a könnyebb kereset lehetőségét is. Elismerte, hogy 1949-1959 között a szervezések, átrendezések, tagosítás, újratagosítás, átmeneti, kiszámíthatatlan állapotot hoztak létre, amelyben a bizonytalanság állandó volt. Ezért azt javasolta a tsz vezetőinek, hogy olyan gazdálkodást kell tervezni, amely az addiginál jóval kevesebb emberrel számol, de azokat megfelelő és biztos jövedelemmel, képzéssel, megbecsüléssel, a városit elérő életszínvonalal megköti és megtartja, vagyis erősen specializált mezőgazdaságra van szükség.

c) A Petőfi Tsz létrejötte, működése és tagsága

Mivel Tiszanána község története évtizedeken keresztül a tsz történetéhez kapcsolódott, az 1956-1990 közötti időszakot elsősorban ebben az összefüggésben érdemes vizsgálni és bemutatni. A konszolidáció éveiben 1957-1959 között a beszolgáltatás megszűnt, a felvásárlási árak, az állami támogatás, a beruházások nőttek. Nem lehetett letagadni, hogy az 1953-ban elkezdett mezőgazdasági reformok hatása érezhető volt az optimális szerkezetátalakításban, az állattenyésztés növekedésében, a jövedelmek és az életszínvonal lassú emelkedésében. A község és a Petőfi Tsz életében a következő szakasz 1959-től 1967-ig tartott, amely azzal kezdődött, hogy 1959 tavaszán agitátorok érkeztek a faluba, és állítólag két hét alatt befejeződött a tsz szervezése! A Lenin Tsz-nek 899, az Új Életnek 960, a Vörös Csillagnak 2103, a Petőfinek 6500 holdja volt. A tiszanánai parasztok belátták, hogy a faluban nincs menekvés a tsz elől és ez racionális gondolkodást tükrözött.

Nem volt könnyű az első időszak, mert a nagy terület ellenére a dolgozók inkább a saját földjüket művelték. A Petőfi Tsz területe 1960 nyarára 7478 holdra növekedett, s ebből 5810 hold szántó volt. Ezzel a legnagyobb lett a járásban, a legtöbb háztáji állattal rendelkezett, ezért szigorúan ki kellett hirdetni, hogy aki nem dolgozik a közösben, attól elveszik a háztájit. Emellett súlyos volt a munkaerőhiány is. 1961-1964 között növekedett a kevésbé munkaigényes növények, az állattartás aránya, a tsz vagyona, bevétele, és nőttek a jövedelmek is, az alacsony teljesítményhez azonban viszonylag magas bér kapcsolódott. 1962-ban a három kisebb tsz-ből lett a Lenin, 1964-ben pedig a Lenin is egyesült a Petőfivel, amelynek így 13 ezer holdja és 1200 tagja lett. Az egyesített szövetkezet 1965-ben 6 millió forint kárt szenvedett. Súlyos gondot jelentett az előregedés, a munkaerőhiány, hiszen a fiatalok nagy része elvándorolt, ezen azonban a gépesítéssel és szakképzéssel próbáltak segíteni. A TSZ számára 1966-67 nehéz év volt, a tagság jövedelme csökkent, ezért szigorú ellenőrzést vezettek be, a vezetők jövedelmét a bevételtől tették függővé, és a brigádoknak pontosan el kellett számolni. 1967-ig így is 20 millió forint adósságot halmoztak fel, amiből évente 2 milliót kellett volna visszafizetni. Később rendezték a tartozást, az állam elengedte egy részét, a maradék 15 milliót pedig 300 ezer forintos éves részletekben kellett törleszteni.

Az 1968-ban kezdődött új gazdasági mechanizmus tervei szerint egyszerre akarták növelni a termelés mennyiségét és minőségét, összhangba akarták hozni a növénytermesztést és az állattenyésztést, jobban ösztönözni a termelést. A következő években az állattenyésztés veszteséges lett, de javult a szakképzettség, mert 1969-ben 20 egyetemi és középfokú végzettségű szakember dolgozott a tsz-ben. A legfontosabb tanulság az volt, hogy szükség van a munkaerő folyamatos képzésére, és a rugalmas termelési szerkezetre, ezért pl. csökkenteni kell a termelt növények számát, az állattenyésztésben

pedig a minőséget kell fejleszteni. 1972-ben a közös vagyon 106 millió, a bevétel 53,5 millió forint volt, ami 46 %-os növekedést jelentett. Ilyen biztató eredmények után a következő termelési periódusra, 1976-1980 közötti évekre tervbe vették a földművelés teljes gépesítését és a hozamok növelését az állattenyésztésben is.

A tsz társadalmi, kulturális és szociális viszonyai híven tükrözték a község helyzetét. Az ún. szövetkezeti demokráciát a közgyűlés, a részközgyűlés, a küldöttgyűlés, az ellenőrző bizottság, a nőbizottság, a kulturális bizottság képviselte, legfontosabb feladata a kritika és tájékoztatás volt, kulturális és szociális ügyekben pedig a vezetőség segítő szándéka meghaladta a jelentkező igényeket. *„A szövetkezeti tagság anyagi létformája meghaladja szocialista tudati és erkölcsi állapotának színvonalát”* – írta a tsz monográfiája, és sajnálkozva tette hozzá, hogy ebben a létformában hatnak még olyan tényezők, amelyek az adott tudati és erkölcsi állapot bizonyos nem szocialista elemeit táplálják. Ez mozgalmi nyelven azt jelentette, hogy a falusi lakosság számára az egyéni boldogulás fontosabb volt a közösség érdekénél. Megvizsgálták az illetékesek azt is, hogy milyen volt az információ szerepe a „demokrácia” fejlesztésében, és az volt a következtetés: *„valóságos funkciója nem az egyszerű tájékoztatás, hanem a tájékoztatás segítségével a vélemény- és szemléletformálás.”*

Kiderült, hogy a tagság 10%-a párttag, KISZ-tag pedig 50 fő, de nem volt aktív mozgalmi élet. A tagok a problémák megoldását egyes felelős személyektől várták pl. 56%-uk az elnöktől, vagyis a testületek nem töltötték be jog szerinti szerepüket. Tagok 70 %-a jónak, 5%-a rossznak, 25%-a átmenetinek nevezte a tsz munkáját, de abban egyetértettek, hogy a háztáji jelentős mértékben befolyásolta a dolgozókat. A munkafegyelem megszilárdult, 1972-ben csak 19 fegyelmi, 2 kizárási, és 2 kártérítési eljárás volt, és a dolgozók 72%-a szerint a munkahelyi ellentétekben közrejátszott a régi társadalmi helyzet, s csak 19%-uk tagadta ezt. 1972-ben 80,3%-nak volt általános iskolai, és 10 főnek felsőfokú végzettsége. Az újság előfizetők száma 1124, a könyvtárlátogatók aránya pedig 10,5% volt. 1960-1970 között a jövedelmek két és félszeresükre nőttek, csak a nánai takarékbán mintegy 10 millió forintot őriztek, a ruha-, bútor-, és élelmiszervásárlás nőtt, 600 tv, 800 rádió, 30 személygépkocsi, 500 motorkerékpár, 200 kerékpár volt a dolgozók tulajdonában, 1968-1972 között 89 ház épült, és 1972-ben 400 gázpalackot használtak.

d) 1970-es statisztikai adatok

Heves megye 1970-es statisztikai évkönyve némileg más adatokkal jellemezte a falut, de érdekes részleteket tudhatunk meg a korabeli társadalmi helyzetről is. Tiszanánán 1970-ben 30 házasságot kötöttek, 53-an születtek, 52-

en meghaltak, vagyis egy esztendő alatt mindössze 1 fő volt a természetes szaporodás. A falut összesen 3382-en lakták. Ebben az évben 13 új két vagy több szobás lakás épült villannyal, és ezekből 4 felszerelve vízvezetékekkel, 10 mosdóval, és csak 2 építéséhez vettek fel OTP-kölcsönt. A közműellátás javult, hiszen 1073 háztartásban volt villany, 251 háztartás fogyasztott több mint 1000 kWh-t, 90 volt bekapcsolva a közüzemi vízhálózatba, 269 gázfogyasztóról tudunk. A tsz-en kívül 2 személy az iparban dolgozott, de 22 magánkisiparos is volt a községben. A közellátást jellemezte, hogy 15 bolt és gyógyszertár valamint 5 vendéglátóhely működött, 23-an dolgoztak bolti alkalmazottként, 7-en a vendéglátásban. Az élelmiszerüzletek 1970-ben 7,5 millió forintos forgalmat bonyolítottak le, 3,4 millió forint a ruházat eladásából származott, vegyes iparcikkek után pedig 9,8 millió forint volt a bevétel, vagyis a kiskereskedelem több mint 20 milliós forgalmat mutathatott fel, és ha ehhez hozzáadjuk a vendéglátás 5 millió feletti forgalmát, a kiskereskedelem összes bevétele meghaladta a 26 millió forintot.

Tanulságosak a művelődésügy adatai is, mert a kulturális fejlettségre tudunk ezekből következtetni. 1970-ben 76 hely volt a községi óvodában, de csak 56 gyereket írtak be. Az általános iskolában 10 tanteremben 454 tanuló tanulhatott, 23 pedagógus oktatta és nevelte őket. A 781 rádió- és 484 tv előfizető mellett jelentős volt még a 7369 kötetes községi könyvtár 876 beiratkozott olvasójának száma és az 1970-ben kölcsönzött több mint 17 ezer könyv.

e) Kulturális viszonyok az 1970-es években

Az 1970-es évek kulturális viszonyait jellemezte a tiszánánai községi művelődési otthon 1973. évi munkaterve, amelyet a tanács ülésén mutattak be és fogadtak el. Az előadó előbb az előző év munkáját értékelte, kiemelte a szakmai ismeretek elmélyítésének, frissen tartásának fontosságát. Szerették volna a lakosság általános műveltségi színvonalát emelni, de a dolgozók általános iskolája nem indult el, hangoztatták viszont a politikai, közéleti nevelés és a „szocialista demokrácia” kiszélesítésének segítését. A beszámolóból kiderült, hogy sokkal nagyobb az igény az emberek magánéleti problémáinak megoldására, bár az egészségügyi előadások sorozata és a nyugdíjasok találkozója 1972-ben elmaradt. Elismerték, hogy a helyi tudományos tevékenységet is támogatni kellett volna, mert a honismereti szakkör az iskolában nem működött. Igény volt szórakoztató rendezvényekre is, de be kellett vallani, hogy a kultúrház nem volt mindig alkalmas ezekre, ezért pl. a bálakat a párházban kellett megrendezni.

A tervek között szerepelt mezőgazdasági szakírók és hivatásos művészek meghívása. A közművelődés célpontjai a fiatalok és a nők voltak. A pályaválasztás mellett egészségügyi felvilágosító előadásokat terveztek, a

családi ünnepekhez (a keresztelő helyett szorgalmazott névadó ünnepekhez és házasságkötésekhez) akartak több segítséget nyújtani. Érdekes helyzetképet adott a fiatalok ízlésének változásáról a következő megállapítás: *„A művelődési otthon saját zenekarral nem rendelkezik, de még a KISZ szervezet sem. Így ha táncmulatságot akarunk rendezni, akkor más községből kell zenekart biztosítani. A hagyományos cigányzenét már nem igényli az ifjúság.”* A könyvtár fejlesztése akkor még kiemelkedő feladat volt, és az elért eredményeket az olvasók részletes adataival támasztották alá, ezért az volt a cél, hogy az olvasók számát 650 főre emeljék fel. Voltak azonban „problémák” is amint az egyik eset bizonyítja. *„Nem szabad megtörténnie, hogy az 5. osztályos kislány 3 éveseknek kiadott képes könyveket olvasson, mert édesanyja megtiltotta neki, hogy ifjúsági irodalmi könyveket vigyen haza. El kell érniük, hogy gyermekeink szellemi képességeiknek megfelelő könyveket olvassanak”*

f) A falu 1980-ban

1980-ban Tiszanána területe 68,15 négyzetkilométer, a lakosság száma 3009 volt. 44 élve születés, 56 halálozás miatt ekkor már 12 fővel csökkent a népesség. A „szocialista” iparban 180 személy dolgozott, ebből 128 fizikai munkakörben és 132 nőt is itt foglalkoztattak. A község vagyona elérte a 33 millió forintot. Ekkor már 1166 lakás volt, ebből 1980-ban 11 épült, 10 vízvezetékkal és saját szennyvízgyűjtővel, de még csak 150 lakás volt bekapcsolva a vízhálózatba. Az áramfogyasztók száma 1141-re, a gázfogyasztók száma 885-re növekedett. Az üzletek száma 14 volt, ebből 6 helyen élelmiszert, 2 helyen ruházati és iparcikket lehetett vásárolni, de 5 vendéglátóhely is üzemelt. A kiskereskedelem összes forgalma meghaladta az 55 millió forintot, melyen belül az élelmiszerek több mint 24 milliót, az iparcikkek pedig több mint 21 milliót tettek ki. Az óvodai férőhelyek száma 60-ra csökkent, a beiratkozott gyermekek száma viszont 67-re emelkedett, szemben a 346-ra csökkent általános iskolások számával, akik már több tanteremben, 14 helyen tanulhattak. Rádióelőfizetőket már nem tartottak nyilván, mert a tv tulajdonosok száma 1980-ban 784-re emelkedett, és talán ez volt az oka, hogy a községi könyvtárba csak 513-an iratkoztak be.

g) A cigányság helyzete az 1980-as években

1982-ben egy másik tanácsülésre készített beszámoló a Tiszanánán élő cigány lakosság helyzetét vizsgálta meg. Eszerint akkor 470-480 fő lakott a községben, ami a lakosság 10-15 %-át tette ki. 1962-ig a Hangácson és a Putriban éltek mintegy 340-350-en, 62 házban és a férfiak felének nem volt állandó munkája. Ezután kezdődött betelepülésük a belső falurészekre. 1969-re

már 13 házat vettek a bentebb elhelyezkedő területeken. 1982-ben a 110 férfi 90%-ának volt munkája az építőiparban, a tsz-ben és a cipőipari szövetkezetben. A jelentés szerint szorgalmasan dolgoztak, bérük a többi munkáséval egyenlő volt és rendszeresen kapták a családi pótlékot, mert volt közöttük 11 gyermekes apa is. A nők is igyekeztek munkába állni, mert a tsz-ben 21-en dolgoztak, 1981-ben 13 fiatal volt szakmunkástanuló. A telepek részleges felszámolása sikeres volt, a helyi cigányok beilleszkedtek, de a naponta vagy hetente hazajáró és máshol dolgozó cigány lakosok több problémát is okoztak.

A 69 lakásban átlagban 6 fő lakott és 4 új építésű volt. A beszámoló szerint felújításra nem sokat költöttek, de a legtöbb helyen már volt tv, rádió, mosógép, hűtőgép és többféle bútor. A tanács felemelkedésük és integrálásuk egyik legfontosabb eszközének a tanulást és művelődést látta. Volt olyan cigány fiatalember, aki katonatiszti főiskolán tanult. Az általános iskolában 33%, a napközisek között 80% volt az arányuk, csökkent a túlkorosok száma. A fiatalok szerették a futballt, a mozit és a zenés-táncos rendezvényeket. Az egészségügyi helyzetüket jellemezte, hogy 1981-ben csecsemőhalál már nem volt, a terhességvizsgák és a védőoltások száma növekedett, de még több felvilágosító munkára lett volna szükség. Anyagi helyzetük így is javult, és akadt olyan munkás, aki 25 éve folyamatosan dolgozott, de jelentős volt az ingázók száma. A lakosság befogadta a cigányság nagy részét, előfordultak egyes házasságok, volt a faluban cigány származású tanácstag, párttag, KISZ-tag, kereskedelmi dolgozó. Maguk is elítélték garázda társaikat. A tennivalók között az 1980-as évek első felére a lakás-, munka- és kulturális körülmények további javítását tűzték ki célul.

h) Tiszanána 1990-ben

Érdemes még áttekinteni az 1990. évi statisztikai adatokat is, amelyek talán segítenek véleményt alkotni legalább a számok szintjén a szocializmus örökségéről. Ekkor 2662 lakosa volt a községnek, közülük 563 a 14 éven aluli, 763 a 15-39 év közötti, 630 a 40-59 év közötti és 706 a 60 év feletti kategóriába tartozott, vagyis jelentős lett az elöregedés. A 28 újszülött és a 49 halott miatt ezúttal már 21 fővel csökkent a lakosság száma. A foglalkoztatottságot tekintve viszonylag jelentős eredménynek tűnik, hogy 117 fő dolgozott az iparban, akik közül 86 volt fizikai munkás. Az utóbbiak átlagos bruttó munkabére 6452 forintra jött ki. Az állóeszközök bruttó értéke több mint 30 millió forint volt, a belefoglalt gépek, berendezések több mint 10 millió forintot értek. 12 üzlet volt Tiszanánán köztük 5 élelmiszerbolt, 2 vendéglátóhely, 1 étterem és 1 italbolt, ezekben 43 alkalmazott dolgozott. Az élelmiszerekből több mint 44,6 millió forint, a vendéglátásból 10,8 millió, ruházati cikkekből 8,8 millió, vegyes

iparcikkekből 42,1 millió származott, vagyis az egész kiskereskedelem 106,4 milliós bevételre tett szert.

Ekkor már 1162 lakás volt Tiszanánán, bár 1990-ben csak 18 épült, ezeket közüzemi vízvezetékekkel, házi csatornával látták el. 1217 volt az áramfogyasztók száma, a 16,4 km-es vízvezeték-hálózatba pedig 351 lakást kapcsoltak be, viszont 422 lakás még csak udvari kifolyóval rendelkezett, és 55 volt a köztéri kifolyók száma. A lakosság ebben az évben összesen 87 ezer km³ vizet fogyasztott. A szociális és kulturális helyzetet jellemezte, hogy 2 körzeti orvos dolgozott a községben, a 75 férőhelyes óvodába 87 gyerek járt, a 15 tantermes általános iskolának 285 tanulója volt, akiket 22 pedagógus oktatott. A községi könyvtár 554 beiratkozott olvasót tartott nyilván, de a mozi már nem igényelték. Volt postahivatal, nyilvános telefonállomás, TŰZÉP-telep, piac, közüzemi vízellátás, körorvosi ügyelet, fogászati szakrendelés, gyógyszertár.

1990. szeptember 30-án és október 14-én tartották az önkormányzati választásokat, s ezzel véglegesen megszűnt a tanácsrendszer. Tiszanána első polgármestere Sallós Károlyné független jelölt lett. Az utána következő 20 év története már a közelmúlt, ezért több időre van szükség, hogy megítéljük, Tiszanánán tudtak-e élni a szabadsággal.

IV. A római katolikus egyházközség története

1. Viharos évszázadok

Az egyházközség története szorosan összefügg a falu nevének és fejlődésének történetével. A településnek eleinte kevés lakosa lehetett, de valamilyen templommal rendelkeznie kellett, mert 1325-ben a Lowaznana mellett az Egyházasnána névalak szerepel. Plébániáját az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzék is említi. A falu a 16–17. század folyamán többször elnéptelenedett, de újra és újra benépesült. Eger 1552-es ostromakor is felperzselték a települést, de 1560-as évek elején már ismét voltak lakói. A török hódoltság alatt sokszor a falu teljes népességét a reformátusok alkották. A török kiűzése után, bár nem nagy számban, de ide is telepítettek lakosokat. A 18. században a községet az egri püspökség a Tisza partjától távolabbra költöztette. A lakosság többségét még ekkor is a reformátusok alkották.

Az 1332-ben felállított katolikus plébánia többször elpusztult, de 1733-ban visszaállították. Az itt lakó néhány katolikus 1739-től a sarudi anyaegyházhoz tartozott filiaként, 1763-ban pedig megszervezték az önálló plébániát, Kömlő filiával. Az 1767. évi canonica visitatio (kánoni látogatás, egyházi ellenőrzés) adatai szerint a falunak volt egy temploma, melyet még Erdődy Gábor egri püspök építtetett 1745 előtt. Ez a templom azonban elég szegényes lehetett, mert csak a szentélye készült téglából, az oldalfalai fából voltak, a teteje pedig nádból. Eszterházy Károly egri püspök 1763-ban vályogtemplomot emeltetett, a paplak pedig nyerstéglából épült. A ma is álló templomot a püspök 1784–1788 között építtette Francz József egri építőmesterrel. A jelenlegi plébánia 1795-ben épült.

Tiszanánán a plébános mellett már a kezdetektől fogva dolgozott lelkipásztori munkatársként káplán is. Az első plébános, P. Komjáthy Sámuel József 1763 és 1780 között működött lelkipásztorként. A jelenleg is álló templom Schlosser Ferenc működése alatt épült, aki 1780 és 1809 között volt a plébánia vezetője. Ezután két ferences atya került a plébánia élére. Eperjessy József 1811-től 1848-ig volt plébánosa az egyházközségnek. Ő létesítette 1831-ben a római katolikus szegényházat a falu szegényei számára.

2. Balla József a plébánia élén

1848 és 1893 között a bécsi Pázmáneumban végzett, helybéli születésű, nemesi származású Balla József került a plébánia élére. Majdnem fél évszázados plébánosi működése alatt jelentős mértékben fejlődött az egyházközség mind vallási, mind anyagi téren. Tevékenységének első

időszakából, 1854-ből adatok maradtak fent javadalmazásával kapcsolatban. Egy összeírás szerint a lelkésznek a püspökséget illető tizedből 6 pozsonyi mérő tiszta búza, 130 pozsonyi mérő rozs, 73 pozsonyi mérő árpa, 7 pozsonyi mérő zab jutott. Ez pénzben számítva 144 forintot tett ki.

Balla József lelképásztori tevékenysége alatt gyarapodott a római katolikus iskola, ugyanis 1875-ben kegyúri adományozás folytán megkapta a volt uradalmi tiszti lakot. A plébános működésének idején a templomot többször renoválták, felújították, 1876-ban pl. külső és belső felújítást végeztek. De nemcsak az épülettel, hanem annak felszerelésével is törődtek. 1880-ban a plébános kegyúri engedélyezés alapján misézéshez való felszereléseket vásárolt. Még a század közepén a község egy istállót építtetett a plébánián, de 1880-ban ez az épület vitát váltott ki a plébános és a község előljárósága között. Nem tudtak megegyezni abban, hogy ki gondozza az épületet. Végül hosszas huzavona után úgy döntöttek, hogy mivel a község építette fel, nem pedig a katolikus hitfelekezet, a községre tartozik az épület gondozása is.

A plébános 1879-ben kérelmet nyújtott be az egyházmegyei hivatalhoz egy régi jogszokás érvényesítése érdekében. Ezen jogszokás az 1819. évi canonica visitatio jegyzőkönyvén alapult. A kérelem lényege a következő volt: a község tartozik a plébánosnak kézi munkával és fuvarral segíteni. Azonkívül begyűjtenek a községtől munkabérre, szalonnára 30 forintot, miseborra 5 forintot, valamint 16 öl jó minőségű tűzifát. Mindezeknek a község 1865-ig minden vonakodás nélkül megfelelt. A jogszokás újbóli érvényesítését a plébános a megnövekedett gazdasági nehézségek miatt kérte.

1883-ban a templom épületébe belevágott a villám. Az elemi csapás szerencsére nem okozott nagy kárt. Mivel a templom régi orgonája elavult, az egyházközség arra kényszerült, hogy új orgonát készíttessen a templom részére. Balla József mint az egyházközség vezetője 1885-ben megrendelte a pécsi Angster cégnél az új orgonát, s ezt a következő év végén már használhatták is. A plébános sokat törődött a szegényekkel és a szegényház épületével is. Többek között új tetőt is készíttetett az épületre, hogy az ott lakó szegények biztonságosabb körülmények között élhessenek.

Balla József alesperes, címzetes kanonok 1892. augusztus 21-én mutatta be aranymiséjét a tiszánánai katolikus templomban. Sok pap és rengeteg hívő köszöntötte. *„Senki se volt híva, és - mindenki eljött; mert az igaz szeretet, az őszinte hála, az el nem titkolható édes ragaszkodás mindnyájunkat vonzott, mindnyájunkat készíttetett közelébe annak, ki nemes szívének felhőkön átható, Istenhez törő, lángoló imájában esdé le az ég mindenható áldását mindnyájunkra”* – írta az egyházmegyei tudósító az aranymiséről. A Mindenható akarata azonban egy év múlva magához szólította Balla József plébánost. 1893. szeptember 10-én az ünnepi szentmise közben szélhűdés érte, és már nem is tért magához. Végrendeletében 30-30 forintot hagyott a tiszánánai templomra és a szegényalapra. Az egri papnevelde is kapott 30

forintot, míg az egri érseknek fiúi hódolata jeléül egy császári-királyi aranyat hagyományozott.

3. A 19. század vége és a 20. század eleje

Balla József halála után a plébániai javadalom elnyerésére 14 fő nyújtotta be kérelmét. Az egyházhatóság rendelkezése értelmében a végleges döntésig az itt szolgálatot teljesítő káplánt, Rabecz Lajost nevezték ki lelkészhelyettesnek. Egy évig vezette a plébániát. 1893. november 27-én ő kért a tiszánánai hívek számára fölmentést a böjt alól a templombúcsú napján, ugyanis ebben az évben a búcsú napja péntekre esett. A böjt alóli felmentést a hívek megkapták az egyházmegyei hatóságtól. Kegyúri kinevezés alapján 1894-ben Gönczy Endre lett a tiszánánai plébános. 1897-ig teljesített itt szolgálatot, de hároméves működése alatt többször összeűzésbe került a hívekkel és az egyházmegyei hivatallal is.

Tiszánánán ezen időpontig csak az Eszterházy püspök által építtetett templom állt a katolikusok rendelkezésére. 1894 júniusában a Kiskörén élő Balla testvérek Samassa József egri érsek engedélye alapján a tiszánánai temetőben egy kápolna építésébe kezdtek elhunyt testvérük, Balla József tiszánánai plébános iránti kegyeletből. A kápolna 1895-ben készült el. 1896 a millennium éve volt. Szerte az országban ünnepségek rendezésével emlékeztek meg az évfordulóról. Tiszánánán a plébános ebből az alkalomból a templom köré egy fakerítést készíttetett, de problémát jelentett, hogy erre az egyházmegyei hatóságtól nem kért engedélyt. Az utóbbi viszont nem engedélyezte, hogy a templom pénztárából kifizesse az ácsmestert. Végül a szatmári püspök közbenjárására a plébános kifizethette az elvégzett munkáért járó fizetséget.

Az 1896. évi egyházi összeírás szerint a plébánia fenntartását mindig a község biztosította. A lelkész ekkor a 450 tiszánánai házaspár után páronként 40 koronát és 2 véka búzát, a 110 özvegy után egyenként 20 koronát és 1 véka búzát, Dinnyéshátról pedig 40 pár után 2 forintot kapott. A hívektől munkára és szalonnára 19 forint, 6 öl tűzifa és 350 kéve nád is járt. A község a szállításban is köteles volt segíteni. Egy 1897-ben felvett jegyzőkönyv szerint a lelkész tiszta jövedelme 2880 forintot, a segédlelkész tiszta jövedelme pedig 295 forintot tett ki.

1897 és 1925 között Mattyasovszky Kálmán volt a tiszánánai hívek lelképásztora. 1899-ben kezdődött el az a hosszú évekig tartó huzavona az egyház és a község között, melyben mindkét fél a maga igazát és jogát próbálta védeni. A község lakosai folyamodványt nyújtottak be a Magyar Királyi Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumhoz, melyben kérték a párbér (a pap házaspároktól kapott járandósága) szedésének megszüntetését. A plébános az

egyházmegyei hivatalhoz írott levelében azt a tájékoztatást adta, hogy a lakosok által benyújtott levél sok valótlanságot tartalmaz. Szerinte a levél lényegét a kiskörei szocialistáktól vették át. A legtöbb nem fizető a gazdagabb emberekből kerül ki, sokan pedig azért nem fizetnek, mert úgy vélik, hogy a párbér már megszűnt. A plébános úgy vélte, hogy a párbér szedésére szükség van, mert ez teszi ki a plébánia jövedelmének nagy részét. A párbér mértéke a canonica visitatio szerint 2 véka búza és 42 korona volt páronként, de pénzben is meg lehetett váltani. Mivel a minisztérium helyt adott az egri érsek és a tiszánai plébános észrevételének és véleményének, nem törölte el a párbért, s így a plébánosnak azt továbbra is jogában állt szedni. A konfliktus csak 1913-ban zárult le. A község lakossága úgy döntött, hogy meghatározott összegben megváltja a párbért. Ez az összeg 4500 koronát tett ki, és a következőképpen oszlott meg: a plébános 2600 koronát, a kántortanító 1300 koronát, a harangozó 600 koronát kapott. Az egyházmegyei hatóság az egyezséget azzal a megkötéssel hagyta jóvá, hogy ha valamilyen módon nem tartják meg az egyezséget, akkor a canonica visitatio párbérré vonatkozó rendelkezése újból hatályba lép.

Az I. világháború alatt, 1917-ben elvitték a harangokat hadicélokra. A plébános tévedése miatt a temető kápolnájából is elszállították a harangokat. Ezentúl nem kísérte harangszó a temetőben az utolsó útjukra induló embereket. De nemcsak harangokat, hanem orgonásípokat is vittek el hadicélokra: az 1918-as év végén 44 sípot szereltek ki a templomi orgonából, és szállítottak el.

4. A két világháború közötti időszak

1919 szeptemberében Bukoveczky Sándor szihalmi esperes a tiszánai plébánián látogatást tett és vizsgálatot végzett, melynek célja az egyházközség helyzetének, állapotának felmérése. A vizsgálat alapvetően pozitív eredménnyel zárult, bár a 74 éves plébánossal kapcsolatban a következő észrevételei voltak az esperesnek: „... talán éppen rossz látóképessége miatt hamar ingerült és türelmetlen volt; (...) midőn lovait és kocsiját a románok elvitték, - kizökkent a normális állapotból, még ingerültebb, még türelmetlenebb lett, s helyzetét szerfölött tragikusan fogta fel s magát teljesen kifosztottnak, elszegényedettnek földönfutónak képzeli. E felfogásában kapacitálhatatlan és vigasztalhatatlan”. (A román katonák a tanácsköztársaság hadseregének összeomlása után, 1919 nyarán keltek át a Tiszán.) Az esperes végül azt a megállapítást tette, hogy a plébános ilyen állapotában is jól el tudja látni lelkipásztori munkáját.

A községben nagy felzúdulást keltett a következő eset. Urbán Gábor dinnyésháti tanító ellen feljelentést tettek, miszerint 1919-ben többször tárgyalt a kommunista Kun Bélával, a tanácsköztársaság vezetőjével, és tőle propagandairatokat kapott terjesztésre. A tanító ezt aljas rágalomnak

minősítette, a falu lakosai közül pedig sokan mellette foglaltak állást. Így a fegyelmi vizsgálat, amely 1920 februárjában zárult le, megszüntette a nyomozást. Az indoklás szerint a tanító nem követett el büntetendő cselekményt.

1924 októberében készült el az a szobor, melyet a tiszánánai hívek az I. világháborúban elesett hősök emlékére emeltettek. Október 26-án a rossz időjárás ellenére is sokan voltak, amikor leleplezték a háborúban elesett 175 katona emléksobrát. A plébános tábori szentmisét tartott a szobor melletti sátorban. Vitéz Suba Pál tiszánánai születésű lelkész, az elesett hősök gyermekkori játszótársa és későbbi bajtársa pedig felemelő beszédet mondott ebből az alkalomból.

1925-ben Mattyasovszky Kálmán nyugalomba vonulásával megüresedett a tiszánánai plébánia. Az új plébános Fincziczky Béla lett, aki 1925 és 1933 között állt a plébánia élén. Mivel káplán nélkül kellett működnie, de sok híve volt, engedélyezték számára, hogy vasárnap és ünnepnap két misét mondjon. Az engedélyt minden évben meg kellett újítania. 1931-ben Egerben egyházmegyei zsinatot tartottak. A plébános több okra hivatkozva távol akart maradni ettől a fontos egyházi eseménytől, végül mégis elment a zsinatra. Háromnapos távolléte alatt az egyik hevesi káplán helyettesítette.

Az 1930-as évek elején a nagy gazdasági válság hatása a községben is érezhető volt. Az egyházközség szinte a csőd szélén állt, még a katolikus közművelődési adót sem tudták kifizetni. Az egyházmegyei hatóság viszont úgy intézkedett, hogy ezt még akkor is meg kell tenniük, ha az összeget a plébános a saját vagyonából adja át. A nehéz gazdasági helyzet végül oda vezetett, hogy a hívek adójukat szinte egyáltalán nem tudták fizetni. A felhalmozódott adóhátralék 34 910 pengőt tett ki. Már az iskola bezárását is fontolgatták. Végül úgy határoztak, hogy Tiszánána község záros határidőn belül szedje be az adót, de annak csak egy kis töredékét tudták beszedni. Hogy az adóbehajtás minél hatékonyabb legyen, zálogolás történt a faluban, ennek eredményeképpen azonban zendülés tört ki a hívek között, még a plébánost is megfenyegették. Fincziczky Béla a fennálló helyzet miatt szeretett volna elmenni egy másik plébániára. Hogy a feszült légkör enyhüljön, a plébános szabadságra ment. Helyettesként egy szervita atya érkezett Egerből. Közben a tiszánánai hívek levélben kérték az egri érseket, hogy a jelenlegi plébános helyett a falu szülöttét, vitéz Suba Pált helyezték a tiszánánai plébánia élére. Végül a volt káli plébános, Diszkó József került a tiszánánai plébánia élére. 1933-tól 1947-ig működött lelkipásztorként a községben.

A Római Katolikus Ifjúsági Egyesület már a század eleje óta létezett Tiszánánán. 1934-ben Katolikus Dalkör alakult 60 fővel, s egy kétszólamú gyermekénekkar szintén működött. (Hét évvel később létrejött a KALÁSZ leányegylet is.) Így a katolikus fiatalok több egyházi ifjúsági szervezetnek lehettek a tagjai. 1934-ben az egyházközség öt évig terjedő időtartamra újból

megváltotta a párbért. Az egyezés szerint a plébánosnak 2000 pengőt, a kántortanítónak 1360 pengőt, a harangozónak pedig 640 pengőt fizettek. A jelenleg is meglévő lourdes-i oltár 1935-ben, a jelenés 75. évfordulóján készült el a hívek adományából. 1936-ban bevezették a plébániára a villanyvilágítást. A templomban ugyanez később történt meg.

1938-ban Ganz-gyári cserkészek táboroztak Pusztá-Dinnyésháton. Diszkó József plébános tábori misét mutatott be nekik és az ott jelen lévő híveknek. Az egri érsek különösen figyelmébe ajánlotta a plébánosnak a cserkészeket, azt kérte, hogy gyakran látogasson ki a táborba, és különös lelkipásztori gonddal foglalkozzon a cserkészcsapat tagjaival. A szentév alkalmából, 1938-ban két új harangot készítették a templomtoronyba, és Szent István megdicsőülésének 900. évfordulója emlékére felépítették a Szent István Népházat. A község ebben az időszakban két szövetkezettel is rendelkezett. Az egyik a reformátusoké, a másik a katolikusoké volt.

5. A II. világháború éve

1943 februárjától a plébános agyvérzése miatt Karácsonyi József adminisztrátor vezette a plébániát, aki a plébánost még felépülése után is segítette. Ez a háború is veszélyt jelentett a harangokra. 1944-ben „háborús célokra” elvitték a toronyból egy 520 kilogramm súlyú, bronzból készült harangot. A szovjet katonák 1944. november 7-én a déli órákban vonultak be Tiszanánára. Azonban sem a templomban, sem a plébánia épületében nem keletkezett jelentős kár, csupán az ablakok egy része tört ki. Egy héttel a bejövetel után már szentmise volt a templomban. A plébános és a káplán a helyükön maradtak, velük szemben a megszállók nem alkalmaztak erőszakot.

6. A II. világháború utáni évtizedek

a) Papverés Tiszanánán

1945-ben egyre feszültebbé vált a kommunisták és a római katolikus egyházközség kapcsolata. A Magyar Kommunista Párt helyi szervezete szeretne volna elérni, hogy tagjai bekerüljenek az egyházközség képviselőtestületébe. Ezt nem sikerült keresztülvinniük, mert a Püspöki Kar határozata alapján az ország összes egyházközségi képviselőtestületének megbízatása 1947 májusáig volt érvényben. A határozat alól nem lehetett felmentést adni. Diszkó József plébánosnak az ellentáborral és annak törekvéseivel kapcsolatban karakterisztikus véleménye volt, s azt közölte az egyházmegyei hatósággal is: „*A kommunista párt, amely már mindenhol kikopott, most a tiszánánai*

római katolikus egyházközségi képviselő testületben szeretné eljátszani „Ereszd el a hajam” c. vígjátékát... Tulajdonképpen az csak „ közkereseti társaság”, vagy pedig beteg lelkek társasága”.

A plébános a párttitkárnak is határozott hangvételi levelet küldött. Ezután a kommunisták a tiszánánaiak egy részét az egyház ellen hangolták. A helyzet annyira elmérgesedett, hogy 1945. november 14-én este 300-400 főnyi tömeg nyomult be a plébánia udvarára, betörte a folyosó két ablakszemét, és az ajtó kinyitását követelte. Diszkó József ajtót nyitott. Nem félt, mert azt hitte, hogy a hívei nem mernek vele erőszakoskodni. Csakhogy az elől állók egyrészt nem a hívei voltak, másrészt úgy tűnik, elsősorban Szabari Lászlót, a fiatal papot keresték. Mivel a káplán elmenekült, a tömeg a plébánosra rontott. Bottal fejbe verték, lerántották a földre, csizmával rugdosták a fejét, amely négy helyen is megsérült.

A következményekről Diszkó József 1945. november 19-én kelt levelében az alábbiakat írta Czapi Gyula egri érseknek: *„A vizsgálat megtörtént. A politikai nyomozó szerint a tettesek, bár jelenleg ismeretlenek, elveszik a büntetésüket. De az a kérése, hogy a káplánt, aki ebben az ügyben teljesen ártatlan, helyezték el. Nehéz szívvel terjesztem Excellenciád elé ezt a kérést. Mert én is, a híveim is igen ragaszkodunk hozzá, a saját testi épsége érdekében azonban szükségesnek tartom.”* Szabari Lászlót áthelyezték, arról azonban nincs adatunk, hogy a plébános bántalmazóit felelősségre vonták volna.

b) A katolikus iskola államosítása és annak következményei

A katolikus egyház a tágabb értelemben vett Tiszánánán két iskolát működtetett. Az egyikről még 1945-ben lemondott, de ez még nem az állami kényszer hatására történt. Az egyházközségi képviselőtestület 1945. szeptember 8-án megtartott ülésén kénytelen volt úgy dönteni, hogy a Pusztá-Dinnyesháton működő uradalmi iskolát – mivel annak fenntartását nem tudta vállalni – átadja az államnak.

1948. június 16-án az országgyűlés elfogadta azt a törvényt, melynek alapján valamennyi egyházi iskolát, köztük a tiszánánai római katolikus és református oktatási intézményt is, államosították. Az 1950–1951-es tanévtől az 5-8. osztályos református tanulók a szakrendszerű oktatás miatt a volt katolikus iskolába voltak kénytelenek járni. Az összevonást a szülők felekezeti hovatartozásuktól függetlenül elleneztek, s tiltakozásuk évekig tartott.

A volt katolikus iskolából a keresztekeltávolították, az épületben az imádkozást megtiltották. A vallásos katolikus szülőknek és tanulóknak gondot okozott a szorgalmi időre eső piros betűs ünnepek, pl. az áldozócsütörtök vagy a pünkösdi megtartása. A szülők nem engedték iskolába gyermekeiket, ez pedig

igazolatlan mulasztásnak számított, és magatartásból rossz jegyet vont maga után.

A szovjet típusú szocializmus létrehozásának programjában fontos szerepet kapott a tudatosan megszervezett egyházellenes fellépés. Ennek részeként 1948. december 26-án letartóztatták Mindszenty József bíborost, a magyarországi katolikus egyház vezetőjét. Válaszként 1949-ben már mindenhol lehetett találkozni a foszforeszkáló, függőleges irányban 2, vízszintes irányban 1 centiméteres Mindszenty-keresztrel. A kabát bal oldali hajtókájára lehetett kitűzni, s a vallásos katolikus tanulók ki is tűzték. A tiszánánai tanárok a keresztet leszedették. Akadt közöttük olyan is, aki a földre dobta, majd rátaposott. Ez ismételt konfliktusforrás lett a vallásos katolikus szülők és a pedagógusok között.

A község és az iskola vezetői sajátos szerepet játszottak azokban a gyászos években. Mivel a falu akkori első embere mindössze néhány elemi iskolai osztályt végzett, a szellemi irányító az iskola igazgatója és helyettese volt. Nemegyszer retorziót alkalmaztak azokkal szemben, akik nem követték a Rákosi Mátyás által vezetett Magyar Dolgozók Pártjának irányvonalát. Jó példa erre azon tiszánánai diákok eltávolítása a középiskolából és az egyetemről, akik nem vettek részt a Mindszenty bíboros ellen szervezett tüntetésen. Mindez az egri Dobó István Gimnázium három tanulóját és a debreceni Orvostudományi Egyetem egy hallgatóját érintette. A keményvonalas szemlélet még évekkel később is jellemző volt. B. Kis János 1953-ban tanítóképzőben szerette volna folytatni tanulmányait. Jelentkezési lapjára az illetékes igazgatóhelyettes a következőt írta: *„Klerikális reakciós, pap nagybátyja van, felvételét nem javaslom.”*

c) A hitoktatás korlátozása 1949-től

1949-ben megszüntették a kötelező hitoktatást: az Elnöki Tanács rendelete értelmében csak fakultatív módon lehetett folytatni. Körülbelül egy héttel a hittanra való beíratás előtt az illetékesek „Bizalmas!” jelzésű levélben hívták fel az iskolaigazgató figyelmét az eseményre, ill. az arról való jelentésre. A két alkalom közül az egyik délelőtt 8 és 12 közé, a másik délután 13 és 17 óra közé esett. Mindkettő munkaidőnek számított. Ha a szülő nem tudott megjelenni, két tanúval szignáltatott meghatalmazást kellett írnia. Természetesen sokan nem tudtak személyesen élni a lehetőséggel, mert a munkahelyükről szándékosan nem engedték el őket.

A párt- és állami szervek képviselői a beíratás előtti napokban beszélgetést folytattak az iskoláskorú gyermekek szüleivel. Jelezték, hogy a hittanon való részvétel a gyermek előmenetelét hátráltatja, továbbtanulását gátolja, a szülő pedig nem érti meg „az idők szavát”. A beíratáson az iskolaigazgató, a helyettese és a párttag (MDP-, később MSZMP-tag) nevelők

vehettek részt. A diákkal csak egy szülő mehetett be, s az utóbbinak lehetősége volt arra, hogy akár az utolsó pillanatban is visszalépjen a beíratástól.

A tanítók és tanárok napi feladatává tették az ateista nevelést. Az osztályfőnökök feladata az volt, hogy osztályukban évente 2-3 fővel csökkentsék a hittanra beíratottak létszámát. A hitoktatóknak minden évben engedélyt kellett kérniük a hitoktatásra. Ezen csak a beíratott tanuló vehettek részt. Ha a hitoktató olyan tanuló részvételét engedélyezte a hittanórán, akit nem íratott be, megvonták az engedélyét.

A hitoktatásra járó tiszánai diákok száma az 1950-es évek közepétől az 1960-as évek közepéig az alábbi táblázat szerint alakult:

Tanév	Római katolikus hittanosok	Református hittanosok	Összes hitoktatásra járó tanuló	Összes tanuló	Hitoktatásra járók aránya
1956–1957	74	70	144	530	27%
1957–1958	221	87	318	547	58%
1958–1959	193	98	291	530	55%
1959–1960	176	84	260	491	53%
1960–1961	240	81	321	502	64%
1961–1962	178	48	226	529	43%
1962–1963	142	47	189	610	31%
1963–1964	117	72	189	597	32%
1964–1965	130	39	169	558	30%
1965–1966	187	52	239	555	43%

Mivel mindössze tíz tanév teljes adatsorát vizsgáltuk, megállapításokat csak erre az időszakra vonatkozóan tehetünk. A hittanórán részt vevők aránya az 1956–1957-es tanévben még alacsony (27%) volt, de a következő iskolai időszakban már több mint a duplájára, 58%-ra emelkedett, és további három tanéven keresztül 50% fölött maradt. Az 1961–1962-es tanévben az előzőhöz képest 21%-kal csökkent a hitoktatásban részesülő tanulók aránya, majd három alkalommal is 30% körül alakult. Az 1965–1966-os tanévben azonban a tiszánai hittanosok aránya olyan mértékben növekedett, hogy elérte a négy esztendővel korábbi szintet (43%). A fenti változások oka a rendelkezésünkre álló dokumentumokból nem derült ki. Az valószínű, hogy az ötévente megfigyelhető kiugró növekedés a bérhámozással volt összefüggésben. Az pedig egyértelmű, hogy a katolikus hittanosok azért voltak többen, mint a reformátusok, mert a katolikusok száma a falu lakói és az iskolai diákjai között is nagyobbak bizonyult.

A pártállami szervek a térségben általában nagy figyelmet szenteltek a hitoktatásnak. A Hevesi Járási Tanács VB (Végrehajtó Bizottsága) Művelődési Osztálya 1965. március 3-án készült, „Bizalmas!” jelzésű, tájékoztatónak nevezett utasítása szerint a „*katekézis féléórákat korosztályonként különválasztva rendezzék, továbbá nem szabad azt sem megengedni, hogy ennek formája az iskolai oktatáshoz hasonló legyen, tehát visszakérdezzék a katekézis féléórán résztvevő gyermekeket. Heti kétszer ½ órában lehet megtartani. Az elsőáldozásra és bérmlásra való előkészítő oktatás a templommal összefüggő és annak részét képező helyiségben (kápolna, sekrestye, iskola-kápolna) is nyilvánosan tartandó. Előkészítés elsőáldozásnál 2 hónap, bérmlásnál 1 hónap, heti 2-2 órában. A helyi tanács vb. elnökének írásban kell jelenteni az elsőáldozási és bérmlási oktatás kezdetét, helyét, idejét, az oktató nevét. Az elsőáldozási oktatáson csak azok vehetnek részt, akik hetedik életévüket betöltötték.*”

d) Keresztelés és/vagy névadó a 20. század második felében

A következő táblázat azt szemlélteti, hogy a 20. század második felében, két év híján az egész szocialista korszakban, a tiszánánai katolikusok körében hogyan alakult a kereszteltek száma:

1950	70	1970	43
1951	64	1971	41
1952	55	1972	38
1953	65	1973	35
1954	64	1974	42
1955	68	1975	49
1956	74	1976	29
1957	49	1977	35
1958	64	1978	25
1959	58	1979	18
1960	44	1980	32
1961	46	1981	30
1962	54	1982	25
1963	48	1983	32
1964	50	1984	11

1965	33	1985	25
1966	44	1986	30
1967	37	1987	25
1968	41	1988	35
1969	43	1989	42

Az adatok alapján megállapítható, hogy 1950 és 1989 között évtizedről évtizedre csökkent a keresztek száma. Tiszánán az 1950-es években még 631-szer, az 1960-as években 440-szer, az 1970-es években 355-ször, az 1980-as években pedig már csak 287-szer került sor ilyen örömteli eseményre. A keresztek számának csökkenésében – a kedvezőtlen demográfiai mutatókon és a hivatalos propagandán kívül – a közvetlen nyomásgyakorlás is szerepet játszott. Ha egy párttag, munkásör vagy állami alkalmazott a gyermekét megkereszteltette, nyilvánosan fegyelmit kapott. A megkereszteltek anyakönyvét figyelmesen átlapozva olyan személyek adataival is találkozunk, akik nem voltak tiszánánaiak. A szülők foglalkozásuk (tanár, orvos, katonatiszt, párttitkár stb.) miatt nem a lakóhelyükön kereszteltették meg gyermeküket. De az is előfordult, hogy helyi lakosok a névadót Tiszánán rendezték, a keresztelőt pedig az egri bazilikában szervezték meg. A keresztvíz alá tartottak közül az anyakönyvben 3-4 fő „törvénytelen” minősítést kapott. Ennek az az oka, hogy az egyházi kánon szerint amennyiben a szülők nem esküdtek templomban, az újszülött neve után a fenti megjegyzést kellett tenni. (Újabban ilyen esetekben a „törvénytelen” helyett a „polgári kötés” kifejezést használják.)

A katolikus keresztek számának alakulása a rendszerváltozástól napjainkig:

1990	35	2001	32
1991	45	2002	29
1992	34	2003	34
1993	26	2004	25
1994	26	2005	33
1995	21	2006	44
1996	19	2007	25
1997	24	2008	34
1998	12	2009	45
1999	22	2010	31
2000	27		

A rendszerváltozás első évtizedében 264 keresztelésre került sor. Míg a korábbi periódusokban nagymértékű volt a visszaesés, ez csak 8%-os csökkenést jelentett az előző tíz évhez képest. A 2000–2009 közötti időszakban viszont – meglepő módon – 328-ra emelkedett a kereszteltek száma. A 24%-os növekedés háttérében valószínűleg az állt, hogy a születések számának csökkenése ellenére a szülők döntő többsége igényelte ezt a szép szertartást. A cigány újszülöttek, ill. csecsemők 90%-át pl. megkeresztelték.

e) Papok, misék, templomba járók 1945 után

1945 után a tiszánánai római katolikus egyházközség lelkipásztorai a következők voltak: Diszkó József (1947-ig), Suba Pál (1947–1951), Tóth Balázs (1951–1954) és Béres András (1954–1990). Béres András esperes halála után a tiszánánai plébánia pap nélkül maradt. Egy ideig a kiskörei plébános és káplán hét egyházközséget látott el. 2000-től Tiszánánának Eperjesi István személyében ismét van helyben lakó lelkipásztora. A sarudi, újlőrincfalvi és poroszlói egyházközségekről is ő gondoskodik. (A tiszánánai plébánia jelenleg az Egri Főegyházmegye Székesegyházi Főesperességéhez, azon belül pedig az Erdőtelek-Kiskörei Esperesi Kerülethez tartozik.)

A templomba járó katolikusok létszáma Tiszánánán csökkenő tendenciát mutat. A hétköznapi szentmisén jelenleg 8-12 fő van jelen. Ők mindannyian nők. Ha valakiért gyászmisét mondanak, a résztvevők száma nagyobb, az összetétele pedig vegyes. A vasárnapi misét 40-80 fő látogatja. Húsvétkor és karácsonykor akár 150-200 hívő is megjelenik a templomban. A templomba járóknak csak kb. 10-15%-a férfi. A miséken részt vevők az 50-80 év közötti korosztályokba tartoznak. Iskoláskorú gyereket ritkán látni a soraikban, ministráns pedig egyáltalán nincs.

7. Az egyházközség ingatlanai, intézményei

a) A tiszánánai római katolikus templom története

A jelenlegi templomot, amely a környéken a legnagyobb, gróf Eszterházy Károly egri püspök 1784–1788 között építtette Francz József egri kőművesmester tervei alapján. A templom építésének történetéről sokat megtudhatunk a Farkas János „Bauschreiber” (építési felügyelő) által vezetett építkezési naplóból. Az 1784-es év végére a templom alapja már a föld színéig felépült, le volt fedve téglával és agyaggal a téli időjárás viszontagságai ellen. A következő években szépen haladtak az építkezéssel, a falak fölhúzásával.

A tetőt az akkor szokásban lévő építkezési mód szerint zsindellyel akarták befedni. Ennek jelentős részét a püspökség erdeiből kellett ideszállítani.

1786 nyarán az abonyi tiszttartóság mellett a tiszánánai is sürgette a beszerzést és az elosztást végző Farkas Jánost a bükkfazsindelyek ügyében. Ezek egyébként készen voltak, mert a tavasszal munkába állt metszők a tárkányi erdőben a nyár közepére elkészítették a megfelelő mennyiséget. Ők maguk is sürgették a kész zsindelyek elszállítását, mert nem akartak nagy mennyiséget raktározni. Bár a zsindelyek készen voltak, a templomtető fedése nem ment nehézségek nélkül, mert az egri püspök más helyen is építkezett, és oda is kellett a zsindely. Azonkívül a káptalan is rengeteg tetőfedő anyagra tartott igényt az építkezéseihez. Ezen okok miatt több helyről is igyekeztek zsindelyt szerezni a templom fedéséhez.

Farkas János felvette a kapcsolatot a felvidéki vörösfenyőzsindelykészítőkkel, és megállapodott velük a tiszánánai templomhoz szükséges deszkák és zsindelyek elkészítéséről. Az alku meg is kötött, de a végén a felvidékiek nem jöttek el Egerbe, és ennek okát még csak nem is tudták Farkas Jánossal. Az eset mindenképpen hátráltatta a munkálatokat. Azért, hogy megtudja a felvidékiek távolmaradásának pontos okát és *„legalább a bizonytalan várakozással a tiszánánai templom fedele ne hátráltasson”*, Farkas szükségesnek látta, hogy Dobsinára utazzon. Eszterházy püspök megadta számára az engedélyt az utazáshoz, de addig is az udvarból és tárkányi kerületből minden vörösfenyőzsindelyt Tiszánánára rendelt, hogy ott a templom fedését a tél beállta előtt meg tudják oldani. Azonkívül megparancsolta, hogy amennyi közönséges zsindely van a majorságban, azt is szállítsák Tiszánánára. A falu plébánosának Farkas János azt írta egy levélben, hogy amíg ő távol van, addig vitessen a templomhoz Egerből meszet, deszkát és zsindelyszöveget.

Mivel Farkas János felvidéki útja sikertelen volt, a püspök úgy döntött, hogy amikor Tiszánánáról és a szomszédos helységekből fát fuvaroznak Pestre, a fuvarosok visszafelé 80 000 zsindelyt vigyenek Szolnokra. Onnan sőt szállító szekerekkel kellett volna a rakományt Egerbe szállítani. De mivel ez hosszú időbe telt volna, és a munkálatokkal haladni kellett, a püspök egy zsindellyel jól megrakott béresszekeret indíttatott el Tiszánánára. Az esős idő és a rossz utak miatt a fuvarosok nem tudtak zsindelyt hozni Pestről, azonban a templom fedését így is megoldották.

A plébános kérésére néhányan a hívek közül szekerekkel bementek Egerbe, és az egyik napon tíz, a másikon húsz szekér zsindelyt vittek a templomhoz. Ez kb. 80 000 zsindely lehetett. Farkas János a fenti mennyiséget a káptalantól kapta kölcsön, és úgy látta, hogy *„ez már elegendő lesz a tiszánánai templomhoz.”* A zsindelymennyiség valóban elégnak bizonyult a tető fedéséhez, és Farkas János 1787. december 28-án azt jelenthette a püspöknek, hogy *„Tiszánánáról már az Átsok bejöttek s a templomot befedték s nincs többé semmi zsindelyre szükség”*.

A következő évben készül el a templomtorony, melynek fedésére két változat merült föl: bádog- vagy zsindelyfedés. Eszterházy püspök a

zsindelyfedést választotta. Az 1788. év végére az ács a templom zsindelyezésével is elkészült, s „*meg is festette a templom fedelének egyik részét*”. 1789-ben feltették a szentélyre a keresztet, a templom főbb berendezéseit pedig a század utolsó évtizedében készítették el.

A búcsúengedélyező okmányt VI. Pius pápa 1790. szeptember 25-i kelezéssel adományozta a templomnak. Ezen okmány szerint az ünnep (december 8.) első vesperásától a második vesperásig bezárólag teljes búcsút nyerhet az a személy, aki méltóképpen felkészül, és elvégzi a szentgyónását. (A vesperás a zsolozsma ima esti órákban elmondott része.) A búcsúengedélyező okmány aranyozott hársfakeregetben a templom szentélyfalán függ.

1876-ban az épület külsejét felújították és kimeszelték. Belső festését 611 forintért végezték el. Az összeget a templom pénztárából fizették ki. A templomtornyot 1883. július 11-én éjjel fél 2-kor villámcsapás érte. A plébános jelentése szerint nem történt komolyabb baj, az elemi csapás csak kis mérvű rombolást okozott: „*A toronykereszt gombjába csapva lefelé való villanásában egy haranglábat hasogatott szét, s a kórus fölötti ablakon alul kétfelé oszolva: - az egyik rész a templom nagy tölgyfaajtájának (...) jobbszárnyában (...) 2 cméter mélységű s 78 cméter hosszúságú farészletet forgácsolt ki 6 cméter szélefségben, (...) a másik rész pedig a templom nyugatéjszaki oldalán levő s a nagy ajtó melletti 1-ő ablak alá hatolva – a falnak csekély sérülésével – az ezen ablak alatt lévő „Úrkoporsójában” a tetőzetten egy öfszekötő léczet forgácsolt szét és a szentségtartó alatti dombor művű angyalfő aranyozását szedte le s minden további rombolás nélkül enyészett el*”. A templomon a sérüléseket hamar kijavították, viszont az épületre csak 1887-ben szereltek villámhárítót.

A millennium évében, 1896-ban a faluban is elkezdődött az ünneplésre való előkészület. Gönczi Endre plébános ekkor újíttatta fel a templom kerítését 79 méter hosszán. A kerítésre három ajtót készítettek: egy nagyot és kettő kisebbet, melyek a templomot védő négy méter széles árok feletti fahidat zárták el a különféle kárt okozó állatoktól. A kerítés elkészítéséért 79 forintot fizettek az ácsmesternek. Az időjárás egy idő után tönkretette, és már 1903-ban újat kellett készíttetni. Az akkori plébános, Mattyasovszky Kálmán deszkakerítést készíttetett Bollok György ácsmesterrel 356 koronáért. A jelenleg is meglévő vasrácsozatos kerítés 1922-ben készült Bárány József és neje, Nagy Borbála adományából. (Nagy Borbála B. Kis János kanonok nagynénje volt.)

A templom épületét 1904-ben a szatmári püspök mint kegyúr beleegyezésével 10 000 korona költségen renováltatták. (1937-ben a szatmári püspök 20 000 pengőért újból renováltatta a templomot.) 1924-ben belső festésre és díszítésre került sor. Bárány József és neje vállalta, hogy a költségeket kifizeti a mestereknek. A festést Tancsa Lajos egri festő végezte. A mennyezeti freskókat Novák Sándor és Zsille Kálmán budapesti művészek festették. A kórus két oldalán az utolsó ítéletet, továbbá a négy evangélistát, a négy magyar szentet, a feltámadást és a Mária üdvözlését ábrázoló képet Novák

Sándor készítette. Az elkészült munkát Török Kálmán prépost, egri főszékesegyházi kanonok áldotta meg.

1941–1942-ben a templomba bevezették a villanyvilágítást. A szerelést az Eger-Gyöngyösvidéki Villamostársaság végezte, az egyházközség véleménye szerint kifogástalan munkával. Mivel az 1942. évi egyházmegyei zsinat előírta, hogy napközben is legyen nyitva a templomajtó, hogy a hívek bármikor bemehessenek Jézust köszönteni, az egyházközség a templomajtóba egy szélfogó ajtót rendelt. Az ajtót 2486 pengőért Papp László egri műbútorasztalos készítette el. 1943-ban a tiszánánai katolikusok Budapestről szereztek be valódi rézből készült, nemes veretű barokk csillárokat és falikarokat. A plébános és a jegyző ezeket saját költségükön vették meg, és kicserélték a régiekkel. A régi tárgyak az ő tulajdonukba kerültek. A II. világháború szerencsére nem sok kárt tett a templomépületben, s a háború után inkább a berendezések javításával, pótlásával kellett foglalkozni.

b) A templom bemutatása

A templom egyhajós, egyenes záródású. Tornya a homlokzat előtt helyezkedik el. A kórusablak fölött, a körbefutó ereszpárkány magasságában timpanon (háromszög alakú homlokfelület), fölötte négyzetes ablak, a tornyon négy-négy harangablak, ill. óra látható. Oldalhomlokzatán, mélyített falmezőben három magasan álló, kőkeretes ablak van. A templomhajó jobb oldalához féltetős sekrestye csatlakozik. Az épület magas kőlabazattal és szépen tagolt ereszpárkánnyal rendelkezik. Tetőzetét pala borítja. A bejárat a torony alatt helyezkedik el. A templombelső három szakaszra osztható, s az egyik legfontosabb jellegzetessége az ún. csehboltozat. Az utóbbi kifejezés azt jelenti, hogy a négyzetes alaprajzú teret félgömbből kialakított boltozat fedi.

A főoltárt és szobrait 1790-ben készítette Pliczner János egri kőfaragó, Giovanni Adami felsőtárkányi márványos, Halblechner Vencel és Mozer József egri szobrász. A főoltár szürke márványból készült, szarkofág alakú részén aranyozott füzérdísz található. A tabernákulum (az oltáron levő kis szekrény) ajtaját Ábrahám áldozatát ábrázoló dombormű díszíti. Kétoldalt stukkómárványból készült angyalszobrok vannak. Az oltárépítmény a szentélyfal enyhe domborulatát követve tört alaprajzú. Itt található Szent István magyar és Szent László római öltözetű gipszstukkó szobrai. Az oltárkép helyén egy nagy stukkódombormű látható: Szűz Mária mennybevétele.

Nepomuki Szent János képét az egri püspök rendeletére 1796-ban festette meg Szikora György egri festő. A keresztelőkutat 1790 körül készítette Giovanni Adami és Mozer József felsőtárkányi szürke márványból. A kútház fából készült, márványosan festett, a tetején Krisztus megkeresztelkedését ábrázoló, aranyozott szoborcsoport található. A szószék szürke márványutánzatúra festett fa, aranyozott díszekkel. Tölcsérje rozettában

(rózsához hasonló díszítő elembe) végződik, kosarának alsó párkányán gazdag, faragott levélkoszorú található. A levélkoszorú fölötti fa dombormű témája: Keresztelő Szent János beszél a pusztában.

c) A templomi felszerelések

Mivel a templom 8 változatú orgonája 1885-re elavult, Balla József plébános az egri érsek hozzájárulásával szerződést kötött a pécsi Angster Józseffel egy új orgona készítésére. Az új, 12 változatú hangszer 1886-ban érkezett meg, és mind szépségét, mind pedig működését tekintve beváltotta a hozzá fűzött reményeket. (Angster Józsefnek egyébként ez volt az egri egyházmegyében készített második orgonája. Az elsőt Verpeléten állították fel.) 1906-ban, húsz évvel később az orgonát kitisztíttatták az Angster céggel, ill. 34 ón- és 20 fasípval egészítették ki. A munkáért a cég 642 koronát kért. 1917-ben 320 koronáért tisztította ki és hangolta újra az orgonát Farkas Kálmán orgonaépítő-mester. 1918 decemberében a fontos templomi hangszerből hadicélokra 44 darab sípot szereltek ki, és vittek el. Az Angster-cég az orgonát a II. világháború előtt még egyszer átvizsgálta.

A legelső harangról nem rendelkezünk pontos adatokkal, csak annyit tudunk, hogy 1789-ben húzták fel a toronyba. A század végén pedig egy Jusztlné nevezetű harangöntőné a régi, 12 mázsás harangot kisebbekre öntötte át. Hogy ezek száma mennyi volt, az nem ismeretes. A templom patrónusa, a szatmári püspök 1818-ban 4 új harangot adományozott a tiszánánai egyháznak: egy 12 mázsásat (egy bécsi mázsa=56 kg), egy 5 mázsásat, egy 1 mázsásat és egy kb. 30 fontnyi harangot. 1886-ban a templom 62 kg súlyú kisharangja megrepedt. A kegyuraság engedélye alapján Walter Ferenc budapesti harangöntővel egy új 62 kilogrammos harangot öntettek. A szerződés értelmében a régi harangot beolvasztották, és a tiszánánaiak 60 forintot voltak kötelesek fizetni. Az új harang azonban a megállapodástól eltérően 74 kg súlyú lett, s így még 20 forintot kellett fizetni érte. 1896 decemberére a nagyharang tengelye és négy perselye már nagyon elkopott. Gönczy Endre plébános a falu gépészeivel javíttatta meg. 1907-ben a harangállvány szorult egy kis javításra.

Az I. világháború során a tiszánánai templomból is szállítottak el harangokat. Összesen négy darabot vittek el, de a plébános tévedéséből a templomtoronyból csak két harangot vittek el, viszont a kápolna mindkét harangját elvitték. Az elszállított harangok összsúlya 889 kg volt, 3556 korona értékben. 1921-ben a hívek adományából pótolni tudták a hiányzó harangokat. Ekkor két újat készítettek a templom részére. 1938-ban a szentév emlékére két új ércharang készült a templom számára. A nagyobbikat az egyik hívő fizette ki, a kisebbik árát pedig Diszkó József plébános ajánlotta fel. A 277 kg súlyú nagyharangot és a 182,5 kg súlyú kisharangot a híres Szlezák László harangöntő készítette 2052 pengőért. A toronyban lévő kisebb harangok

kikerültek a kápolnába, ahonnan a háború idején elvitték az ott levőket. A II. világháború alatt újból üresebb lett a templomtorony: 1944-ben a legnagyobb, 520 kilogrammos harangot szállították el hadicélokra.

A legelső toronyóra 1907-ben készült el, de a hívek és az egyházközségi tanács tetszését nem nyerte el. Eredetileg egy 8 napi felhúzásra berendezett, erős szerkezetű toronyórát szerettek volna a hívek, azonban csak egy 24 órás felhúzásra készített, gyenge óraszerkezetet szereltek fel. Mivel az egyházközség elképzelésében egy erősebb toronyóra szerepelt, ezért még ugyanebben az évben kicserélték a gyengébb minőségűt egy erősebb, megbízhatóbb óraszerkezetre. Később ez az óra elromlott, és 1928-ban az egyházközségi tanács úgy döntött, hogy újat vesz egy budapesti cégtől. Az év végére megérkezett a toronyóra, Lendvay János óramester munkája, mely 1810 pengőbe került, és rögvést fel is szereltek. Az óraszerkezet Graham-rendszerű járáttal rendelkezik, feketére festett számlapú, és arannyal bevont mutatói vannak. Hogy az óraszerkezet védve legyen a sérülésektől, készítettek hozzá egy faszekrényt is. A mai napig e toronyóra mutatja az idő múlását a templomtoronyon.

d) A plébánia épülete

Az épület földszintes, L alakú, utcai homlokzatán négy ablak található. Pálcásan tagolt ereszpárkánya és palafedésű, sátoros tetőzete van. Teknőboltozatos szobákkal rendelkezik, és az épületen keresztül fut egy hétszakaszos, dongaboltozatos, árkádos folyosó.

A plébánia épületét 1795-ben Eszterházy Károly egri püspök építtette nyerstéglából. A területén lévő gazdasági épületek gondozása, karbantartása nemcsak a mindenkori plébános, hanem részben a község feladata is volt. Az idő múlása és az időjárás viszontagságai miatt a 19. század végére jelentős javításra szorult mind az épület, mind a gazdasági épületek. Ezek állagának megromlásában sokszor a plébános nemtörődömsége is szerepet játszott. Amikor (1897-ben) Mattyasovszky Kálmán lett a plébános, az elkészült plébániai leltár alapján megállapították, hogy Gönczy Endre pár éves lelkipásztori működése alatt nem sok gondot fordított a plébániai épületekre. A felvett leltár szerint az egyik épületben a fásfészer, a tyúkól, a sertéshizlaló, a másik épületben az istálló és kocsiszín a lehető legrosszabb állapotban volt. Úgy látták, hogy az istálló összerogyása bármikor bekövetkezhet. A leltárt készítőek ezen állapotokért az előző lelkészt tették felelőssé. Az elkészült kárbecslés a felújítás költségeit az alábbi összegekben jelölte meg: sertés-és baromfiól: 600 forint; juhistálló: 38 forint; ló- és ököristálló: 517 forint; összesen 1148 forint. A helyreállítás költségeinek bizonyos részét az előző plébánosnak, a fennmaradó részét pedig a községnek kell állnia – áll az egyháztanács döntésében.

A plébániaépületbe a villanyvilágítást a kegyuraság hozzájárulásával és engedélyével 1936-ban vezették be. Helyreállítási munkálatokat is végeztek. A II. világháború előtt még egyszer tatarozták a plébániát. Glattfelder Gyula csanádi püspök 1939. augusztus 8-i keltezésű levelében arról értesítette Szmrecsányi Lajos egri érseket, hogy a szatmári püspökség kegyurasága alá tartozó tiszánai plébánián helyreállítási munkálatok végzését rendelte el. Az épületben a világháború viszontagságai csak kevés kárt és sérülést okoztak. A plébánia épületei még az 1950-es években is igen nagy területen helyezkedtek el. A telek egészen a sertésvásártérig, a Hangácsnak nevezett falurészig húzódott. A Bem utcai oldalt az egyház 1965-ben hét egyenlő részre osztva értékesítette, s ott magánlakások épültek.

e) A temető és a temetői kápolna

Az 1767. évi canonica visitatio szerint az egyházközség birtokában már van temető, bár nem nagy „felszereltséggel” rendelkezik. Mivel az országot a 19. század folyamán többször is (pl. 1831-ben és 1873-ban) sújtotta a fertőző kolerajárvány, a temetőben egy árok kiásásával elkülönítettek egy részt, ahová csak a kolerában elhunytakat temették.

A Balla testvérek (Ferenc és János) 1894. június 21-én keltezett levelükben engedélyért folyamodtak az egri érsekhez, hogy elhunyt testvérük (Balla József tiszánai plébános) iránti kegyeletből a temetőben Szent József tiszteletére egy kápolnát emeltethessenek. A kápolnát a hívek használatára, a sírboltot pedig a Balla család temetkezési helyének szánták. Az engedélyt megkapták. A Balla testvérek által építtetett kápolna 12 000 forintért egy év alatt készült el. Fenntartásához a Balla testvérek egy alapítványt is létrehoztak, melynek alaptőkéje 1000 forint volt.

A kápolna két harangját 1894. december 10-én, magát a kápolnát pedig 1895. június 10-én áldotta meg Újhelyi Lajos alesperes. Az eseményről az Egyházmegyei Közlöny is beszámolt: „*A megáldási szertartást Újhelyi Lajos tiszáninnyi alesperes, sarudi plébános úr végezte a kerületi és a szomszéd lelkészek részvétele mellett, nagy számú intelligencia és a helybeli és a közeli községek megszámlálhatatlan sokaságú hívő népének jelenlétében. (...) a szentbeszédet Nyizsnyai Iván teológiai tanár úr tartotta a feltámadásról, melynek hatása a hallgatók arcáról volt olvasható. (...) e kápolna méltó emléke az elhunytaknak, szép jele az élők szeretetének, tanúbizonysága a Balla család vallásosságának, s ékesen szóló hirdetője azon hitágazatnak – mely oly vigasztalóan ragyog le a szentély diadalívéről –: »Feltámadunk«*”.

A tiszánaiak a kápolnát és környékét mindig rendben tartatták egy felfogadott gondozóval. Amikor a falu katolikus templomában tatarozás és felújítás volt, akkor a kápolnában tartották a szentmiséket, ill. némely

alapítványi misét is itt mondott el a mindenkori plébános. A századfordulón a Balla testvérek a kápolna elé egy kőkeresztet állítottak fel, mely jelenleg is áll.

A 30-as évek nehéz életkörülményei minden tekintetben éreztették hatásukat, így például az épületek gondozása, fenntartása is nehezzé vált. Nem volt kivétel ez alól a kápolna épülete sem. 1934-re a tetején lévő kereszt anyyira oldalra dőlt, hogy bármelyik pillanatban várni lehetett a lezuhanását. Nemcsak az embereket veszélyeztette, hanem a torony állapotát is. A keresztet meg kellett javítani. 1934-től kezdve az egyházközség évi költségvetésében gondoskodott a kápolnáról, ugyanis a kápolna saját alapítványának összegét a devalváció jelentéktelen összeggé zsugorította, a meglévő pénz kamatai pedig még a tűzbiztosítás díját sem fedezték.

1938-ra a temetőkápolna ablakai annyira elkorhadtak, hogy időszerűvé vált a kicserélésük. Az ablakok pótlását 400 pengőért Almási Gábor asztalosmester végezte el. 1942 és 1944 között a temető egy részét, mintegy 380 méter hosszan körülkerítették. Erre azért volt szükség, mert a Putrinak nevezett falurész felőli oldalon a temető árkat több alkalommal is homok- és földbányának használták a környéken lakók. A II. világháború befejezéséig a kápolna sorsáról, épületének állagmegóvásáról nem találunk írásos feljegyzést.

A kápolna a következőképpen néz ki: a hossza 15 méter, a szélessége 6 méter, a torony magassága 20 méter. Külső fala piros és sárga téglából készült. A hajója nem boltozott, hanem díszgerendázott, s ahhoz elől-hátul 3 méternyi kiugró csatlakozik: hátul a szentély számára, elől a torony részére. A torony sisakja bádoggal, a kápolna teteje palával van fedve. A hajó két oldalán két gyönyörű ablak található, Jézus és Mária monogramokkal díszítve. A kápolna belül festett. A szentély falán egy feltámadást ábrázoló freskót találunk. Egy Szent Józsefet ábrázoló festmény szintén látható itt. Kórus is található a kápolnában, amely vasgerendákon nyugszik, és vas csigalépcső vezet fel a 4 változatú Angster-féle orgonához.

f) A szegényház

Tiszanánán a Római Katolikus Szegényházat (ispita, ispotály) még Eperjessy József plébános (később egri kanonok) létesítette 1831-ben, miután a szatmári püspök mint kegyúr, 1285 □-öl területet adományozott erre a célra. A szegényház alapításának világi előzménye is van, mégpedig a Heves és Külső-Szolnok Törvényesen Egyesült Vármegyék rendjei által a szegényügy rendezésére való felhívás. Az 1800-as évek elején sokféle elszaporodtak a kóborló, ingyenélő emberek, akik nagy terheket jelentettek a közösségekre. Ezeknek az embereknek a megfékezésére és egyben az igazi szegények megsegítésére Szepesi Ignác egri kanonok vezetésével egy szabályrendeletet dolgozott ki a vármegyei bizottság, melynek értelmében minden községnek gondoskodni kellett a szegényeiről, mert a rendelet a csavargást és a koldulást

tiltotta. A bizottság kezdeményezésére hamar megindult a megyében a szegénygondozás, eleinte nagy sikerrel, de amikor a gondolat szülőatyja, Szepesi Ignác „eltávozott” (erdélyi, majd pécsi püspök lett), a mozgalom sok helyen ellanyhult.

Tiszanánán azonban nem így történt, mert a plébános felkarolta a szegények ügyét. Többek között kijelentette: *„Azonban jól tudván, hogy épen nem elegendő a' szegények sorsán csupán csak fázánakozni hanem szükséges a' mennyire tőlünk kitelik azon segíteni is; – ne hogy a' későbbi Világ előtt még hamvaimban is pirullyak azért, hogy a' szegények ügyében csak annyit sem tettem, a mennyit tehettem vala; a' Megyebéli elhagyott szerencsétlenek' sajnós állapottyokon való bánkódásomban – Pásztorságom alá bizatott kiseded nyájam közt találtatott koldusokra fordítottam egész figyelmemet, ollyfeltétellel,- és elfzánással: hogy meddig Isten életemnek kedvezend, meg nem fzűnök a 'Tifza Nánai szegények' – vagyis: katolikus koldusok 'Attyok, és az ő fzámokra öfzvegűjtött Pénznek gondviselője – 's gyarapítója lenni”.*

A plébános valóban csak a katolikus koldusokat, szegényeket szándékozott segíteni, ugyanis a reformátusok nem szándékoztak részt venni a szegények közös megsegítésében: *”...a' Prédikátor Úr 's a' többi Református Hitesek, mint Felekezetőknek Előljárói, tőlünk külön váltak; a' szegények intézetére tett ajánlásaikat visszahúzták, – egenyesen kinyilatkozván, hogy ők ezentúl is a' magok szegényeiket eltartják, - tarcsuk mi is a' magunkét”.*

Eperjessy József plébános már 1816-ban 300 forintot gyűjtött össze a hívektől a szegénygondozás céljaira. Ezt a pénzt nem közvetlenül fordította a szegényekre, hanem tőkésítette, és 1831-ben részben ebből és a kamataiból tudta felépíteni a szegényházat. Az építéshez szükséges telekhez az egyházközség a fentebb említett módon jutott. Miután felépült a szegényház, az épület fenntartására a plébános egy alapítványt hozott létre, melynek tőkéje 600 forint volt. 1860-ban a szegényház területét 928 □-öl szántófölddel gyarapították. 1892-ben renoválták az épületet, és új zsindeletet tettek rá. A javítás, melyet Parázsó Miklós tiszaszalóki ácsvállalkozó végzett, 607 forintba került.

A 20. század elején az időjárás viszontagságai újbóli javításra kényszerítették az egyházközséget. Mattyasovszky Kálmán plébános 376 koronaért végeztetett kőműves- és asztalosmunkát (ablakcserét). 1913-ban a szegényházat újból javítani kellett, mert *„...rég, elkorhadt fedélzetét az elmúlt esős időjárás teljesen tönkretette, úgy hogy mindenütt beesvén az eső a gerendák csapjai elkorhadtak, s így összeomlástól lehet félni; úgyszintén a kémény is összedűlni készül”.*

Az I. világháború előtt a szegényház jelentős vagyonnal rendelkezett, de a háború után ez a vagyon sajnós devalválódott, s emiatt az intézmény szegény lett. Az 1919. évi esperesi látogatás jegyzőkönyve szerint ebben az évben a szegényház alaptőkéje 200 korona, ipartőkéje 2346 korona, hadikölcsön-

kötvényének értéke 10000 korona volt. 1925-ben Kovács József végrendeletében a szegényházra a zsellérföldön 1231 □-öl földet hagyományozott. 1933-ban a falakat és az esőcsatornát javították ki 495 pengőért, mert már nagyon siralmas állapotban volt. Az eternítettő is javításra szorult, de azt csak négy évvel később tudták megjavíttatni Madarász Gyula helyi kőművesmesterrel.

1930-ban a szegényházban négy helybéli születésű szegény lakott: Oláh Mária, Szöllösi Rozál, Kovács Péter és Nagy Sándor. Élelmezésükről az egyházközség gondoskodott. A fűtést, világítást, ruházkodást az alapítvány pénzből fizették. Minden második évben egy pár csizmát kaptak ajándékba. A szegényházban lakók mindennap megjelentek a szentmisén, és ha halott volt valahol, akkor imádkozgattak és virrasztottak mellette. Halottak napján a hívek vittek nekik élelmet és pénzt, azonkívül a lakodalmi maradékokból is mindig juttattak nekik. De egyéb alkalmakkor is gondoltak rájuk a jobbszívű hívek.

A II. világháború során a szegényház anyagi léte is veszélybe került. Az alapítványi pénz elsősorban a tatározásra, a sérülések kijavítására ment el. Sajnos sem az időjárás sem a háborús helyzet nem kedvezett a mezőgazdaságnak, így a falu népe sokszor éhezett, a szegényeknek pedig a kevésből kevesebbet tudtak adni. A háború befejezésével a Magyar Kommunista Párt helyi szervezete támadása célpontjául többek között a szegényházat választotta. A párttagok azt hangoztatták, hogy az egyházközség nem képes fenntartani az intézményt. Hogy vádjaiknak hangsúlyt adjanak, a kommunista párt tagjai között gyűjtést rendeztek a szegények részére. Az egyházközség egy ideig még ellenállt, de később sok más épülettel együtt a szegényházat is államosították. Működött itt földműves kör, pártiroda és könyvtár, sőt bálákat is rendeztek benne. Ma napközi otthon.

h) A katolikus iskola

1732-ben rendelet jelent meg iskolák létesítéséről. Ennek alapján az iskolák és az iskolamesteri lakások építése a község földesurának vagy a templomot építő kegyuraságnak a feladata lett. A század közepén már a legtöbb településen működött népiskola. A század vége felé a környéken a legnépesebb település Tiszanána volt, de akkor még lakosainak jelentős részét a reformátusok alkották, s így az ő iskolájuk bizonyult jelentősebbnek.

Az 1767-ben megtartott püspöki egyházlátogatáskor a katolikus tanító kántorként is tevékenykedett. 1777-ben gróf Eszterházy Károly püspök adományából katolikus iskola építésére is sor került, mely az 1819. évi canonica visitatio szerint nádból való téglából, nyers tetőcserépből készült, és jó állapotban volt. A kántortanító családjának rendelkezésére állt benne többek között két szoba, egy szűk konyha, valamint kamra, lóistálló, marhaistálló és sertésól.

Schlauch Lőrinc szatmári püspök mint Tiszanána kegyura 1875-ben úgy határozott, hogy a községben lévő volt uradalmi tiszti lakot, mivel az a birtokrendezés folytán feleslegessé vált, átengedi iskolai célokra a Heves és Külső-Szolnok megyei királyi tanfelügyelő és a tiszánánai hívek kérésének megfelelően. Egy 1878-as adat szerint a szatmári püspök a sarudi anyaegyházba bekebelezett Hídvég pusztán és a tiszánánai Pusztá-Dinnyesháton is római katolikus hitfelekezeti népiskolákat állított fel.

1880-ban meghalt Mondok Ferenc kántortanító, aki 54 évig állt az egyházközség szolgálatában. Személye olyannyira megőrződött a falusiak szívében, hogy az öregek még később is sokszor emlegették, hogy milyen szépen tanította az ő szüleiket. Mondok Ferenc helyére az addigi önálló tanítót választották meg. Az 1886-ban elhalálozott Rajner Károly egri nagyprépost végrendeletében 50 forintot hagyott a tiszánánai iskolára.

Mivel a tanuló gyermekek létszáma gyarapodott, 1891-ben harmadik tanítói állást létesítettek. Az 1890-es évek elejéről pontos adatokkal rendelkezünk az egyik tanító javadalmazásáról, aki fizetésképpen a következőket kapta: évente 400 forintot, negyedévi részletekben; 2 öl kemény tűzfát és lakást (2 tágas szobát, konyhát és éléskamrát). 1895-ben a községben egyházhatósági engedéllyel évi tandíjat vetettek ki. Ennek összege a mindennap iskolába járó tanulók után évente egy forint, az ismétlőbe járók után pedig évi 35 korona volt.

A 20. század elején már olyan sok gyermek járt a tiszánánai katolikus iskolába, hogy az iskolaszék azt fontolgatta, megszervezi a negyedik tanítói állást, de ez egy ideig helyszűke miatt nem valósulhatott meg. A század első évtizedének végén javításra és bővítésre szorult az épület. Eredetileg egy felső szintet akartak építeni, de mivel ez nem volt kivitelezhető, 1910-ben az iskolát egy földszintes szárnyal bővítették.

Az alapterület növelése után az állam segítségével sikerült megszervezni a negyedik tanítói, pontosabban tanítónői állást. A fellelhető adatok szerint őt a következő javadalmazás illette meg: a hitközségtől 100 korona, az államtól 900 korona, 20 korona kertilletmény, lakás. A padlást, a fészert és a pincét közösen használta az iskola épületében lakó két tanítóval. A tanítónő feladata a 3-4. osztályosok és az ismétlős lányok tanítása, kézimunkára oktatása, istentiszteletekre való elkísérése és felügyelete volt. 1914-ben Papp Dezső tanítót mint népfelkelőt besorozták katonának, a háborúból azonban nem tért haza, mert 1916-ban hősi halált halt.

1922-ben az egyházközség az iskolaépület régi részét újrafestette, átalakította. A következő évben az iskolaszék úgy döntött, hogy a tanköteles gyermekek nagy száma miatt megszervezi az ötödik tanítói állást. Az utóbbi határozatot csak 1928-ban hajtották végre. Az ötödik tanító feladata egyebek mellett a kijelölt osztály tanítása, a leventék oktatása, a kántor segítése és az énekkar vezetése volt.

A 1920-as évek végére az iskola helyzete nehézzé, szinte tarthatatlanná vált. Az alapterülete a tanulók számához viszonyítva szűkös lett. Általában 300 fölött volt a mindennap iskolába járók létszáma, az első osztályban például 100 gyermek tanult. Az iskolaszék úgy látta, hogy halaszthatatlan az iskola fejlesztése, mert nem tudják elhelyezni a tanulókat. A gyermekek létszámához képest a tanítói létszám is kevésnek bizonyult.

A plébános azt a megoldást találta ki, hogy vegyenek egy telket, és azon építsenek egy iskolát. Ez a gazdasági helyzet miatt nem valósulhatott meg, sőt a nagy válság, a nehéz életkörülmények miatt az iskola szinte a csőd szélén állt. Hogy a tanítókat fizetni tudja, az egyházközség államsegélyeket vett föl. A válság elmúltával, 1936-ban felújították az iskolát. A munkát Madarász Gyula helyi kőműves 4199 pengőért végezte el. 1941-ben két tanterem mennyezetét állították helyre Buru József helybeli kőműves segítségével. A II. világháború után az egyházközség a nehéz gazdasági helyzet miatt a pusztadinyésháti uradalmi iskolát nem tudta anyagilag fenntartani, ezért úgy határozott, hogy átadja azt az államnak. A községben lévő római katolikus elemi népiskola pedig az államosítás sorsára jutott.

V. A református egyházközség története

1. A reformáció terjedése

a) A reformáció Magyarországon

A pápaság és a katolicizmus a 14–15. században mély válságon esett át. Az egyház megreformálásának elmaradása a 16. század elején egy igen széles társadalmi mozgalmat hívott életre, amely az elvilágiasodással szemben az elmélyültebb hitéletre helyezte a hangsúlyt. Ez a mozgalom volt a reformáció, amely nemcsak a középkori katolikus egyház egységét bontotta meg, hanem tartós hatást gyakorolt a politikai, társadalmi fejlődésre, az intellektuális kultúrára és a társadalom különböző rétegeinek mindennapi életére is. Számos kisebb-nagyobb, egymással is konkuráló csoport és felekezet szerveződött meg. A különböző felekezetek határai még sokáig képlékenyek voltak, ezért a 16. században főként politikai okokból igen gyakori volt a vallásváltoztatás. A reformáció bevezetése és a felekezeti egyházak kialakulása különböző módon valósult meg. Ebben az új egyházi elitek rátermettsége, a nép hajlandósága és a világi hatalmasságok szerepvállalása játszotta a főszerepet.

Magyarországon a mohácsi katasztrófa (1526) után az ország veszélyes helyzete és az erkölcsi hanyatlás nyilvánvaló volt. A nép egy része reményre talált a hit- és egyházújító mozgalomban, amikor azt tiszta formájában kezdte megismerni. A reformáció azt nyújtotta, ami különösen hiányzott az akkori körülmények között: az Istennel való kapcsolatot és az üdvösségtudatot az állandó életveszélyben. A reformáció társadalmi és földrajzi terjedése a szerveződés időszakában igen röviden jellemezhető: valamennyi társadalmi réteghez és az egész ország területére eljutott. A protestantizmus felekezeteinek éles belső küzdelme Magyarországon éppúgy jelen volt, mint másutt. A városok és a mezővárosok zöme kezdetben lutheránus volt, de a Duna–Tisza közén és a Tiszántúlon a század közepe után az emberek a helvét irányzathoz csatlakoztak. (Először, 1552-ben Debrecen vált kálvinistává.) A falvakban élő jobbágyság vallási tagolódása valószínűleg a kegyurakét követte, de a földesúr és a jobbágy vallása között nem volt feltétlen összefüggés. A patronátus gyakorlata szerint ugyanis az úr a birtokain lévő minden templomnak patrónusa volt, így nem kellett feltétlenül ragaszkodnia a vallások egyeztetéséhez. A protestáns prédikátorok közül pedig sokan tevékenykedtek a legkisebb falvakban, nyilvánvalóan a jobbágyok között.

Magyarországon kezdetben együtt haladt a lutheri (evangélikus) és kálvini (református) irányzat fejlődése. Az egyre nyilvánvalóbbá váló tanításbeli különbségek, amelyek mindenekelőtt az úrvacsora-tanban jelentkeztek, odavezettek, hogy a különböző hitvallásokat elfogadó irányzatok

hívei külön szervezeti formát is kialakítottak. Így jött létre 1567-ben a debreceni alkotmányozó zsinaton a különálló református egyház. A református (visszaalakított, megújított) név arra utal, hogy az irányzatot a reformáció sokszínű, de egy gyökerű mozgalma hozta létre. A magyar reformátusok számára kezdettől fogva igen fontos volt a svájci reformációval való kapcsolat. Innen vették át a debreceni zsinaton a II. Helvét Hitvallás néven elfogadott hitvallási iratot, amely hitelesen és tömören foglalta össze számukra a Szentírás alapján felismert hitigazságokat. Erről az iratról nevezték a reformátusokat egészen 1881-ig „*helvét vallástételt tartó felekezetnek*”. A másik hitvallási irat, melyet a debreceni zsinat elfogadott, Heidelbergi Káté néven ismert. Ez századokon át egyfajta református népkönyvként szolgált. Kérdés-felelet formájában dolgozza fel a református keresztény hit tartalmát. A hitvallások elfogadása mellett a zsinat meghatározta a református istentisztelet rendjét, és megalkotta az első egyházi törvényeket a magyarországi kálvinisták számára.

b) A reformáció Heves vármegyében és Tiszanánán

Heves és a vele 1569-ben egyesített Külső-Szolnok vármegye területén is igen hamar gyökeret vert a reformáció. Egerben Varkoch Tamás protestáns várparancsnok, miután kiűzte a várból a katolikus papokat, még 1548 előtt három protestáns prédikátort hívott a püspöki székhelyre. Az eгри völgy falvaiban hamarosan Luther követője lett a nép. A kálvinizmus pedig teljesen és tartósan meghódította a Debrecen szellemi vonzáskörzetébe eső tiszántúli falvakat, sőt átterjedt a Tiszától északra fekvő részekre, így Nánára is.

A település ezidőtájt a hevesi főesperességhez tartozott. Mivel a Tisza árterületén helyezkedett el, lakosai főként a püspökség halászhai voltak. Az 1546. évi adóösszeírás szerint 10 porta volt a faluban. 1550-ben a falu lakói már a töröknek adóztak. 1552-ben Eger ostroma idején Tiszanána több szomszédjával együtt elpusztult, de hamar benépesült, hiszen az 1555. évi török adókönyvben már 40 házzal szerepel. Az idegen uralom egyébként nem akadályozta a reformáció terjedését a megszállt területeken. Az érdeklődés és a türelem, amelyet a törökök a reformáció iránt tanúsítottak, elsősorban azzal magyarázható, hogy a pompát nélkülöző reformált istentiszteletet az iszlám istentisztelethez közelebb állónak tekintették, mint a római katolikust.

A kegyurak többsége a törökmentes Felvidék váraiban katonáskodott, így a magukra hagyott falvakban az egyházközség önigazgatása kiszélesedett, fegyelmező hatása a polgári életre is kiterjedt. Egyházközség és politikai község itt alig számított két különálló jogi személynek, hanem inkább egy közösségnek, mely a kegyúri jogokat is gyakorolva, maga hívta, választotta és tartotta meg papját. Az, hogy a reformáció, annak főleg helvét irányzata a török megszállta területeken gyorsan és egyenletesen terjedt, azzal magyarázható, hogy az ottani lakosság a belső megújulást különösen fontosnak érezte. A

megszállás alatt álló, eszmei-politikai zűrzavarral küzdő magyarság a 16. század 50–60-as éveiben figyelt fel a svájci mintájú reformációra.

Az 1595 és 1648 közé eső évtizedek Heves megyében mélypontot jelentettek a katolicizmus térvesztése szempontjából. A reformáció nagyarányú térnyerését ezen a vidéken az is elősegítette, hogy 1619-ben Heves megye – Borsod és Szabolcs vármegyékkel együtt – a Habsburg uralkodó birtokából a protestáns Bethlen Gábor erdélyi fejedelem uralma alá került. Ennek folytán a protestáns prédikátorok további plébániákat vettek birtokba. Az 1622. évi nikolsburgi béke szerint Heves megye visszakerült II. Ferdinánd király fennhatósága alá, de az 1645. évi linzi béke értelmében I. Rákóczi György erdélyi fejedelem ismét birtokába vehette az egri püspök tizedeit, és azok csak a fejedelem halálával, 1648-ban kerültek vissza véglegesen a katolikus egyház rendelkezése alá.

Mivel 1609-ben az egri püspökség javait Ónod és Szendrő végvárok szükségleteire fordították, Nánát e várak kapitányai birtokolták. 1612-ben Török János és Kürty György birtokában találjuk, akik a királytól nyerték adományul. Majd 1630-ig „*Thurzó György palatinus adta volt Török Jánosnak és Kocsi Györgynek. Török János halála után szállott fiára, Ferencre. Kocsi után a felesége férjhez ment Hoczman Mihályhoz. Berentei Gábor is bírta.*” Ezen személyek mindegyike protestáns birtokos volt, s a falu lakói is a református vallást követték. Az áttérés egyébként valószínűleg már a 16. század végén megtörtént.

A nánai reformátusok 1596-tól használták a középkori kőtemplomot, melyet később a Tisza áradása a folyó medrébe döntött. Állítólag még 1940-ben is láthatók voltak a romjai. A templom nélkül maradt hívek 1666–1669 között fából és agyagból új templomot építettek maguknak, amelynek használata azonban a későbbiek során igen problematikusnak bizonyult, mivel lapályos, vízjárta helyen emelték. Egy 1683-as adat szerint a települést 76 telek népe lakta, s valamennyien reformátusok voltak. A püspökföldesúrnak évente 100 forint bért fizettek, emellett gabonatedet, vaját, ökröt, két darut és két hordó sózott halat adtak. Lelkész hiányában a lelkészi teendőket az iskolamester látta el. Az Eger felszabadításáért 1686-87-ben folytatott csatározások során lakóinak nagy része elmenekült. 1693-ban az „*örökös nánaiak*” csak 12-en voltak.

2. Az ellenreformációs törekvések

a) A kezdetek

A reformáció sikere Magyarországon a 16. század végén tetőzött. A lakosság 80–90 %-a protestánsná, elsősorban reformátussá lett. Egy, a

Vatikánnak küldött titkos jelentés szerint ekkor Magyarországon ezer protestánsra mindössze egy katolikus esett. A püspöki székek ugyanebben az időszakban legtöbbször üresen álltak. A katolicizmus térvesztése idézte elő azt a folyamatot, mely a korábbi pozíciók visszaszerzésére irányult. Megkezdődött az ellenreformáció, melynek rendelkezésére állt az államhatalom is. Az állami erőszak eszközeit először Rudolf király (1576–1608) állította az ellenreformáció szolgálatába, ezek az akciók azonban egy ideig még nem voltak összehangoltak, ezért nem is értek el eredményt.

b) Pázmány Péter tevékenysége

A 16. század végén elkezdődő ellenreformáció a 17. század elején, a kimagasló írói tehetséggel megáldott Pázmány Péter színrelépésével új szakaszba lépett. Mint Európában mindenütt, Magyarországon is a jezsuiták indították meg a katolicizmus ellentámadását. Őket még Oláh Miklós hívta be az országba 1561-ben, de végleges letelepedésük csak húsz évvel későbbre datálható. Pázmány maga is jezsuita volt, 1616 szeptemberétől pedig esztergomi érsek. Kidolgozta az ellenreformáció ideológiáját, Magyarország sorsát a Mária-kultuszhoz fűzve. Fő célja a katolikus egyház uralkodó szerepének helyreállítása volt. Ennek érdekében 1619-ben Nagyszombatban, 1623-ban Bécsben (Pázmáneum) katolikus főiskolát létesített. A legtekintélyesebb főúri családok közül legalább harmincat sikerült visszatérítenie a katolikus vallásra. Saját vagyonát sem kímélve 700 ezer forintot áldozott a katolicizmus terjesztésére. Pázmány az ellenreformációt a lelkek megnyerésével, s nem erőszakos terjesztéssel képzelte el, a későbbi időszakot azonban már nem ez jellemezte.

c) Az erőszakos ellenreformáció

I. Lipót (1657–1705) abszolútizmusa alatt a katolikus egyház és az állam hozzákezdett a katolicizmus erőszakos eszközökkel való terjesztéséhez. Ennek a folyamatnak a legfőbb irányítója Szelepcsényi György esztergomi érsek volt. Az 1671-ben kezdődő tíz esztendő „*a magyar protestantizmus gyászévtizedeként*” került a történelembe. Féktelen terror kezdődött az országban a protestánsok ellen. A római katolikus egyház vezetőinek a karhatalom segítségével végrehajtott lépései mélyen érintették a közvéleményt. Sokan hagyták magukat megfélemlíteni, és áttértek a katolikus vallásra, sokan azonban még jobban megerősödtek hitükben. A városi lakosokat könnyebben rá lehetett bírni az áttérésre, míg a falusi lakosság szívósabban ragaszkodott hitvallásához. Az erőszakhullám csúcspontja az 1673–74-es esztendő volt, amikor is rendkívüli törvényszék elé idézték az ország protestáns prédikátorait. Közülük azokat, akik kitarlottak meggyőzésük mellett, gályarabnak adták el.

d) Engedmények az 1681. évi országgyűlésen

Némi enyhülést a Thököly-felkelés hatására 1681-ben összehívott soproni országgyűlésen hozott vallásügyi törvények jelentettek a protestánsok számára. A XXV. törvénycikk „*a földesurak jogának fenntartásával*” biztosította a szabad vallásgyakorlást, a száműzetésben lévő protestáns papoknak és tanítóknak pedig megengedte, hogy hazatérve ismét megkezdjék szolgálatukat. A XXVI. törvénycikk szerint a protestánsoknak vissza kellett kapniuk azokat a templomokat, amelyeket ők építettek, feltéve, ha azokat még nem szentelték római katolikus templomokká. Mivel azonban a templomokat mindig a lehető leghamarabb felszentelték, a katolikusoknál maradt templomok fejében kárpótlásul a protestánsoknak szabad telket kellett kapniuk templom építése céljára. A törvénycikk felsorolja, hogy mely helységeekben lehet élni ezzel a lehetőséggel, ezért ezeket artikuláris helyeknek nevezték.

e) A katolikus egyház erősödése a Rákóczi–szabadságharc után

Az országgyűlés után változatlanul folytak az erőszakos cselekmények a protestánsok ellen, akik hiába fordultak a királyhoz. Csak a Rákóczi–szabadságharc (1703–1711) hozta meg számukra a régóta vágyott vallásszabadságot. Azonban az 1714–1715. évi országgyűlés döntéseinek következtében lényegében elvesztették a nyilvános vallásgyakorlás általános szabadságát, önkormányzatukat, sőt még panaszjogukat is. III. Károly (1711–1740) 1731. évi rendelete is az ellenreformáció jegyében fogant. A vegyes házasságok megkötésében a katolikus papot, a házassági perekben pedig a katolikus egyházi törvényszéket nyilvánította illetékesnek. Az előbbi súlyos beavatkozást jelentett a protestánsok családi életébe, és a házassági reverzális (írásos ígéret) kikényszerítésére vezetett, amelynek értelmében vegyes házasság esetén a nem katolikus fél arra kötelezte magát, hogy minden gyermekét római katolikus vallásban fogja neveltetni. Megállapítható, hogy III. Károly uralkodása alatt a protestantizmus stagnált, helyenként végzetesen meggyengült, a katolikus egyház viszont felvirágzott.

3. A „*csendes ellenreformáció*”, a vallási türelem és a visszarendeződés időszaka

Mária Terézia uralkodása alatt az ellenreformáció tovább folytatódott, hiszen a királynő számára idegen volt a vallási türelem gondolata. Mivel célja a protestantizmus csendes eltemetése volt, a királynő korát a „*csendes ellenreformáció*” időszakának nevezik.

a) Békés viszony Barkóczy Ferenc püspökkel

Tiszanána lakossága ragaszkodott megújult hitéhez. Egy 1701-es adat szerint az itt élő 78 adófizető férfi közül valamennyi református volt, de még 1739-ben is csak néhány katolikus lakosa volt a falunak. A település református egyházközségének számtartó könyve igen kedvező képet fest arról a helyzetről, amely Barkóczy Ferenc püspökségét (1745–1761) jellemezte: *„Ebben az időben mind a Helység, mind pedig az Ekklésia, Méltóságos Gróf Barkóczy Ferencz Földes Úr eö Exellentziája kegyelme alatt, egész békességben, és boldogságban vólt. Ekkor Kömlő tsak pusztá Predium lévén, ahol egy Korcsma Házon kívül egy ház sem vólt, a Tisza Nánai lakosok, mind ezt a Kömlői Határt, mind a magok Földjeiket, mind pedig Helységeket, minden jövedelmével együtt, Szolgálat és Dézsma adás nélkül, szabadon birták, mintegy három ezer nro. 3000. flor. arendába.”* A falu jobbágysága számára az sem jelentett teljesíthetetlen szerződéses feltételt, hogy Barkóczy Ferenc az 1750-es években 3000-ról 4000 forintra emelte az évente fizetendő pénzösszeget.

b) Új templom építése

Mivel 1711 után a népesség ugrásszerűen növekedett, a század közepére a tiszanánaiak számára a már említett templom szűknek bizonyult. A község református lakosai 1750. május 15-i keltezésű beadványukban kérték a királynőt, hogy a régi, csaknem összedőlő és árvizeknek kitett helyen lévő templomuknak megfelelőbb helyen történő újjáépítését engedélyezze. Kérelmük szövege a következő volt: *"Hogy eddig is régi templomocskánk, mely ennek előtte előttünk élő atyáink által circiter 86 esztendőknél előtte csupa fábul és földből építettett, hogy lerogyott, azon mind magunk eléggé csudálkozunk. Mivel oly lapályba vagyon építve, hogy minden esztendőben a vizeknek áradása szintin a tövéig szokott lenni, mely miatt gyöngé fundamentuma annyira megromlott, hogy ippen csak összedülőben vagyon. Máskin a lakosoknak sokaságához igen kicsiny is, mert az isteni szolgálatra egybegyűlő népnek harmada sem fér kicsiny templomocskánkban ...csak fábul és földből építendő templomocskánkat más valamely szárazabb helyen építtetni kegyesen megengedni vagy ha azt nem lehetne, csak ezt a régít is azon helyén népünknek számához megnagyobbítani."*

A helytartótanács rendeletére a megye ismertette a templom állapotát és a tervet: a régi hét és fél öl (a 18. században 1 magyar öl=1,9 m) hosszú, három és fél öl széles, másfél öl magas. Sövényből és sárból van építve. Az újat 14 öl hosszúra és 6 öl szélesre tervezik. A réginél szárazabb, magasabb helyre kívánják építeni, ahol a vízáradás nem éri el. A régítől 131 lépésre tervezik és akkorára, hogy ezer ember befogadására legyen alkalmas. Fundamentuma legyen kőből, fala is egy láb magasságig, följebb nyerstéglából, zsindegyel

fedve, kívül-belül vakolva. Mária Terézia 1751-ben megengedte az új templom felépítését.

Az 1767. évi kánoni jegyzőkönyv szerint a templom végül is 1752-ben épült föl kőalapon vályogfallal, barokk stílusban, 1000 férőhellyel. Azért épült vályogból, mert a római katolikus uradalom nem adott téglát az építéséhez. (A templomot, amely a kora ellenére a mai napig jó állapotban van, 1833-ban átépítették, majd 1867-ben építették rá a 31 méter magas nyugati homlokzati tornyot. A 12x30 méteres belső terében az északi oldalon végigfutó fakarzattal együtt ma 1500 ülőhely van, s ezzel a Tiszáninneni Református Egyházkerület harmadik legnagyobb befogadóképességű temploma.)

Nagy eredménynek kell tekintenünk ezt az építkezést, hiszen ebben az időszakban sok helyen a már meglévő épületeiket és intézményeiket sem tudták megtartani a református hitközösségek. A dunántúli egyházkerület reformátusai pl. 150 templomot veszítettek el ekkoriban. Nyilván a hívők nagy száma indokolja, hogy Tiszánán új templom építésére is lehetőség nyílt.

c) Feszültségek Eszterházy Károly püspöksége alatt

Eszterházy Károly püspöksége fordulatot jelentett a földesúr és a tiszánánai reformátusok viszonyában. A fentebb említett számtartó könyv a korábbi békés viszonyhoz képest feszültségről számolt be: *„Nem volt állandó ez a kívánatos tsendesség, mivel változván a Méltóságos Földes Uraság, 1763-ik esztendőben mindjárt Plebanus Úr hozott bé ezen Helységben, és majd az egész esztendőnek el forgása alatt azon volt a Titulált Uraság, hogy a Parochiat el végye, vagy meg változtassa, s más helyet mutasson... de az Isteni Kegyelmes Gondviselés után, sok nyughatatlanságok és fáradságok után meg nyerték azt a Reformátusok, hogy mind Prédikátorok meg maradt, mind pedig Parochiajok helybe hagyatott meg.”* A parókia tehát megmaradt, viszont a kálvinisták azt érzékelték, hogy a plébános megjelenése után növekedni kezdett az általuk pápistáknak nevezett katolikusok létszáma.

Az is problémát okozott, hogy 1770 tavaszán a püspökföldesúr benépesítette a szomszédos Kömlő-pusztát, s így a tiszánánaiak Kömlő határát többé nem használhatták. Amikor 1771-ben Brunszvik királyi biztos az urbárium végrehajtására megjelent Tiszánánán, a lakók elárasztották panaszaikkal a kömlői pusztabérlet elvesztése miatt. Miután a szegényebb református gazdáknak az úrbérrendezés során sem jutott föld, közülük 102-en Lódi Kiss Mihály vezetésével elköltözésre szánták el magukat. Ezek után, 1773 márciusában Ulrich jószágigazgató házhelyrendezési akciója keretében új házhelyeket és új utcákat mért ki az itt maradtak és az újonnan betelepült katolikusok számára. 1774 márciusáig azonban senki sem kezdte meg építkezést, sőt a régi gazdák kiszedték az utca- és telekhatárként levett karókat. Elégedetlenek voltak az átformált beltelki határokkal, és nyíltan ellenszegültek.

Erre Ulrich elvette 63 „engedetlen”, zömében református jobbágy telkét, és azoknak adta, akik vállalkoztak megművelésükre. A házhelyrendezés végül is sikeres volt, hiszen szépen rendezett település jött létre, viszont a lakosság harmadrésze elvándorolt. Az elköltözött tiszánai kálvinisták helyére 1775-ben katolikusokat telepítettek.

Ahogy Pázmány Péter a 17. század folyamán az iskolák segítségével is nagyon ügyesen folytatta a visszatérítést, úgy a 18. században is élt az egyház ezzel a lehetőséggel, felhasználván a falusi elemi iskolákat a protestánsok rekatolizálására. Az egri püspökök túlnyomóan református lakosságú községekben katolikus elemi iskolákat állítottak fel, amelyek a protestáns iskolák mellett időnként üresen maradtak. Ez Tiszánán is megtörtént. Amilyen mértékben pártolták a hivatalos körök a protestáns vallásról való áttérést, vagy legalább is a katolikus iskolákban való nevelést, éppen olyan gondos elővigyázattal tartották távol a katolikus gyerekeket a protestáns iskoláktól. Az 1771–1772. évi iskolai összeírás adatai szerint a tiszánai katolikus iskolába 1771-ben 10 tanuló járt, 1772-ben pedig csak 4. Ezzel szemben a kálvinista elemi iskolában 1771-ben 111, 1772-ben pedig 120 diák tanult. Mindenképpen említést érdemel, hogy ezekben az években a megye összes községei közül egyedül a tiszánai kálvinista iskolában folyt külön-külön a fiúk és leányok tanítása, két tanítóval. Másutt a koedukáció akkor még általános volt.

d) A vallási türelem időszaka

A magyar protestantizmus „babiloni fogságának” végét a II. József által 1781-ben kiadott türelmi rendelet megjelenése jelentette. Általa a nem katolikusok számos fontos joghoz jutottak. Most már a nem artikuláris (törvénycikkben felsorolt) helyeken is gyakorolhatták vallásukat. Száz család templomot, iskolát, paplakot építhetett. A vegyes házasságok esetében megszűnt a reverzális. A római katolikus apa minden gyermeke római katolikus lett, a nem katolikus apa vallását csak a fiúk követték. A keresztelési anyakönyv vezetését a protestáns lelkészeknek is megengedték. Az átlépést ezután tilos volt hitehagyásnak nevezni. Emellett még tartalmazott olyan intézkedéseket a rendelet, amelyek a protestánsokra nézve kedvezőek voltak. A dokumentum az uralkodó halála után is érvényben maradt, sőt az 1790–1791. évi országgyűlés a protestánsokat újra az alkotmányosság oltalma alá helyezte, és ezzel lezárult történetüknek egy csaknem kétszáz évig tartó sötét korszaka.

e) Adminisztratív lépések a protestánsokkal szemben

Nem a protestánsokon múlt, hogy az a szellem, amely az 1790–1791. évi országgyűlést jellemezte, nem bontakozhatott ki teljesen. A régi rendszer

restaurációja már 1792-ben nyilvánvalóvá vált a helytartótanács egyik intézkedéséből. Eszerint az a reverzális (írással ígért), amelyet a protestáns házastárs adott gyermekének vallására vonatkozóan a római katolikus vallás javára, az 1790–1791. évi vallási törvény ellenére továbbra is érvényben maradt. A reverzálisnak rendőri hatalommal is érvényt lehetett szerezni. Amennyiben a szülők akadályozták a gyermekek katolikus hitben való nevelését, a gyermekeket el kellett távolítani a szülői házból, és a felsőbb hatóság felügyelete alatt kellett tovább nevelni őket. Csak a protestáns házastárs reverzálisának volt jogereje, a római katolikus házastársénak nem. Szigorú büntetés terhe alatt tilos volt katolikus protestáns istentiszteletre meghívni, továbbá protestáns könyvet a kezébe adni. A protestáns lelkészeknek megparancsolták, hogy istentiszteleteikről távolítsák el a katolikusokat.

Az 1790–1791. évi vallásügyi törvényt ki is lehetett játszani. Annál az előírásnál, amely megszabta, hogy a protestáns egyházakba való átlépést előzőleg jelenteni kell a királynak, elhárító eszközként alkalmazható volt az előzetes vallásoktatás. Ennek hat hétig kellett tartania, de három hónapig is meg lehetett hosszabbítani. A jelentésben indokként nem szerepelhetett az, hogy valamely idős ember egész életében protestáns hitben nevelkedett, hogy nem ismeri a római katolikus vallást, hogy jegyese miatt, vagy azért akar áttérni, mert a helyi lakosok többsége protestáns vallású. Az engedélyt az sem kapta meg, aki a hathetes vallásoktatást elhanyagolta, félbeszakította vagy teljesen kivonta magát alóla, vagy már az átlépés engedélyezése előtt protestáns istentiszteleten vagy úrvacsoraosztáson vett részt, avagy kinyilvánította a római katolikus vallás iránti ellenérzését. Az átlépés engedélyezéséért csak egyszer lehetett folyamodni. Azt, akit elutasítottak, és újra folyamodott, a hatóság zaklatása miatt megbüntették. Azokról a személyekről, akik kötelesek voltak a katolikus vallást követni, a helyi katolikus plébános jegyzéket vezetett, amelyet megküldött a protestáns lelkésznek. Ezekre a jegyzékekre vaktában is felkerültek nevek, a protestáns lelkészeknek azonban nem volt szabad megengedniük, hogy a jegyzékben felsoroltak istentiszteleten vegyenek részt. A kínos vizsgálatok úgyszólván sohasem teljesítették a panaszos azon kérelmét, hogy töröljék a jegyzékből, mert a római katolikus pap hivatalból részt vett a vizsgálatban.

f) A református bíró esküje

Néhány adalék segítségével érdemes rávilágítani arra, hogy milyen kettősség jellemezte a tiszánánai reformátusok helyzetét a nyugodtnak távolról sem nevezhető 18. század végén. A fejezetben tárgyalt eseményeknek köszönhetően 1799-ben az 1200 református vallású mellett már 951 római katolikus lakosa volt a falunak. A falu vezetőjét azonban változatlanul a kálvinisták adták, és 1799-ben éppen bíróválasztásra került sor. Az új bíró egy

vasárnap reggeli istentisztelet után a református templomban, a gyülekezet előtt tette le az alábbi esküt: „*Én, Gulyás Mihály, ezen Helységnek az Isten bölcs igazgatásából és a Lakosok megegyezéséből kiválasztott fő Bírója: esküszöm az élő igaz Istenre, ki az Atya, Fiú és Sz. Lélek, a Sz. Háromságban egy Isten, hogy én Bírói Hivatalomnak egész folyásában az Isten Dicsőségére szorgalmasan gondot viselek; és ha valamiben megsérteni tapasztalván, teljes tehetségem szerint helyre állítani el nem mulasztom. Felséges Királyunk és Hazánk iránt tartozó minden kötelességemet híven megtartom; minden párt-ütésnek, zendülésnek és akármely zenebonának minden erőmmel ellene állok. És amint ezen F. Királyunk és Hazánk iránt tartozó kötelességet magam Személyére feltartom, úgy másokkal is megtartatom. A Felséges Királyi Tiszt Uraknak, nevezetesen a helybéli főtisztnak minden törvényes Parancsolattyaikra az alattam levő néppel együtt szorgalmasan figyelmeznem és engedelmeskedni fogok. Az egész Helységnek javára, boldogulására és békességben leendő megmaradására valamint csak tőlem kitelhetik, munkálkodom. Az Isten Szent Nevére sértegető káromkodásra és akár mely törvénytelen gonosz-tevőkre úgy, mint illik, vagy magam megbüntetem, vagy a nagyobbakat a Feljebbvaló Törvény Székre által adom. Minden nemű ítélet tételben soha nem fogom tekinteni a szegényt vagy gazdagot, nem fogom tekinteni az ajándékot, barátságot, atyafiságot és akármely rokonságot; hanem amint Istenem tudnom enged be, figyelmeznem fogok az egy igazságra, az Isten és az Ország Törvényeire, és mindenek iránt minden személyválasztás nélkül, egyformán tészem az ítéletet. Akinek mivel fogok tartozni, azt igazán kiszolgáltatom. A reám bízattatott, kezemen megforduló minden névvel nevezendő jövedelemtől annak idejében számot adni el nem mulasztom. Végezetre minden reám néző dologban igaz hűséggel és jó lelkiismerettel eljárók. Isten engem úgy segéljen.*”

4. A reverzálisok kérdése a 19–20. században

A 19. század elején Magyarországon a lakosság többsége már katolikus volt. Tiszanána 1804-ben az újonnan felállított szatmári püspökség birtokába került, amely 1848-ig gyakorolta a földesúri jogot. A falu felekezeti arányai az említett 18. századi református elvándorlás és katolikus betelepítés következtében jelentősen megváltoztak. A 19. század folyamán a katolikus lakosság aránya tovább nőtt, 1828-ban már 1231 fő római katolikus élt a faluban. A reformátusok száma ekkor 1611 volt, mellettük lakott még itt 5 görög katolikus is. A század végére a reformátusok kisebbségbe kerültek: létszámuk 1840-re, a katolikusoké 2822-re emelkedett. Érdekeség, hogy a településen ekkor 89 izraelita vallású személy is élt. A református lakosság a falu déli, míg a katolikus az északi részén lakott. Az elkülönülést a már említett falurendezés alapozta meg, hiszen a törzsökös református lakosok a falu déli

részen maradtak, az újonnan betelepülő katolikusok pedig az északi részeken kaptak telket.

A protestánsok egyenjogúsítása országos szinten csak 1848-ban történhetett meg, amikor is a XX. tc. 2. §-a kimondta: „*Minden bevett vallásfelekezetre nézve tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapíttatik meg.*” 1849 után azonban ez a törvénycikk nem valósulhatott meg. A következő nagy előrelépést az 1868. évi vallásügyi törvények jelentették, melyek már a kiegyezés utáni liberális törvényhozás eredményeként születtek, és mindenben kielégítőek voltak.

A római katolikus egyház viszont élesen tiltakozott, és szívós ellenállást tanúsított a protestánsok egyenjogúsítási kísérleteivel szemben. Az 53. törvénycikk például úgy szabályozta a vegyes házasságból származó gyermekek vallását, hogy a fiúk az apa, a lányok az anya vallását kövessék. Ez korrekt rendelkezés volt, a római katolikus papok azonban mégis igyekeztek különféle módszerekkel kijátszani. 1894-ben pedig, amikor a katolikus egyház elkeseredett ellenállása ellenére törvénybe iktatták az állami anyakönyvvezetést és a polgári házasságot, a római katolikus egyháznak kárpótlásul ismét lehetővé tették a reverzális vegyes házasságok esetében. A reverzális feltétele volt a katolikus egyházi esketésnek. A nem egyházi vagy nem katolikus templomban kötött házasságot ágyasságnak, az ebből származott gyermeket törvénytelennek bélyegezték. Róma presztízskérdéssé tette a vegyes házasságokból származó gyermekek hovatarozását. Ezzel állandóan zavarták családok ezreinek a békéjét, s egyben mérgezték a katolikus és protestáns egyházak közötti viszonyt. (A reverzálissal kapcsolatos rendelkezést 1945 után hatályon kívül helyezték.)

Tiszanána esetében a vegyes házasságok vonatkozásában igen érdekes dolgot figyelhetünk meg. Az 1900-tól eltelt időszak vizsgálata kapcsán az alábbi megállapítások tehetők: az 1900 és 1955 közötti időszakban egyetlen magánjogi reverzális sem született. 1935-től találkozhatunk Jegyzőkönyv címszó alatt olyan irattokkal, melyek tartalmukat és lényegüket tekintve igen közel állnak a reverzális fogalmához. Ezekben az iratokban a helvét hitvallású fél ígéretet tesz arra vonatkozóan, hogy házasságukból származó mindkét nembeli gyermekei a katolikus vallást fogják követni. 1935-től 1949-ig 10 ilyen jegyzőkönyv-reverzális született, tehát tíz vegyes házasság kötött a tárgyalt időszakban, míg az ezt megelőző 35 esztendő alatt egy sem. A tíz házasság közül egyébként 5 esetben legalább az egyik fél nem tiszanánai születésű volt, és csak öt házasság jelentette törzsökös, felekezetiileg különböző személyek egybekelését. A vegyes házasság tehát igen ritka eseménynek számított.

Az első magánjogi reverzális 1955. január 16-i keltezésű, s ezt 1966-ig még 22 követte. Az utolsó 1966 májusában készült. Utána a hivatalos ígértételt ismét Jegyzőkönyv cím alatt tüntették fel. 1973-ig 11 ilyen dokumentum készült. A később megkötött vegyes házasságokra, melyek

szertartásának színhelye az esetek 90 százalékában a katolikus templom volt, a Főegyházmegyei Hatóság által kiadott engedélyek utalnak. Ezekben a jegyesek felmentést kaptak a vegyes vallás tiltása alól. Érdekes tehát, hogy Tiszanánán ezek a reverzálisok éppen abban az időszakban születtek, amikor a törvény már nem is adott lehetőséget a vallási alapú korlátozásra.

5. A felekezeti hidegháború korszaka Tiszanánán

a) Írásos és szóbeli források

Mivel a felekezetek elkülönülésének bemutatásához nem elég az írásos dokumentumokra támaszkodni, tiszánánai emberek korábbi „elbeszéléseit” is felhasználtuk. Ők még szereplői és részesei voltak ennek a hidegháborús korszaknak, vagyis a két világháború közti időszaknak. Érdeklődésünk homlokterében elsősorban az 1930-as évek állnak. Három tényező indokolja, hogy ezeket az esztendőket vegyük szemügyre: egyrészt a felekezeti ellentétek ekkor még igen jelentősek voltak, másrészt erről a periódusról az idős emberek az ezredforduló előtt még érdemi információkkal szolgáltak, harmadrészt a település a fenti esztendőknél több szempontból is virágkorát élte.

b) Tiszanána 1930-ban

A kiegyezés után megindult polgári fejlődés eredményei az 1930-as évekre egy polgárosult falut hívtak életre. Tiszanána 1930. évi állapotait az alábbi adatok tükrözik. A település ekkor már nagyközség volt, és közigazgatásilag a Tiszafüredi járáshoz tartozott. 4986 lelket számlált. A római katolikusok létszáma 3290 főt, a reformátusoké 1644 főt tett ki, 52-en pedig más vallást követtek. A katolikus és a református felekezet anyaegyházat alkotott. A katolikusok az egri érsekséghez, a reformátusok a tiszántúli egyházkerülethez tartoztak. A népoktatást egy állami kisdudóvó, két római katolikus és egy református elemi iskola, valamint egy római katolikus általános továbbképző iskola szolgálta. Emellett mindkét felekezet gazdasági továbbképző iskolát is működtetett.

A lakosság túlnyomó többsége őstermelő volt. A 4005 földművesen kívül 4 lakos bányász, 474 iparos, 84 kereskedő, 34 közlekedési, 67 közszolgálati alkalmazott, 78 napszámos, 59 nyugdíjas, 62 házicseléd és 119 egyéb foglalkozású volt. Az őstermelők közül 626 önálló gazdaként, 1222 mezőgazdasági munkásként, 486 személy pedig mezőgazdasági cselédként igyekezett boldogulni. A falu 15109 kat. hold területtel rendelkezett. A lakosság fő jövedelmi forrása a búza-, kukorica- és zöldségtermelés volt. A hiteltevékenységet a Heves Megyei Takarékpénztár tiszánánai fiókja, valamint

a Tiszanánai Hitelintézet végezte. Emellett működött még egy fogyasztási szövetkezet és 27 különféle kereskedés. A település lakóházainak száma 1218-at tett ki, melyből 1006 tiszta vályogból épült, 186 pedig kőalapú vályogház volt.

c) Két falurész, párhuzamos intézmények

A 20. század elején a tiszánánaiak öt felekezethez tartoztak, de ekkorra már a katolikusok kerültek többségbe. Továbbra is éles volt a katolikus-református ellentét, sőt ez a század első felében szinte antagonisztikusnak tűnt. A Tiszanána tengelyét merőlegesen metsző út, a mai Arany János út, oly módon osztotta két különálló részre a települést, mintha két földrajzilag önálló falu élt volna egymás mellett. A képzeletbeli fal, mely a református és a katolikus részt elválasztotta egymástól, évtizedeken keresztül mintegy vasfüggönyként funkcionált. Napjainkban már elképzelni is igen nehéz, hogy egy faluban élő, hasonló munkát végző, zömében azonos jogállású és ugyanazon Istenben hívő embereket ilyen óriási szakadék választhat el egymástól.

Az általánosan használt Alvég és Felvég elnevezések mindkét részen a mai napig élnek. A katolikus Alvég az Arany János úttól a katolikus templomig terjed, attól északra a katolikus Felvég következik. A református Alvég a község legdélibb részét jelenti a Kossuth útig, míg az utóbbtól az Arany János útig terjedő rész a református Felvég nevet viseli. Ez a területi felosztás felekezeten belüli megosztást is jelentett. Így például a katolikus templomban mise alkalmával a jobb oldalon a felvégesiek, a bal oldalon pedig az Alvégen lakók foglaltak helyet. Ez az elhelyezkedés még a kóruson is érvényesült. A reformátusok szintén számon tartották, hogy közülük ki hol lakik. Például temetések alkalmával, a koporsó behantolásakor a sír egyik oldalán a felvégesiek, másik oldalán az Alvég képviselőjében jelen lévők hányták a földet.

A megyében egyedülálló módon Tiszanánán két Hangya Szövetkezet alakult 1904-ben: egyik az Alsóvárosi (református), másik a Felsővárosi (katolikus) Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet volt, s ezek egyébként igen jól működtek. A falu lakói alsó- és felsővárosi olvasókört tartottak fenn. Előbbi a reformátust, utóbbi a katolikusot jelentette. Emellett katolikus részről működött még a Földműves Dalkör, az Iparos Olvasókör és az Ifjúsági Egyesület. A reformátusoknál szintén megvoltak ezek az egyesületek, Református Dalkör és Gazdakör néven. A felsorolásból kitűnik, hogy az utóbbi szerveződések egyike sem volt községi szintű egyesület, így a két felekezet között alig volt kapcsolat.

Szinte mindenből kettő működött, hiszen elképzelhetetlen volt például, hogy egy református gazda katolikus olvasókörbe járjon, vagy fordítva. A reformátusok összejöveteleinek színhelye a mai Kossuth úton lévő épület volt, amelyet általában gazdakör néven emlegetnek. Itt tartották csütörtökönként

vallási estjeiket, színjátszó előadásait, báljaikat és egyéb rendezvényeiket. Ez az épület adott helyet a már említett Olvasókör, Dalkör stb. működésének, és általában véve igen fontos találkozóhelye volt a tehetősebb református gazdáknak. A katolikusok a szegényház egyik termében működtették egyesületeiket, tartották összejöveteleiket. A KALOT (Katolikus Agrárfjúsági Legényegyesületek Országos Testülete) helyi szervezete is itt ülésezett. Élén a plébános állt, s a célja az agrárfjúság szellemi, anyagi támogatása, összefogása és érdekvédelme volt.

A faluban még szegényházból is kettő létezett. A katolikusoké 1831-től működött, és pénzügyi tevékenységgel is foglalkozott: 1912-ben már 13612 forint ipartőkével rendelkezett. A szegényház azonban, bár hitelt a reformátusoknak is nyújtott, csak a katolikus hívek gondozásával foglalkozott. Ennek az volt az oka, hogy a reformátusok kezdettől fogva elzárkóztak az együttműködéstől, s a saját felekezetükhöz tartozó elesett embereket maguk kívánták támogatni. A későbbiekben valóban gondoskodtak saját szegényeikről. Még az 1930-as években is megvolt az a – kórháznak nevezett – kis épület a mai Arany János út végén, amelyben elhelyezték azokat az embereket, akiknek semmijük sem volt. Ellátásukat, ételmezésüket a módosabb gazdák biztosították hetirend szerint. Ebből kitűnik, hogy a felekezetek együttműködése még karitatív téren sem valósulhatott meg.

Mindkét felekezet rendelkezett különböző szintű iskolákkal. Az iskolákat is ugyanaz jellemezte, mint a falu többi párhuzamos intézményét: hiányzott közöttük az együttműködés. Soha semmilyen közös programot vagy rendezvényt nem szerveztek a kétféle iskola diákjai számára. A különbségek, nem pedig a hasonlóságok voltak meghatározóak. Míg a református iskolában világiasabb szemléletben folyt az oktatás, addig a katolikusok továbbra is a hitoktatást helyezték előtérbe, sokszor a közismereti tárgyak rovására is. A korszak hagyományörző-konzervatív volt, de ez különböző hagyományok őrzését és ápolását jelentette. A református egyház – történetéből adódóan – leginkább a Bocskai-, Bethlen-, Thököly- és Rákóczi-féle Habsburg-ellenes rendi szabadságharcok azon hagyományait őrizte, ill. közvetítette iskoláin keresztül, melyekben a rendi-nemzeti szabadság és a vallásszabadság ügye összefonódott. Ezzel szemben a katolikus iskola továbbra is a királyság és a főúri dinasztiák tiszteletének és védelmének szellemében nevelte diákjait.

d) Különböző életforma és mentalitás

Érdemes bemutatni azokat a különbségeket, amelyek az egyszerű emberek között a mindennapokban jelentkeztek. A református adatközlők szerint a katolikusok mind életformájukat, mind mentalitásukat illetően igénytelenebb szintet képviseltek, mint a reformátusok. Lakásuk berendezésére, gyermekeik öltöztetésére akkor sem áldoztak sokat, ha egyébként anyagi

helyzetük azt lehetővé tette. Az étkezési kultúrában szintén jelentős eltérések voltak. A katolikus családokban a házastársi viszony soha nem jutott olyan bizalmas szintre, mint ahogyan az a reformátusok esetében általános volt. A hosszú házasságok alatt sem alakult ki bensőséges viszony a katolikus házastársak között, ugyanakkor az egymás iránti tisztelet is hiányzott kapcsolatukból. A katolikus adatközlők részben elismerték, hogy a különbségek léteztek, részben másképpen minősítették azokat. Úgy fogalmaztak, hogy a katolikusok egyszerűbbek voltak, míg a reformátusok hivalkodóak és rátartiak.

Valójában arról van szó, hogy míg a reformátusok világiasabb szemlélete egyfajta polgári ízlést és életformát teremtett, addig a katolikusok a hagyományos paraszti életmódot éltek tovább. Ennek eredményeképpen olyan helyzet jött létre, amelyben a reformátusok egy magasabb „kasztnak” lévőknek érezhették magukat, s ezt éreztették is a másik felekezeti tagjaival. Ilyen körülmények között a reformátusok természetesen rangon alulinak vélték a katolikusokkal kötött házasságot. Ugyanígy arra sem nagyon volt példa, hogy református ember katolikus gazda birtokán dolgozzon cselédként. Fordítva viszont igen: református gazdák nagy számban és szívesen alkalmaztak katolikusokat cselédként vagy részes aratóként földjeiken. Másrészt a faluhoz tartozó tanyákon (Hatház, Hídvég), melyek a szatmári püspökség birtokában voltak, reformátusokat még cselédként sem igen alkalmaztak. Kivételt képezett Dinnyéshát-pusztá, ahol néhány, egymással rokon református család élt és dolgozott az egyházi birtokon.

A református falurész, ha lehet, talán még zártabb volt, mint a katolikus. Ez abban is megnyilvánult, hogy az ott élők igen nehezen fogadtak be idegent, főleg katolikusot. Ilyen szemlélet mellett az egyik falurészből a másikba való átköltözés igen ritka volt. A református ember elképzelhetetlennek tartotta, hogy a katolikus részen lakjon, fordítva ez inkább előfordult. Ebben az időben a református részen, a falu délkeleti csücskében már létezett egy Baba-telepnek nevezett terület, ahol katolikus családok éltek egy tömbben.

Az eddig leírtakból is kitűnik, hogy a nagyfokú különállást valóságos különbségek okozták. Ezek a különbségek az élet más területein is léteztek. Ilyen volt például a keresztnévek használata. A női nevek közül az Ágota, Emerenc, Krisztina, Regina, Szidónia, míg a férfinevek közül az Antal, Dávid, Flórián, Gábor, Gáspár, Géza, Ignác, Vilmos kizárólag csak a katolikusok körében volt használatos. Ugyanakkor a Rebeka, Zsuzsanna, Benjámín, Zoltán neveket csak a reformátusok viselték. Bár az itt felsoroltak mindössze egy részét képezik az általánosan használt keresztnéveknek, nehezen képzelhető el, hogy a véletlen szülte volna a fenti gyakorlatot. A felekezeteket nyilván az a szándék vezérelte, hogy ilyen módon is megkülönböztessék magukat.

e) Különböző állami és egyházi ünnepek

Egy tiszánánai adatközlő arról számolt be, hogy hívő katolikus létére a március 15-e alkalmából rendezett ünnepségek közül ő gyakran a reformátusok által, a templomukban megrendezett megemlékezésen vett részt, mivel szebbnek és méltóbbnak találta azt, mint saját felekezetének ünnepségét. Rajta kívül még egy-két katolikus személy járt a március 15-i ünnepségre a református templomba, azonban ez nem volt általános. Az állami ünnepekről, mint ahogyan az a fent említettekből is látható, a felekezetek külön-külön emlékeztek meg. Közös, községi szintű ünnepségeket sohasem tartottak. Katolikus részről augusztus 20. méltó megünneplésén volt a hangsúly, míg a reformátusok az 1848–1849-hez kapcsolódó ünnepeket – március 15. és október 6. – helyezték előtérbe. Ez újabb súrlódási pontot jelentett a felekezetek viszonyában, ugyanakkor egy, az egész magyar társadalmat átható problémát tükröz. Bár március 15-e ekkor már hivatalos állami ünnep volt, hiszen törvénybe iktatva már nem sértette a Habsburg-uralkodó érzékenységét, a katolikusoknak mégsem ugyanazt jelentette, mint a reformátusoknak. Már közvetlenül a szabadságharc bukása után sikerült a katolikus közvélemény egy részét arra a meggyőződésre hangolni, hogy a forradalomért és szabadságharcért elsősorban a protestánsok felelősek. Olyan nézetek is születtek, főleg kálvinista többségű vidékeken, melyek a negyvennyolcasságot, vagyis a haladó nemzeti gondolatot közvetlenül összekapcsolták a kálvinizmussal, a kálvinizmust pedig „magyar vallásnak” tüntették fel. Ballagi Mór pesti református teológiai tanár így írt erről: *„A nemzet géniusza és a protestantizmus szelleme közt valami különös rokonságnak kell létezni, hogy a református vallást a magyarsággal annyira azonosítjuk, miszerint ezt közönségesen magyar vallásnak nevezik.”* Révész Imre református egyháztörténész viszont már az 1930-as években fellépett ez ellen a felfogás ellen. Úgy vélekedett, hogy a *„kuruc kálvinizmus ködképe részben 17. századvégi emlékeken, részben pedig - és sokkal inkább! - a tiszai református magyarság közt a kiegyezés után különös mértékben elterjedt negyvennyolcas politikai ideológiának a múltba visszavetítésén alapul”*. Tény azonban, hogy a reformátusok vallási azonosulási tudata a 19. század második felétől világi elemmel telítődött, és legnagyobb vonzereje az volt, hogy összhangban állt a hazafiasság fogalmával, míg ez a fajta harmónia a katolikus vallásról nem volt elmondható.

Az egyházi ünnepek terén is voltak eltérések a két felekezet között. Például nagypéntek a reformátusoknál egész napos ünnep volt, a katolikusoknál viszont csak délig tartott, azután *„ment mindenki a dolgára”*. A reformátusok ezen a napon, Jézus Krisztus halálának napján ünnepelték a megváltást, ami tanításuk szerint Jézus kereszthalálával következett be. Az ünnepek közötti

eltérések esetében meghatározó jelentőségű volt, hogy a református liturgiából hiányzott (és ma is hiányzik) a szentek tisztelete.

1938-ban, államalapító királyunk halálának kilencszázadik évfordulójára a kormány Szent István-jubileumi évet hirdetett. Mivel ebben az esztendőben Budapest adott helyet az Eucharisztikus Világkongresszusnak, az 1938-as esztendő „kettős szentévvé” vált. Tiszanána új népház felépítésével készült a szentévre. Pontosabban nem Tiszanána, csak a tiszánai katolikusok, hiszen az építés költségeit a Felsővárosi Hangya viselte, a reformátusok semmit sem adtak hozzá. A népház átadására és felszentelésére nagyszabású ünnepség keretében augusztus 20-án került sor. Híven az évfordulóhoz, az új épület a Szent István nevet kapta. A reformátusok már a nevet is kifogásolták, de egyébként sem fogadták a tervet kitörő lelkesedéssel. Bár az ünnepségeken ők is részt vettek, a népházat nem tekintették közös intézménynek. A Szent István Népház valójában csak a háború után vált közintézménnyé, azt megelőzően mint katolikus kultúrház funkcionált.

f) Konfliktusok

Azok között, akik közel laktak egymáshoz, felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül jó viszony is kialakulhatott. Az egyik általunk megkérdezett személy éppen a falu két részét elválasztó Arany János úton lakott. Ennek északi oldalán katolikusok éltek, szemben, tehát az utca déli felén viszont reformátusok. Az adatközlő, bár katolikus volt, mindenkor igyekezett megőrizni a jó viszonyt „szembe szomszédaival” is, vallási hovatartozásuk ellenére. Gyermekkorai játszópajtásainak egy része református volt, és később sem szakadtak meg ezek a kapcsolatok. Így legénykorában is sok református barátja volt. A sors úgy hozta, hogy református lánynak kezdett udvarolni. Kapcsolatuk igen harmonikus volt, a szülők sem elleneztek. Amikor azonban házasságkötésre került volna sor, a szülők mindkét részről feltételt szabtak. Csupán egyetlen kritériumnak kellett megfelelni: saját templomukban esküdjének. Mivel ebben a kérdésben nem tudtak megegyezni, a kapcsolatból soha nem lett házasság.

A fenti eset nyilván nem volt egyedülálló, sőt sokszor a szülők már az udvarlást sem engedélyezték a fiataloknak. Itteni kifejezéssel élve: már a kapcsolat kezdetén megpróbálták „szétmarni” különböző felekezetű gyermekeiket. Ha azonban mégis házasságkötésre került sor, az ifjú házások kénytelenek voltak a szüleik által táplált ellentétek kereszttüzeiben élni életüket. Arra is volt példa, hogy egy református fiatalember szülei messzemenő ellenzésének dacára feleségül vett egy katolikus lányt, és a ceremóniát a katolikus templomban rendezték. Válaszul a szülei kitagadták, s csak évekkel később térhetett vissza a szülői házba, akkor is csak látogatóként. Az eset

természetesen nagy port vert fel a falu akkori közvéleményében. Az idők később is kuriózumként tartották számon.

A kányivista (értsd: kálvinista), ill. a matyó vagy pápista (értsd: római katolikus) szavak különösen pejoratív jelentést hordoztak. A fenti kifejezések különféle elmarasztaló jelzőkkel megtűzdelt változataival gyakran sértegették egymást a tiszánánaiak. Érthető, hogy ebben az előítéletekkel teli világban a különböző felekezetű emberek meg sem próbálkoztak az egymáshoz való közeledéssel. Ilyen körülmények között még az átjárás is igen ritka volt a két falurész között.

A felekezetek között meglévő feszültség esetenként durvább formát is öltött. Volt a településen egy, akkoriban bizonyára közkedvelt szórakozóhely, amely a Veres Kocsma nevet viselte. Ugyan a katolikus részen helyezkedett el, de a falu központjában, közel a református részhez. Ily módon ide mindkét felekezet fiataljai bejártak hétvégeként. A közös szórakozás azonban gyakran véres verekedésbe torkollt. Azt persze nehéz volt kideríteni, hogy melyik felekezet szószólói kezdeményezték a verekedést, de egy-két bűnbakot mindig találtak a hivatalos szervek. Az ő elzárásukkal egy időre elvették a többiek kedvét attól, hogy ilyen összetűzések kezdeményezői, vagy akár csak résztvevői is legyenek.

g) Érintkezési pontok

Az egyik közös használatban lévő intézmény a községháza volt, amely lényegében a két falurész közötti határvonalon helyezkedett el. A községi vezetést az jellemezte, hogy a felekezetek képviselői nagyjából egyenlő arányban osztották el a fontosabb tisztségeket egymás között. Így például, ha a főjegyző református volt (és általában az volt), akkor a községi bíró és a táblabíró a katolikusok közül került ki. Mindenesetre megállapítható, hogy az itt meglévő egyensúlyra mindig nagyon ügyeltek. A vezető funkciókon tehát a két felekezet nagyjából fele-fele arányban osztozott, s ez a két egyházhoz tartozók létszámának ismeretében elgondolkodtató, hiszen az 1930-as statisztika szerint a katolikus lakosság számaránya már kétszerese volt a reformátusénak. Valószínűleg ezt az a tény befolyásolta leginkább, hogy református részen jóval több módosabb gazda élt. Körülbelül 24 református gazda rendelkezett 50 holdnál nagyobb földterülettel, míg a katolikusok közül mindössze 5 fő. Tehát a reformátusok – gazdasági súlyuk következtében – ugyanolyan befolyással bírtak a falu vezetésében, mint a katolikusok.

A másik közös intézmény a helyi leventeegyesület volt. A megkérdezettek egybehangzó véleménye alapján ennek megalakulása jelentős előrelépést hozott a felekezetek viszonyában. A leventemozgalom létrehozásában döntő szerepet játszott az, hogy a trianoni békeszerződés megtiltotta Magyarországnak az általános hadkötelezettségen alapuló hadsereg

fenntartását. A kormányzat így a mozgalom keretein belül próbálta megoldani a fiatalok előzetes katonai képzését. Az egységes elvek és ugyanazon célok által determinált szervezet természetesen nem válhatott a felekezeti villongások színterévé. Az egyesület elnöke a római katolikus plébános volt. Oktatói általában a tisztos rendfokozattal rendelkezők közül kerültek ki, vallási szempontból vegyesen. A két felekezet fiataljai közösen vettek részt a vasárnap délutánonként tartott rendezvényeken. A foglalkozások alkalmat adtak arra, hogy a különböző felekezethez tartozók közelebbről is megismerhessék egymást. Ezekon a heti rendszerességgel tartott „kiképzéseken” döbbsentek rá a résztvevők először, hogy a másik egyházhoz tartozók is ugyanolyan emberek, mint ők. Nem valamiféle gyökeres változásra kell itt gondolnunk, de az egyesület mindenképpen a felekezetek közeledését eredményezte.

Ebben a korban országszerte fontos szerepe volt a papoknak a falu életében, illetve annak alakításában. Tisztüknél fogva jelentős hatást gyakorolhattak a helyi közgondolkodásra. Református részről 1922-től Kérészy István lelkész szolgálta a tiszánánai anyaegyházat. Lelkészi teendői és iskolai tevékenysége mellett tagja volt a községi képviselőtestületnek, elnöke az alsóvárosi Hangyának és Olvasókörnek. Ez utóbbit egyébként édesapja, Kérészy Barna okleveles tanár, tiszánánai lelkész alapította. Katolikus részről Diszkó József plébános volt a korszak egyik főszereplője, aki 1933-ban lett Tiszánána plébánosa. A katolikus Ifjúsági Egyesület alapítása az ő nevéhez fűződik. Ezt még 1920-ban hozta létre, amikor is káplánként működött Tiszánánán. Elnöke volt a felsővárosi Hangyának és Olvasókörnek, a Katolikus Földműves Dalkörnek, majd a Levente Egyesületnek is. Mindketten sokat tettek híveik lelki gondozásáért, és összetartották gyülekezetüket.

Egymással igen jó viszonyt ápoltak, kapcsolatuk alapja a kölcsönös tisztelet volt. Gyakorta meglátogatták egymást, s mivel mindketten szerettek kártyázni, időnként az is napirendre került. Egy alkalommal például Kérészy nagytiszteletű úr elnyerte a plébános úr cukorrépájának jelentős részét, ezért betakarításkor a répát a plébánia földjéről egyenesen a református parókia udvarára hordták. Másrészről a falu világi előljárói és fontosabb pozícióban lévő tagjai közötti viszonyban sem volt tapasztalható, hogy a felekezeti hovatartozás komolyabb ellentétet szított volna. A falubeli elit: papok, tanítók, az orvos, a jegyző stb. gyakran ünnepelték együtt a névnapokat, a felekezeti különbség ezekben a körökben nem bírt nagy jelentőséggel, legalább is nem dominált. Mindebből kitűnik, hogy téves lenne bármiféle olyan következtetést levonni mely szerint a felekezetek közötti ellentétet a papok vagy a falubeli elit szította.

h) Változások

A II. világháború alatt, de főleg azt követően a felekezetek egymáshoz való viszonyában gyökeres változás állt be. A korábbi ellentétek kezdtek lassan elmosódni. 1942. március 15-én már közös ünneplésre is sor került. A piactéren rendezett megemlékezés alkalmából mind a katolikus, mind a református dalkör kórusa fellépett. A Veres Kocsma, mely néhány évvel korábban véres verekedések színtere volt, a háború után jó hangulatú, közös táncmultságoknak, báloknak adott helyet. Emellett más közös programokat, esteket szerveztek a Szent István Népházban, ill. a gazdakör épületében, a református részen. Ugyanígy a tánciskola is fontos közeledési pontot jelentett. Ide nagy számban jártak mindkét részről.

A háborús évek talán ráébresztették az embereket, hogy az ellenségek nem saját falujukban keresendők. Másféle látásmód kezdett kialakulni, mely szerint már nem az volt a legfőbb szempont, hogy ki melyik felekezethez tartozik. A társadalmi változások is az enyhülés irányában hatottak. A felekezeti hovatartozás helyett egészen más szempontok határozták meg az egyénnek a társadalomban, ugyanígy a saját kis közösségében elfoglalt helyét. Korábban az egyházak jelenléte a társadalom egész életét éppúgy áthatotta, mint az egyes emberét. A vallás a születéstől a halálig az egyszerű falusi emberek mindennapjainak szerves részét képezte. Az élet és a természet egyes eseményeihez kapcsolódó egyházi ünnepek emberarcúak és emberközpontúak voltak, egyesítették magukban a népi kultúrát és az „egyháziasságot”. A nemzeti és egyházi ünnepek éppúgy összefonódtak, mint a lokális szokások és a liturgikus események. Ha az ember a kultúrával találkozott, ismét csak az egyházával találkozott. Már elemista korában egyházi iskolába járt, ahol a fő tantárgy a hittan volt. A templomban tanult meg énekelni, s ha jó hangja volt, bekerült a dalárdába. Ha kalendáriumot vett, leginkább erkölcsi tanulságokat kínáló egyházi kiadványokat forgatott. A hosszú téli estéken sem igen akadt más olvasmány, mint a Biblia, amelynek hátuljába az ősökhez hasonlóan beírta gyermekeinek születési adatait. Ez a világ örökre eltűnt, helyette olyan rendszer született, mely Isten nélkül akart működni. Az „új világ” feloldotta ugyan a felekezeti feszültségeket, de azoknál sokkal súlyosabb ellentéteket szült.

6. A református gyülekezet helyzete 1945-től napjainkig

a) A szervezeti keretek

A Tiszanineni Református Egyházkerület négy nagyobb egységből, az abaúji, a borsod-gömöri, a zempléni és az egervölgyi egyházmegyéből áll. Jelenleg az egervölgyi egyházmegyéhez 25 anyaegyházközség és több mint 50

szórvány tartozik. A tiszánai református egyházközség is ennek az egyházmegyének a része. A Mátra aljától a Bükk tetejéig, valamint délen egészen a Tisza-tóig terjedő egyházmegye két közigazgatási megye, Borsod-Abaúj-Zemplén és Heves területén helyezkedik el. 1952-ben a határok rendezése során hevesi egyházmegyeként alakították ki. 1962-től a Tiszánineni Református Egyházkerülethez tartozó gyülekezetek itt élő közössége az egervölgyi nevet viseli. A tiszánai református egyházközség az egervölgyi egyházmegye aktív szervezete. 2008-ban pl. az itteni templomban tartották az éves presbiteri konferenciát. A rendezvényen az egyházmegye presbiteri, gondnoki, szolgáló és érdeklődő gyülekezeti tagjai a missziói szolgálatról tanácskoztak.

b) A reformátusok számarányának csökkenése

A 17. század végén Nánát kizárólag reformátusok lakták. A 18. században bekövetkezett változások miatt száz év múlva már csak a népesség alig több mint felét tették ki. Újabb évszázad elteltével, 1900-ban az arányuk kb. 39%-ra csökkent. 1930-ra tovább romlott a helyzet: csak minden harmadik tiszánai volt református. 1948 után a pártállami szervek a marxizmus-leninizmussal próbálták meg felváltani az egyházak által képviselt világszemléletet, s ez a törekvésük többé-kevésbé eredményesnek bizonyult. A fenti négy évtized a tiszánai vallásos embereket felekezeti hovatartozástól függetlenül próbatétel elé állította. A reformátusok körében továbbra is a korábban tapasztalt csökkenés volt megfigyelhető: 1975-ben a lakosságnak már csak 28%-át alkották.

2001-ből hivatalos népszámlálási statisztikával rendelkezünk. Eszerint a falut 2657-en lakták, s a tiszánaiak döntő többsége valamilyen egyházhoz vagy felekezethez tartozónak vallotta magát. A lakosság többsége római katolikus volt, de a vallásos emberek között akadt pl. 10 görög katolikus, 7 evangélikus és egy izraelita is. Tiszánán 2001-ben 459 református élt, s ez a falu népességének már csak 17%-át jelentette. Kötetünk készítése idején az újabb népszámlálás adatai még nem ismeretesek, ezért 2011-ben az egyházadó fizetésére „kötelezettek” és családtagjaik számát tekintjük mérvadónak. Ez alapján a tiszánai reformátusok létszámát 350 főre becsüljük. Ha a feltételezésünk helytálló, jelenleg a falu lakosságának mindössze 14-15%-a kálvinista.

c) A református iskola sorsa

1948. június 16-án az országgyűlés törvényt fogadott el egyházi iskolák államosításáról. Ezért kerülhetett sor a tiszánai református oktatási intézmény államosítására. A református templom szomszédságában elhelyezkedő épület

azonban továbbra is iskolaként funkcionált. Elsősorban a református tanulók jártak ide, csak éppen nem vallási, hanem területi alapon, mivel ők a falunak ezen a részén laktak. Az 1950–1951-es tanévtől az 5-8. osztályos református tanulók a szakrendszerű oktatás miatt a volt katolikus iskolába voltak kénytelenek járni. Mivel Tiszanána hosszú falu, a református diákoktól a korábnál több időt vett el az iskolába járás. Az összevonást egyébiránt a szülők felekezeti hovatartozásuktól függetlenül ellenezték, s tiltakozásuk évekig tartott. A falu két részének alsó tagozatosai még évtizedekig egymástól nagy távolságra végezték tanulmányaikat. A felső tagozatos osztályokban már „vegyesen” tanultak. Az évek múlásával azonban ez nem jelentett problémát, sőt az ötödik tanév kezdetén egyenesen az újdonság varázsával hatott. Ami a volt református iskolát illeti, ott az 1980-as évek elején megszűnt az alsó tagozatos oktatás is. A rendszerváltozás után egy tanévben még járt oda egy tanulócsoport, később pedig fazekasműhelyként funkcionált. Pillanatnyilag az épület üres.

d) A hitoktatás és a templomba járás

A szocialista időszakban a felsőbb szervek nem nézték jó szemmel a hitoktatást, bár nem is tiltották meg. A rendszerváltás után e tekintetben szintén szemléletváltozás történt. Két csoportban, heti egy-egy órában jelenleg is folyik hitoktatás. Nyáron bentlakásos tábort és évente egy alkalommal kirándulást szerveznek a református diákok számára. A hittanosok minden szentestén műsort adnak a református templomban.

A templomba járó reformátusok száma napjainkra visszaesett. Az istentiszteletek vasárnaponként tíz órakor kezdődnek. A normál vasárnapokon kb. 10 fő jelenik meg a templomban. Az ünnepi istentiszteleteken 25-30-an vesznek részt, karácsonykor viszont akár 100 fő is lehet a létszám.

e) Különleges egyházi események az elmúlt évtizedben

Év	Keresztelő	Konfirmáció	Esküvő	Temetés
2001	4	4	-	13
2002	5	3	1 (vegyes)	13
2003	4	6	1	8
2004	1	-	-	14
2005	5	-	1	17
2006	2	1	-	10
2007	3	-	-	17
2008	9	4	-	11
2009	3	5	-	5
2010	2	3	1 (vegyes)	12

A fenti táblázat azt mutatja, hogy hány református keresztelőre, konfirmációra, esküvőre és temetésre került sor az elmúlt évtizedben. Teljesen helytálló következtetéseket csak akkor tudnánk levonni, ha a számok mögött lévő tényeket is megvizsgálnánk, pl. azt, hogy a megkeresztelt újszülött vagy csecsemő a család hányadik gyermekeként született, ill. milyen volt a szülők életkora. Néhány megállapítás azonban ezen adatok alapján is tehető.

A református kereszteltek száma igen alacsony volt, éves átlagban még a négyet sem érte el. Tíz év alatt 38 keresztelőre 120 temetés jutott, tehát gyülekezetnek háromszor annyi tagja halt meg, mint amennyivel gyarapodott. Már az a tény is figyelemre méltó, hogy 2008-ban és 2009-ben az elhunytak száma csak kettővel haladta meg a kereszteltekét. Konfirmációból még a keresztelőnél is kevesebb volt. (A konfirmáció az a protestáns szertartás, amelynek keretében a gyülekezet nagykorú tagjává fogadják a gyerekeket, s ők ezután részesülhetnek az úrvacsora szentségében.) A házasságkötések száma pedig még a konfirmáltakéhoz képest is rendkívül alacsonynak bizonyult. A táblázatból az derül ki, hogy tíz év alatt mindössze 4 templomi esküvőre került sor. A négyből két esetben az ifjú párnak csak az egyik tagja volt református.

f) A lelkipásztorok

1945 után a következő lelkészek teljesítették szolgálatot a tiszánánai református gyülekezetben: Kérészy István (1922–1955), Palágyi László (1955–1960), Hubay Lajos (1960–1969), Egresi László (1969–1982), Csomós László

(1982–1989), Pataki László (1989–1992), Kató András (1992–1995), Dudás Ferenc (1995–2000), Lehoczkiné Zahovai Ágnes (2000–2004). A számok azt mutatják, hogy Tiszanánán az 1980-as évektől kezdve egy-egy lelkipásztor viszonylag rövid ideig gyakorolta hivatását.

Kovács Csaba, a jelenlegi lelkész 2004-ben érkezett a gyülekezethez. Pécssett született, és ott is nevelkedett. Családjában korábban nem volt lelkész, sőt első generációs értelmiséginek számít. A Szilvásváradon eltöltött három esztendő alatt érezte meg először a természetközeli lét szépségét. Eddig még sehol nem érezte igazán, hogy a gyülekezet a családja, Tiszanánán viszont vendégszeretetet tapasztalt. Itt két hónap elegendő volt a számára a beilleszkedéshez. Pedig véletlenszerűen került ide, nem tervezte előre, hogy idejön. A lelkész úr úgy is jelen kíván lenni a falu hétköznapi életében, hogy ha lehet, nem használ autót. Mivel véleménye szerint autóból nem lehet megismerni a világot és az embereket, legszívesebben gyalogszerrel, esetleg kerékpárral közlekedik. Mindig megrendítő számára a szegénységgel való találkozás. Fontosnak tartja, hogy a papok és a lelkészek mértéktartó módon, puritán körülmények között éljenek. Az a célja, hogy ne csak közönség legyen az Úr házában, mely megtekinti az előadást, hanem egy közösség jöjjön ott össze. Szükségesnek látja a szószékről elhangzott prédikációk megújítását, mert ezeknek a mai életről kell szólniuk.

g) Nehézségek és feladatok a 21. század elején

A tiszánánai reformátusok gondjai általában országos szinten is problémaként jelentkeznek. Magyarországon jelenleg az optimálisnál jóval kevesebb gyerek születik, s – bár az átlag életkor növekszik – az újszülöttek létszáma évente kevesebb, mint az elhunytaké, következésképpen népességfogyás tapasztalható. Az elmúlt időszakban a református szertartás szerinti temetések száma Tiszanánán is meghaladta a református keresztelők számát. Ilyen körülmények között egy néhány száz fős gyülekezet esetében törvényszerű, ha kevesen járnak templomba.

Elképzelhető, hogy a helyzeten javíthatna azoknak a reformátusoknak az aktív egyházi életbe való bevonása, akik jelenleg ugyan passzívak, de megnyerhetőek. A presbitérium azt tervezi, hogy az üres iskolaépületet, ill. iskolaudvart református pihenőcentrummá alakítja, vagy idegenforgalmi célokra hasznosítja. Újabb feladatot jelenthet a református egyházközösség internetes honlapjának kialakítása.

VI. A néprajzi sajátosságok

1. A megélhetés forrásai

A 18. század végére Tiszanána a megye legnépesebb falvai közé tartozott. A települést ekkor a külterjes *állattartás* és a *gabonatermesztés* jellemezte. A 19. század közepén még általános, hogy a szarvasmarhák és a juhok az év nagy részét a nagy kiterjedésű legelőkön töltötték pásztorok felügyelete mellett. Gyakorlat volt a Szent György napjától Szent Mihály napjáig tartó legeltető állattartás. A szarvasmarhák gulyáját és a juhnyájukat az állatfajták szerint elkülönített legelőkre, járásokra (pl. a *tehénjárásra*) hajtották. A 19. század végén falu határának több mint a fele szántóföld, s ekkor már a lakosság megélhetési forrását elsősorban a gabonatermesztés jelentette.

2. A népi építészet

a) Változások a 18. században

A 17-18. században a Heves megye tiszai részén élő nép gyakran kényszerült helyváltoztatásra az árvizek, történelmi események, harcok, természeti katasztrófák miatt. A települések ide-oda vándorló lakossága állandó lakóhelyet sem épített, hanem ideiglenes nyári szállásokon, kunyhókban, földbe vájt vermekben húzta meg magát.

A 18. században a tiszai árvizek nemcsak a külső határt, hanem magát a falut, a lakosság biztonságát is veszélyeztették. A török kiűzése után a földesúr Nána lakosságát áttelepítette a Tiszától távolabb, védettebb helyen fekvő, Alpoklos nevű pusztára. A település lakásviszonyainak nyomorúságát bizonyítják az 1728-ban történt összeírás adatai. Az utcátlan telkeken a vályogházak mellett faviskók és vermek szolgáltak lakóhelyül a falu népének. Tiszanána csak az 1775. évi *házhelyrendezés* után vált szép, rendezett településsé, amikor is új utcákat jelöltek ki, és kimérték az egyholdas belső telkeket is. A tágas utcákat most már merőleges keresztutcák szeltek át. Így a falu ezentúl a sakktábla alaprajzú telepes községek közé tartozott.

b) A településszerkezet

A népi építkezés vizsgálatához fontos szempont a településszerkezet, mert meghatározza az épületek helyzetét, az utca képét. A település tengelye ma is a *Fő út*, mely északnyugati irányból délkeleti irányba, a Tiszához vezet. A Fő utat párhuzamosan a Széchenyi út kíséri. Innen ágaznak ki a hosszabb-rövidebb *mellékutcák*. A település egyes részeit funkciójuk, tevékenységük, jellegük

miatt nevezték el. A Kömlő felőli részen található *Juhász kert* területén pl. egykor juhokat legeltettek a juhászok. A *Ballók* régen vályogverő, nagyobb méretű gödör volt, melynek állóvizét valószínűleg a felszín alatti talajvíz biztosította. A fentiekén kívül a *Hangács, Kórés, Csokány, Putri, Vaksor* stb. elnevezés is megőrződött.

Tiszanána határában 1898-ban tanyásítottak, és a következő években már harminc tanya épült. A *tanyak* nevüket a tulajdonosaikról kapták, pl. Galambos Pál tanyája, Vajda István tanyája.

c) A telek használata

Tiszanánán *szalagtelkeket* alakítottak ki, melyek összefüggően egyesítették a telek három részét. Az első rész a lakóudvar (a porta) volt, de *első udvarnak* is nevezték. A második a gazdasági udvar vagy *hátsó udvar* volt. A 18-19. században a nagyarányú állattartás miatt a gazdasági udvar bizonyult a telek legnagyobb és legfontosabb részének. A gyümölcsös és veteményes *kert* a telek harmadik része, szinte minden háznál megtalálható volt.

A telken levő építmények közül az első a *lakóház volt*, amely vagy külön állt, vagy összeépítették a gazdasági épületekkel. Az egy vagy két ablakos homlokzat mindig az utcafrontra nézett, előtte sok helyen előkert vagy virágoskert volt. Nagyobb számban épültek viszont a közvetlenül a kerítés síkjával párhuzamos ámbitusos (nyitott tornácos) vagy padkás lakóházak. Tiszanána legrégebbi épületét 1897-ben emelték, s 1999-ben még eredeti állapotában állt. Megfigyelhető volt rajta az utcafrontra néző, a kerítéstől 50 centiméterre levő, széles ülőpadka.

A 19. századtól a falut a három helyiségből álló, egy bejáratos lakóház jellemezte. Az utca felőli szobát nevezték első háznak (*nagyháznak*), utána *konyha*, majd a hátsó szoba (a *kisház*) következett. Gyakran hozzáépítették a kamrát és az istállót. Az új típusúnak számító kockaházak csak az 1940–50-es években jelentek meg.

Az udvaron, a ház bejáratával szemben állt a nyárikonyha, a kamra és a gabonátároló. Gyakoribb volt azonban, hogy a lakóházzal egy oldalon, egymás mögött helyezkedtek el a melléképületek: *kamra, istálló, ólak, fészker, kocsiszín*. Az istállóval szemben álltak a kisebb építmények: *góré, kút, illemhely, gádor* (a pince védett lejárata), *szerszámtároló*. A telek hátsó részén gyűjtötték az istállótrágyát.

d) Az épületek anyaga, szerkezete, formája

A népi építészetben az alapozás csak a 20. században terjedt el, de a század első felében Tiszanánán is csak *alap nélküli lakóházakat* építettek. Legfeljebb 50 cm mély és 60 cm széles árkot ástak, majd a kiásott földet

visszadöngölték az árokba. Az 1950-es években még épültek hagyományos házak ilyen alapozással. A nagygazdák tartósabb falú házai viszont már a 20. század első felében is kő- és téglalapozással készültek. A szigetelés ismeretlen volt, így a legtöbb épületet semmi sem védte a nedvességtől.

Az alföldi településeken, így Tiszanánán is, a földből készült falazat volt a jellemző, ugyanis más építőanyag (kő, fa) nemigen fordult elő ezen a vidéken. A földből készült falazatnak többféle változata ismert, pl. a földbe mélyített fal, a vert fal, a sárfal és a vályogfal. A 18. században a faluban többnyire sárral tapasztott nádfalú házak épültek. Bár a földesúr az 1770-es években megtiltotta ezek építését, 1840 körül még laktak ilyen házakban. A századfordulótól viszont a település házainak nagy része vályogfalazattal készült. Mivel a *vályogfal* jó hőszigetelő, a vályog kedvelt építőanyag volt ebben az időben.

A vályogtéglát cigányok készítették: a sarat törekkkel keverték, deszkaformába tömték, majd kiszáradás után kazalba rakták. Az elkészült falat törekes sárral kívül-belül betapasztották, utána finom-sárral átsimították. Száradás után két-három sorral bemeszelték, a lábazatot pedig különböző színűre festették. A vályogfalat csak az 1970-es évektől váltotta fel a téгла és más modern falazóanyag.

e) A tető

A ház legfontosabb része a tetőszerkezet. A 18. század közepén, a telekrendezési terv végrehajtásakor a földesúr elrendelte, hogy az épülő házak tetőszerkezete Tiszanánán is szarufás, sarokgerendás megoldással készüljön. Ezt már az ácsmesterek csinálták, mivel a szarufás tető építéséhez szakismeretre volt szükség. Még ma is többféle, változatos szerkezetű tetőformával találkozhatunk a faluban. A településre jellemző legrégebbi tetőforma a *nyeregtető*, széles cserép vízvezetővel. Kontyos tető inkább a nagygazdák épületeire került. A csonkakontyos tetőt pedig az oromcsúcs lekertyolásával alakították ki. A sátortetőt az 1950-60-as években épült házakon alkalmazták.

A *tetőfedés* módját, anyagát nagyrészt a földrajzi környezet és a gazdálkodás határozta meg. A kunyhók, veremlakások fedéséhez alkalmas volt a zsúp, a szalma és a nád, mert ezekhez könnyen hozzá lehetett jutni. A nád pl. nagy mennyiségben termelt a Tiszanánához közeli tiszai holtágakon, a Szivárgón, a Laskó partján és más mocsaras részeken. Még a 20. század elején épült házak nagy részét is *náddal* fedték. A cserepet és a palát a módosabb gazdák házainál használták, s ezek alkalmazása csak az 1950-es évektől vált általánossá.

Tiszanána régi lakóházai homlokzatukkal néztek az utcára. A nyeregtető házak oromzatát deszkából csinálták, s ezek közül sok díszes volt: faragásokkal, csipkés lécezéssel tették változatosabbá őket. Az oromzat csúcsán

helyezték el a *tetőnyársat*, mely egyben a tető díszítő eleme is lett. Kovácsoltvasból készítették, virág vagy kereszt alakúra formálták.

A 18. század első felében a térségben a födém még nem volt a paraszti lakóházak tartozéka. Később Tiszanánán a födém két változata, a *mestergerendás* és az *átlaggerendás* terjedt el. A mestergerenda használata a 19-20. század fordulóján megszűnt. A 20. században már a gerendás-deszkás födém alkalmazása volt jellemző. A mai lakásokat betongerendás födémrel építik.

f) A tornác

A 19. század elején vonult be a népi építészet gyakorlatába a tornác, ami egyúttal a lakóház fő díszje volt. Tiszanánán 1858-ban épült az első ilyen ház. A tornác legegyszerűbb formája a faoszlopos tornác, az *ámbitus* volt, s ez a parasztházakat jellemezte. A faoszlopokat, az ámbituslábakat gyakran díszítették fűrészelt deszkacsipkék. A tornácos elő homlokzatot *ámbitus aljának* vagy *ablakaljának* nevezték. A nagygazdák már kő- vagy téглаoszlopos tornácot építettek, s az oszlopok között kovácsoltvas mellvéddel díszítették. A legtöbb tornácos ház utca felőli részét ajtó zárta le.

g) Az ajtók, ablakok, kerítések, kapuk, kutak

Az ajtó minden lakóháznak fontos eleme volt. A régi ajtók széles padlókból készültek fa, később vas zárral, kilinccsel ellátva. A 19. század második felétől az ajtókat asztalos mesterek készítették. Legtöbb parasztházon volt egy külső, tömör szárnyú ajtó, a *köponyeg ajtó* és egy belső, *üvegezett szárnyú ajtó*.

A 19–20. század fordulóján épült tiszánai lakóházakra jellemző volt, hogy az utcai és az oldalhomlokzaton egy vagy két *kisablakkal* rendelkeztek. Az ablakok fából készültek, kétszárnyúak, kettő, négy, esetleg hat szemesek voltak. Akadtak ún. *vasrácsos ablakok*, amelyek úgy készültek, hogy az ablakszárnyak közé gömbvasból készült rácsokat illesztettek. A szegényebb parasztházain általában kisméretűek voltak az ablakok. A nagygazdák nagyobb méretű ablakaikat kőkerettel díszítették, az utcai homlokzaton lévő ablakok fölé pedig vakolatdíszeket tettek. A módosabb helyeken zsalugátért is szereltettek az ablakokra.

A telkek *kerítése* változatos anyagokból készült. Volt olyan parasztház, ahol kukoricaszárból vagy kóréból csináltak kerítést. A kórét a napraforgó hosszúra nőtt szára volt, amit megszáritottak. Kiválogatták a vastagabb, erősebb szárazakat, és azokat használták fel kerítésnek. Némely helyen még a kiskaput is kóréból csinálták. Aki megtehetette, lécből, deszkából készítette a kerítést, vagy faoszlopokra dróthálót feszített. Az utóbbi volt a drótkerítés. A jómódú gazdák

házainál kőoszlopok közé kovácsoltvas kerítés épült az utcafronton, és a kiskapu is díszes kovácsoltvasból volt.

A parasztházakra jellemző volt, hogy építettek egy nagykaput az utca felé, amelyen át közlekedtek a háziállatok, a lovas, illetve ökrös szekerek. A *kiskapu* a családtagok közlekedésére szolgált. Az utca felől a kiskapu mellé gyakran utcai fapadot, *lócát* állítottak. A falusi emberek kedvelt beszélgetőhelye volt az utcai pad. A hétvégi pihenőnapokon vagy ünnepnapokon „*kiültek az ablak alá beszélgetni*”.

Minden állattartó gazda udvarán volt *gémeskút*, vize az állatok itatására szolgált. A gémeskút úgy készült, hogy egymás fölé állított kútgyűrűket ástak le a földbe, mellé pedig kútgémet állítottak. A kútgém lehetett egyszerű ágasfából: keresztbe ráhelyeztek egy hosszú rudat, melynek egyik végére nehezéket (koloncot) tettek, másik végéhez erősítették a kútosort. A kútosor belelógott a kútba, végén a vödörrel. Azzal merítették a vizet. A kút mellé helyezték a fából, később kőből készült vályút, amit az állatok itatására használtak. A gémeskutat sok helyen felváltotta a *kerekes kút*, melynek használata egyszerűbb és könnyebb volt. Az udvarokon található kutak vize nemigen volt alkalmas emberi fogyasztásra, ezért a falu lakóit a közkutak látták el ivóvízzel.

h) A gazdasági épületek

A parasztporták mindegyikén épültek az állattartásra és növénytarólásra használható épületek. Az *istálló* az istállózott állatok (pl. a szarvasmarha) téli tartására szolgált. Az istálló ajtóval szemben helyezték el a fából készült jászolt, ahová az állatok napi takarmányadagját rakták. A paraszti udvarok elmaradhatatlan részei voltak az *ólak*: a kisállatok számára használatos disznóólak, tyúkólak. Ezek általában vályogból épültek. A disznóólhoz nyitott karám is tartozott, ez deszkából készült. A mezőgazdasági munkákhoz használatos eszközöket a *kocsiszínb*en tartották. Itt kapott helyet a szekér, eke, borona, ekeka és a kisebb mezőgazdasági szerszámok.

A termény és a takarmány tárolására különböző építményekre volt szükség. A szemestakarmányt gyakran a kamrának egy elrekesztett részében vagy a padláson tartották. A csöves kukorica tárolására szolgált a deszkából, lécből készült szellős építmény, a *gór*. A módosabb gazdák udvarán volt takarmányszín is, ahol a szálás takarmány kapott helyet. A szerényebb gazdaságokban inkább az udvaron kazlakba, boglyákba rakva tárolták a szalastakarmányt.

Falunkban a népi építészet sajátosságainak maradványai a 20. században még fellelhetők voltak. A 20. század második felétől azonban a népi építészet jelentős anyagi, szerkezeti és formai változásokon, újításokon ment keresztül. A népi építészeti kultúra egyes stílusjegyei ma már nagyon kevés épületen figyelhetők meg. Az építészeti értékek, tárgyi emlékek maradványait őrző régi

lakóházakat a tulajdonosok lebontják, vagy a maguk ízlésének megfelelően átalakítják. Úgy tűnik, hogy ezek az értékek hamarosan eltűnnek a településről.

3. A bútorok és használati tárgyak

a) A lakószoba berendezése

A lakószoba egyik legfontosabb „berendezési tárgya” a *búboskemence* volt, amely a lakás fűtését szolgálta. A kemence köré vályogból vagy deszkából kemencepadkát építettek. A kemence és fal közötti kis padkát *sutnak* nevezték. A néprajztudomány szerint ez kellemes alvóhely volt a gyerekek számára, különösen télen. Azonban a 20. században akadt olyan tiszánánai férfi is, aki úgy emlékezett vissza a sutra, hogy gyerekkorában télen annak a fal felőli részét nagyon hidegnek, míg a kemence felőli oldalát időnként túl forrónak érezte.

A lakószoba jellegzetes tárgyai a tárolóbútorok, a fekvőhelyek, az ülőbútorok és az asztalok voltak. A bútorok egy részéről Kresz Mária néprajzkutató tiszánánai adatközlője, Tóth Borbála (1894-1980) 1956-ban az alábbiakat mesélte: *„Mikor az én édesanyám férhe ment 80 évvel ezelőtt, kapott egy ládát, diószínre vót festve. A fiatalabb testvérem má tulipános ládát kapott, annak vót az ajján egy fiók is. Tán még most is megvan a nénémnek Kömlőn. Meg vót a szobába két nyoszolya, az úgy vót bevetve, hogy alóra tettük a párnákat, felüre, a tetejibe a dunnát, szépen eligazítottuk a síkálóval (nyújtófa) aztán letakartuk. Az ágytakaró fehér vászon vót vagy más színű anyag, később má vartunk rá csipkét meg fodrot az ajjára. A nagyszámú nem vászonbú csináták az ágytakarót, hanem vettek készen a vásárba, mert ahhoz asztalterítő is járt. Az szép cifra vót, rózsás. Az ágy előtt szék vót kettő vagy három, meg a karoslóca, az kétódtal vót a fal mellett a sarokba, meg a lóca előtt az asztal. Mán az én időmben kaszli vót, három vagy négy fiókos...”*

Mindezt Kresz Mária másik adatközlője, Orosz Flóriánné Tera néni (1883-1972) így egészítette ki: *„Ilyen kis szék több is vót nekünk, fonott vót a háta meg az ülőkéje. Tán fosztásbú vagy gyékénybú fonták. Kivittük mán a nyári konyhába, mer elég rosszak mán. Az én ruháim mind a kaszliba vótak, jó nagy kaszli vót négy fiókkal, sok ruha belefért. A kaszli tetejét letakartuk szép terítővel, csipkés vagy singolt vót a széle. A kaszliira szép rózsás findzsákat tettünk, meg poharakat. Sok helyen Szűzmária szobrot meg Szent Antal szobrot is tettek, olyan kicsiket, amit a vásárba lehetett kapni. Nekem az imakönyvem meg az olvasóm (rózsafüzér) is ott vót a kaszli tetejin.”*

A tárolóbútorok között meg kell említeni az elején nyitható, egy- vagy kétajtós *sifont* (ruhásszekrényt). Ez a bútordarab csak a 20. században terjedt el Tiszánánán. Általában a vásárokon vették meg az „eladó” lánynak, aki vitte

magával, amikor férjhez ment. A szekrények általában nagyméretűek voltak, s az akasztós szekrénynek is volt alul vagy felül polca.

Az ülőbútorok közül a *szék* legegyszerűbb formáit házilag készítették el. Alig akadt a faluban olyan ház, ahol ne lett volna egy-két *kissáml*, amit a házigazda készített, vagy *háromlábú fejszék*. Gyakori volt a gyékényből font, háttámlás, ülőrészes szék. A *karoslóca* is igen elterjedt bútor darab volt. Ezt már inkább mester, asztalos készítette. Díszítése festett motívumokból, faragásokból állt. Karoslóca még napjainkban is fellelhető egy-egy idősebb embernél, családnál. A ház előtt elhelyezett padot vagy lócát általában a család egyik ügyes kezű tagja készítette.

Az *asztal* meghatározó bútor darabja volt a háznak, s elsősorban az étkezésnek biztosított helyet. Megtalálható volt minden lakószobában, konyhában, sokszor a kamrában is. Rengeteg változata fordult elő a házakban: a kecskelábú, terpeszlábú, fiókos, szétnyitható tetejű stb. Az asztalt nem nagyon díszítették, legfeljebb a lábakat faragták díszesre. Általában mesteremberek, asztalosok készítették.

Falunkban a világítóeszközök különböző típusait használták. A 19. század második feléig a mécses és a gyertya volt a *világítóeszköz* minden házban. Sokféle olajmécses, *gyertyatartót* tartottak a háztartásokban, rendszerint többet, mert pl. az istállóban is világítani kellett. Az Egri Dobó István Vármúzeum gyűjteményében találhatunk olyan Tiszanánáról származó olajmécses, amely üvegtalpon áll, gömb alakú olajtartóval, tetején kanóccal.

A *petróleumlámpa* a 19. század vége felé terjedt el nálunk is, és tűntek el a gyertyák, mécsesek. Petróleumlámpa minden házban volt, főleg a csüngős lámpákat kedvelték. A kevésbé díszeseket a tartószerkezetre csavargatott krepppapírral díszítették. *Viharlámpa* is volt szinte minden háznál, hordozható, bárhová felakasztható, főleg az istállóban használatos világítóeszköz. Sokszor a lovaskocsik, szekerek oldalára is akasztottak egyet.

A lakószobák elmaradhatatlan tárgya volt a *falitükör*. Az ajtóval szemben, a két ablak között kissé előredöntve helyezték el. Díszes keretét az asztalosok, képeretézők készítették, s a vásáron árulták. Kb. ebben az időszakban jelent meg a lakószoba ablakain a *firhang* (függöny). Legtöbb helyen a két végét faragott vagy esztergált pálcavég (gomb) zárta le. A firhang egyszerű vászon vagy más textilanyag volt. Később a finomabb anyagokat hímzéssel, csipkével díszítették.

A 19. század második felétől már minden háznál volt *falióra*. A színes, festett virágos óralapú órákat naponta fel kellett húzni a láncon függő nehezékkel, és ide-oda mozgó *sétálója* (ingája) biztosította az óra működését. Módosabb családokban előfordult a tetszetősebb, üvegajtós szekrénykébe zárt ingaóra, amit esztergált díszekkel láttak el. Órajavítással a faluról-falura járó hálózó foglalkoztak.

b) A konyha berendezése

A parasztcsalád életének természetes részét jelentette a háztartás. A gazdaság fontos elemét képezte a ház körüli, ill. házimunka: a mindennapos teendők és az ismétlődő, évente ritkábban előforduló tevékenységek. A háztartás vezetése a gazda feleségének, a háziasszonynak volt a feladata. Munkájának jelentős része a konyhához kapcsolódott.

A sütés-főzés és minden, ezzel összefüggő munka a *pitvarnak* nevezett konyhában zajlott. A főzés mellett a kenyérsütés fontos „eszköze” volt a *kemence*. Ezt a munkát nagyrészt a háziasszony végezte, még a kemence fűtését is. A családtagok legfeljebb a sütéshez szükséges tüzelőanyag (kukoricaszár, szalma, napraforgószár, akácrözsze) behordásában segítettek.

Később, a 19-20. század fordulója körül, amikor már kaminkéményeket építettek, vályogból vagy téglából készült, zárt tűzterű, vas fedőlapú tűzhelyt, *masinát* használtak a konyhában. Elmaradhatatlan bútordarab volt a konyhában a *vízlóca*, ezen az ivóvizet tartalmazó korsó, később a vizeskanna, a vödör állt.

Az *edények* tárolására szolgált a *stelázi*, a három- vagy négy polcos konyhai bútordarab. A kemencepadkán nagyméretű *cserépfazekakban* (tőtfazék, vászonfazék) főztek, majd amikor divatba jött a „rakott masina”, *zománcos edényeket* (fazék, kaszroj) kezdtek használni. A konyhaajtóval szembeni falat cserépedényekkel rakták tele. Tiszánánán, a katolikus részen az első világháború után tértek át a keménycserépből készített, szebbnél szebb, rózsás, virágmintás tányérokkal való díszítésre. A vándorló szekeresek árulták, búzát, árpát, tojást stb. kértek érte cserébe. Az ünnepi alkalmak féltett edényeit, pl. a *komatálat* inkább a szobában, a kaszli tetején tartották. Az evőeszközöket fából faragta egy-egy ügyes kezű férfi családtag.

Sok olyan, konyhában használatos eszköz volt még, amely már inkább a kamrában kapott helyet: pl. a *famoszár*, a *köpülő*, a többféle méretű *teknő*. A teknőket (sózóteknő, gyúroteknő) a teknővájó cigányok faragták és árulták házról házra járva. Kenyérsütéshez dagasztóteknőt használtak, a tésztaát vászonkendővel kibélelt szakajtóba rakták. Amikor a tészta megkelt, fából készült sütőlapátra tették, és úgy tolták be a kemencébe. Inkább a kamrában tárolták a tejfeldolgozás fontos eszközeit is. A *vajköpülő* ott volt minden háznál, ahol tehenet tartottak. A tej tárolására pedig legalkalmasabb volt a cserépből készült *tejesfazék*, amit használat után elmosva kitétek az „*ágásra*” (az udvaron álló, fából készült, több ágú eszközre).

A *kenyérszakajtókat* szalmából vagy gyékényből fonták, úgyszintén a *kenyérkosarat* is, amelyben a megszegett kenyeret tartották. Volt gyékényből készült, tojástartó kisszakajtó is. Az 1920-as évektől elterjedt a hullámos falú *fémtepsi*. Tiszánánán abban sütötték a menyasszonykalácsot.

Ünnepi alkalmak, lakodalmak kedvelt étele volt a tyúkhúsleves csigatésztaival. Nagy hagyománya volt a lakodalmak előtti csigacsinálásnak.

Ehhez legtöbbször a szövőszék elnyűtt bordájának egy darabját használták, sodró pálcikának pedig az orsót. Voltak faragott *csigacsináló eszközök* is. Tiszanánán Pala Károly pl. négyzet alakú, cikk-cakk vonalas csigacsinálót faragott. Ez a Dobó István Vármúzeum gyűjteményében található.

c) A cserép-, keménycserép- és üvegedények

A háztartás cserépedényei a fazekasok műhelyeiből kerültek ki. A *cserépedények* nagyobb részét a tiszánánaiak a tavaszi vásárokon szerezték be. A sok szép edényt elsősorban a lányos anyák gyűjtögették. Erre utal a mondás is: „*ahol sok a lány, ott sok a szép edény*”. A tűzálló főzőfazekakat a felvidéki fazekasoktól vásárolták, és *tótfazéknak* nevezték. A levesfőző fazekak általában nagyméretűek voltak, főleg a lagzis fazekak. Tiszanánán *vendégfazekaknak* nevezték azokat a kisebb méretűeket, amelyeket lakodalomkor a nagyobb fazekakban készült ételek szétosztására használtak. Az új főzőedényeket használat előtt a repedés megelőzésére és egyben mágikus cselekményként a baj elhárítására a reformátusok állatvérrel vagy zsírral, a katolikusok fokhagymával kenték be.

A tejfeldolgozás speciális edényei (pl. a tejesfazék vagy a tejfölös szilke) különleges gondozást igényeltek. A tiszánánaiak így vélekedtek: „*Legjobbak a túri (mezőtúri) tejesfazekak, mert azoknak nem pattog le a zománcuk és szépek, de meg is kéri az árát: kétszer többe búzáé lehet megvásárolni.*” A tejesedények gondos tisztítást igényeltek: kifőzték, majd szárítás végett az udvaron lévő köcsögtartó fára, az ágasra rakták őket. A cseréptálakból is volt többféle: levesestál, kásástál stb. A mázas cserépkorsókat, amelyeket ivóvíz tárolására használtak, szintén a mezőtúri fazekasok árulták a vásáron. A tiszafüredi fazekasok készítményeiket kocsira rakták, faluról falura járva árulták „csontér, rongyér, ócskavasér”.

A 19. század második felétől kezdtek elterjedni a *keménycserépből készült edények*. Ezek az 1832-ben Bélapátfalván létesített keménycserépgyár termékei voltak. A szép, tetszetős edényeket fehér alapon a máz felett porcelánfestékkel festették, virágmintával díszítették. Tiszanánán is nagyon kedvelt volt az itt gyártott rózsás tányér, kancsó, kulacs stb. Néhány család még ma is őriz belőlük egy-egy darabot.

A Mátra és a Bükk környékén épített üveghuták látták el Heves megyét *üvegáruval*. A rendkívül sokféle célra használható üvegtárgyak formailag is igen változatosak voltak. Nemigen volt a faluban olyan ház, ahol ne lett volna egy-két üvegpohár a 19. században. Az ivóedények közül a boros, pálinkás és a pálinka kimérésére szolgáló porciós üvegek, poharak a kocsmai felszereléshez tartoztak. A fűzfavesszővel befont *üvegekossó* (üvegekorsó) is gyakori volt a családoknál. Bort tartottak benne.

d) A fonás-szövés eszközei

A kender termelésével és feldolgozásával a 20. század közepéig az egész megye területén foglalkoztak. Tiszanána határában is voltak kenderföldek, melyeken a családnak szükséges kendermennyiség megteremtett. A beérett kendert marokkal kitepték a földből, ez volt a „*kendernyövés*”. A kenderrostok megmunkálása hosszas és fáradtságos tevékenység volt: a kévékbe kötött növényt az áztató gödrökbe vitték, majd megszáritották, és következett a kendertörés. A kender tisztítása volt a tilózás, a fésülést pedig gerebennel végezték. Minden művelethez egy-egy munkaeszköz tartozott. A *gerebent* pl. vándorló cigányok készítették.

A fésülés után külön választották a jó minőségű rostoktól a rosszat, a csepűt. Ezután került sor a fonásra. Legegyszerűbb eszköze a *guzsaly* volt. A guzsaly két vagy három részből állt. Fonáskor a talprész egyik felére ráültek, úgy dolgoztak. A guzsalyt faragással díszítették, Tiszanánán pl. csináltak ólombeöntésű, díszes guzsaly-szárat. A forró ólmot az alávéséssel előkészített vajatokba öntötték, a kiálló részeket lereszelték. Mivel a *rokka* készítése bonyolultabb volt, azt a vásárokon szerezték be. Esztergályozással, színes festéssel díszítették. Egyszerűbb volt az orsók faragása, a családban mindig akadt egy férfi, aki tudott orsót csinálni. Az elkészített fonal feldolgozása a *szövőszéken* folytatódott. A szövőszék kezelését, a szövést az idősebb, gyakorlottabb háziasszonyok ismerték, tőlük tanulták meg a fiatalabbak. A szövőszéken a bordahajat véséssel, faragással díszítették. A vászonnemű mosás utáni kisimítására használták a *mángorlót*, amelyet szintén faragással díszítettek.

e) A szöttesek és hímzések

A 19. század végéig vászonból készített mindennapi és ünnepi ruhaféléket használtak. A későbbi évtizedekben, amikor már divatba jött a gyári alapanyagú textília, még sokáig megőrizték a kender- vagy pamutvászon alkalmazását. Különösen ünnepi alkalmakkor, valamilyen szokáshoz kapcsolódva vászonból készült ruhadarabok kerültek elő, pl. *ünnepi abroszok*, *csigacsináló kötények*, *poszrikos kendők*. A hagyományos paraszti háztartások textilkészletébe tartozott a szalmazsák, a szalmatakaró, a mindennap használatos *vászonlepedő*, a *fejelhaj* (párnahaj), a *fejeltakaró* (amit a párnahuzatra terítettek, hogy kíméljék a huzatot). A *dunnahajat* már pamutos vászonból készítették. Az egyházi és családi ünnepek alkalmával szöttek hímzéssel díszített abroszt terítettek az asztalra. Leggyakrabban a kendőfélét díszítették, pl. a *poszrikos kendőt*, amelyben a gyermekágyas asszonynak vitték az ételt. Előfordult, hogy az ételvívő kosárra terítették ezt a kendőt. A hímzett öltözetdarabok közül

megemlíthetjük a csigacsínáló kötényt. A lakodalmi előkészületek során az asszonyok ezt kötötték maguk elé.

A hétköznapi használatú vászonfeléket is díszítették szőtteshímmel: a *szakajtókendőt*, amit a gyékényből font kenyérszakajtóba terítettek, és arra tették a kidagasztott kenyértésztát, a *kenyérruhát*, a *törülközőt*. Az 1930-as években lett divatos a *díztörülköző*. Vászonból készült a mezőre járó, kenyérnek, szalonnának való *tarisznya*, a malomba járó tarisznyában pedig a darát vitték haza. Az iskolás gyerekek számára vászonból varrták az iskolatarisznyát, amit a gyermek a vállára akasztott, és abban vitte az ábécés könyvét és a palatábláját. A nők alsóruhája, a *pendel* (pendely) is házi vászonból volt, valamint a férfiak vászoninge és bőgatyája.

A legkorábbi hímzéseket az egyházi textíliák őrizték meg. A megyénkben ismert legrégebbi úrasztalterítő a tiszánánai református egyházé. Az 1670-es évekből származik, és a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Múzeuma őrzi. Fűrészfogas-leveles motívuma törökös hímzéssel készült.

A parasztszaladokban a lányoknak egy bizonyos szinten meg kellett tanulni varrni, hímezni. A szépen dolgozó, igényesebb darabokat készítő asszonyok, lányok gyakran dolgoztak megrendelésre, sőt még a környező községekből is felkeresték őket. Ilyen *hímző asszony* volt Tiszánánán, a katolikus részen Prokai Ferencné Hímer Mária (1878-1932), aki sokféle hímzéstípust ismert. „*Pingálóasszonynak*” is hívták, mert nagyon jól értett a szép virágmotívumok előrajzolásához, a mintaszerkesztéshez, sőt még a kemencék „pingálásához” is.

Az ünnepi vagy ajándékozásra szánt darabokat keresztszemes technikával hímezték, gazdagon díszítették és a szélükön szépen kötött rojttal látták el. A színes matyó hímzés hatással volt az alföldi falvak hímzéseinek kiszínezésére. Tiszánánáról is jártak a mezőkövesdi vásárra, ahol meg lehetett vásárolni a jó minőségű házi vásznat, és ott drukkoltatták a hímeznivalót. Amikor a kendervásznat felváltotta a gyári gyolcs, az ágyneműt, pl. a párnának a vetett ágy külső szélére eső végét, lapos öltéses virágokkal hímezték, és cakkos kerettel vették körül.

4. A népviselet

a) A gyermekek öltözete

A csecsemőre rövid, derékig érő kisinget adtak, *kisdunnába pólyálták*, s ezt szorosan átkötötték pólyakötő szalaggal. A kisbaba fejére is „*csipkés féketőt*” (főkötőt) készítettek. Legdíszesebb volt a keresztelőkor használt fékető és a *keresztelő takaró*. Az utóbbit akkor terítették a pólyára, amikor a keresztanya a templomba vitte a babát.

A kislányokat, kisfiúkat 4-5 éves korukig általában egyformán öltöztették. Kresz Mária néprajzkutató 1956-os feljegyzéséből tudjuk, hogy úgy öt éves korukig a gyerekek *zubbonyban* jártak. Ezt festőből vagy kartonból varrták, télen meg barhétből, hosszú ujjúra. Amikor már nagyobb lett a lány, *kis alsószoknyát, rövid ujjú kisinget* és *kis félkötőt* (kötényt) adtak rá. Ha iskolás lett, *kisszoknyát* és *pongyolkát*, télire pedig *kacót* (ujjast) készítettek neki. A fiúgyerekek *inget, gatyát, lajbit* hordtak, amikor iskolások lettek.

Mindezt Kresz Mária egy másik adatközlője (szintén 1956-ban) érdekes adalékokkal egészítette ki: „*A katolikusoknál nem vettek a gyerekek csizmát, cipőt. Ha eljött a téli idő, a gyerek ült otthon. 3 évet, ha járt iskolába, utána pásztornak adták, malacot őrzött, vagy libát, meg dajkálkodott. A református családok jobban kényszerítették a gyereket, szigorúan követelték a 6 esztendei iskolát. Jobban is ruházkodtak. A katolikus rész népesebb volt, sok gyerek, szegénység. Több volt ott az olyan, aki cselédnek állt, aratónak...*”

b) A nők viselete

Tizsanánán nagy volt a jelentősége a házi vászonból készült ruhadaraboknak, így pl. a pendelynek és az ingvállnak. A női ruházat legalsó darabja volt a *vászonpendely*. A felsőtestre vették fel a szűk ujjú inget, amit később összevarrtak a pendellyel, s vállon gombolós alsóing lett belőle. Az *ingvállnak* bő, sűrűn ráncolt ujjja volt. A pendely fölé vették az *alsószoknyát*, amely szintén gyolcsból készült. Az utóbbit is bőven ráncolták, kikeményítették. Az alján csipke vagy singolás volt. Nyolcat-tízet is hordtak belőle. Az ünnepi alsószoknya fehér, az idősebb asszonyoké színes karton vagy barhét volt, s az alját piros posztóval, „*pipivel*” szegték fel. A *felsőszoknya* anyaga hétköznapra olcsóbb karton, ill. flanel volt. Később az ünneplőt kasmírból, selyemből varrták.

A szoknya fölé hétköznap és ünnep alkalmával is *kötényt* kötöttek, melynek anyaga, szabása igen változatos volt. A hétköznapi kötény olcsóbb anyagból, általában kékfestőből készült, egyszerűbb szabással. Ezt munka közben használták. Az ünnepi kötény anyaga selyem, liszter vagy klott volt. Saját anyagából készült, széles megkötőjét hátul nagy bokrétára kötötték. A vászonból varrt kötényt sokszor hímezték keresztöltéses mintával, s csigacsináló köténynek használták. Később divatba jött a zsebes és fodros kötény. Falunkban az idősebb asszonyok kedvelt ruhadarabja volt a fekete selyemből vagy szaténból készült ünnepi kötény. Kerek aljúra szabták, és színes fonállal hímzett virágokkal díszítették.

A 19. században igen kedvelt volt a *pruszlik* vagy *lajbi*, az ingváll fölött hordott ujjatlan ruhadarab (mellény). Alapanyaga legtöbbször selyem, esetenként bársony vagy szövet volt. Gazdagon díszítették zsinórral, selyemcsipkével, gyönggyel. Alkalmanként hímezték. A gyári anyagok

elterjedése a 19. században a pruszlik megjelenése mellett a viselet több darabjára is hatással volt. A vászonból készült ingvállat kezdte felváltani a *kacó*, a kartonból, szövethől való női ujjas, amely a blúz, esetleg a kabát szerepét töltötte be.

Vállkendőt is használtak, főleg ünnepi viselethez. A fiataloké színes, az idősebb asszonyoké sötét, leginkább fekete volt. A szélét körben hímzéssel és rojttal díszítették. Később általánossá vált a cifra rojtú, gyári selyemkendő, amelyet a vásárokon lehetett megvenni. Az első világháború után terjedt el a vastag „*belíner*” *kendő*.

A 20. század elején Tiszanánán kezdett kimenni a divatból a szoknya-ingváll, szoknya-blúz viselet. Az alsószoknyák száma 8-10 darabról fokozatosan 2-3-ra csökkent. A bő szoknyákat felváltotta az *egybeszabott felsőruha*, amelyet *viganónak*, ill. *slafroknak* neveztek.

A női viselet legjellegzetesebb, leglátványosabb része a fejviselet volt: a hajviselet, a fejet díszítő *kendő* stb. A faluban a lányok simán hátrafésült hajukat egy ágba fonva, hátul leeresztve hordták, és a *foncsik* (fonat) tövére széles, csokorra kötött szalagot tettek. A haj tövére a homlok fölött bársony szalagot, úgynevezett homlokbársonyt vagy *hajkötő bársonyt* kötöttek. Amikor a lány férjhez ment, egy ágba font haját kontyba csavarták, „*felkontyolták*”, a fejét pedig bekötötték *kendővel*, mert a fiatalasszony már nem járhatott fedetlen fővel. A fehérrel kivarrott gyolcskendők a 19. század elején kezdtek elterjedni. Tiszanánán a fehér slingolt *kendőt* a fejrevaló selyemkendő alatt hordták úgy, hogy a hímzése, cakkja kilátszódjon. A fiatalasszonyok maguk varrták, a mintát kanállal „*ledörgölték*” a régi darabokról. Az ünnepi viselet sajátos kiegészítője volt az ún. *kézbe való kendő* (díszszekendő), amelyet a lányok tánc közben a kezükben tartottak. A szélét cakkolták vagy csipkével szegték körbe.

Tiszanánán az első világháborúig divat volt a menyecskék *aranyos vagy ezüstös kontya*. Kéregpapírból formázták, az elejét beborították fémcsipkével, a hátsó részét különböző színű selyemszalaggal fedték be, s ezt a tetején csokorba kötötték. Elöl ráncokba szedett, fekete selyemszalag keretezte. Más-más színű szalaggal borították a templomba járó, a vasárnap vagy ünnep idején, ill. a lakodalomban viselt kontyot. A református asszonyoknak fekete túll *főkötőjük* volt, amit színes textilből készített rózsabimbó, üveggyöngy és strucctoll díszített. Hátul *tutla*, fekete csipke borult a nyakukba.

A női lábbeli legfontosabb darabja a 19. századig a *csizma* volt. Előbb puha, később kemény szárú, kicsit magasított sarkú volt a női csizma. Ezt a 20. század elején felváltotta a *cipő*. A cipőnek is magasított sarka volt, némelyikre még patkót is vertek, hogy jobban kopogjon. A legdivatosabb a *nyikorgós cipő* volt, amely – főleg új korában – minden lépésnél nyikorgott. A csizmát, cipőt általában a vásárban lehetett beszerezni, és a rakott sarkú *papucsot* is. Az utóbbit ünnepnapokon, templomba menet használták, ha beköszöntött a jó idő.

A 20. század elején a polgárosodott viselet Tiszanánán is megjelent, de eltérés mutatkozott a református és a katolikus részen élő nők ruházatában. A református asszonyok harangaljú *szoknyája* hátul a port verte. Elöl csak a cipőjük orra volt kint. A katolikus asszonyok rövidebb szoknyát hordtak, és több alsószoknyát vettek alá. A vászon, majd gyolcs ingváll viselete a katolikusoknál maradt fent tovább. Később átvették a kacót, a testállót, a pongyolkát. Szerették az élénk színeket, pl. az erős rózsaszín szoknyához a ríktó kék kötényt. A református asszonyok ruhájának színe tompább volt, s ők gyakran vettek fel fekete selyemszoknyát, ujjast vagy bársonypruszlikot. Főkötőjüket is fekete csipke díszítette. A katolikus asszonyok aranycsipkés, színes szalaggal díszített kontyot hordtak. A rojtos selyemvállkendőt az ujjas fölé is felkötötték.

A katolikus asszonyok télen birkabőrből készült ujjas ködmönt, fodros aljú *bekecset* vettek fel. A barnára festett bekecs elejét, ujját és alját piros bőrrátét és fekete prém díszítette. Hátát, elejét és az ujj felső részét gazdag fekete hímzés borította. A reformátusok körgallér alakú *kisbundát* viseltek. Ennek nyaka és alja kisbárány bőrből készített fekete asztrakánprém volt, körben fekete selyemmel hímzett virágfüzér húzódott, e fölött a díszítés fölött színes fonallal hímzett virágok ékesítették.

c) A férfiak viselete

A férfiak legjellemzőbb ruhadarabja a *vászongatya*, később a gyolcsból készült gatyá volt. A bőgatyát apró ráncokba szedték, a szárát hímzéssel, az alját pedig rojttal díszítették. Tiszanánán az ünnepi viseletből a 20. század elején maradt el a bőgatyá. Helyette a sötétkék vagy fekete posztóból készített, nadrágszíjas *nadrágot* kezdtek hordani. A *férfiing* is vászonból készült. A hétköznapi viselet a rövid derekú, gallér nélküli volt. Az ünneplő ing már finomabb anyagból készült. „*Bornyúszájúra*” (hosszú, bő ujjúra) varrták, a szélét hímzéssel, csipkével díszítették. Ilyen lobogó, bő inget hordtak a bőgatyához, később a fiatal legények a posztónadrághoz is. Az ing-gatyá viselethez hozzátartozott a fekete posztóból készült *lajbi* (mellény), amelyet gazdagon díszítettek hímzéssel, zsinórdíszsel, pitykegombokkal. A lajbit felvették a posztónadrághoz is.

A férfiak a bőgatyához mindig *kötényt* viseltek. A hétköznapi kékfestőből készült, az ünnepi pedig klottból vagy selyemből. Az ünneplő férfikötényeket kihímeztek. Jellegetes ruhadarab volt a legénykötény, amelyet az érintett korosztály tagjai az első világháborúig viseltek. Anyaga fekete szatén vagy klott, formája téglalap volt. A két sarkába és a közepébe színes selyemfonallal rózsát, hármasszegfűt, búzakalászt hímeztek.

1955-ben Bakó Ferencnek Bartók Gáborné (1898-1981) így mutatta be férje egykori öltözködését: „*Az uram bőgatyát viselt, meg cifra kötőt hordott 1910-*

ig. A kötő fekete klott volt, sárga, rózsaszín, piros, zöld, fehér himzéssel. Megkötője az egyiknek rózsaszín gyapjú szalag, a másiknak fekete alapú rózsás szalag volt, a szegély mellett pedig ezüst szalag. Az ilyen szép kivarrott kötőt gyócsigatyákhoz viselték, hozzá meg gyócs inget. A nyakára meg a bő ujjára fehér csipkét varrtunk, bornyúszájú ingnek neveztük. Az ingre fekete lajbit vettek fel a férfiak. A lajbi eleje kihajtos volt, a lajbizsebbe meg virágot tettek. Nagyszélű fekete kalapot hordtak, a teteje be volt gyűrve, virágot tettek melléje.”

A férfiak téli öltözetének fontos darabja volt a *daku* és a *cifra bunda*. Tiszanánán a dakut fekete posztóból készítették. Csípőn alul érő, barhéttal bélelt posztóujjas volt, melynek szélét fekete prém díszítette. A cifra bunda, a suba a szücsök terméke volt. 6-8 birkabőrt készítettek ki egy-egy bundához. Ez ujjatlan, bokáig érő ruhadarab volt. A vállát szücs HIMZÉssel gazdagon díszítették. Az idősebb férfiak még az 1960-as évek elején is hordtak bundát. A tiszanánai mesterek a környező falvak lakosainak úgyszintén készítettek ilyen ruhaneműt. Híres szücs volt a faluban Szabó Kálmán, aki még az 1930-as években is dolgozott.

A férfiak lábbeli viselete leginkább a *csizma* volt. Nyáridőben azonban, amint az a korabeli fényképeken látható, általában mezítláb, esetleg *bocskorban* jártak. Ünnepeken viszont még nyáron is csizmát húztak. Szerették a fényes, keményszárú csizmát, amelyet a vásárban a csizmadiáktól lehetett venni. Ezt a lábbelit *kapcára* húzták fel.

5. A népszokások

a) Születés után

Az újszülött érkezése nagy esemény volt a családban. Az anyáról, a gyermekágyas asszonyról azt mondták, hogy „*gyermekágyat fekszik*”. A csecsemőt a bába segítette a világra. Miután a kicsit megfürdették, ráadták a kisinget, majd kisdunnába pólyázták, pólyakötő szalaggal kötötték át. A baba pár napig az anya ágyában feküdt, később a ringó bölcsőbe fektették, amit az anya ágya mellé helyeztek. A gyermekágyas asszonyt a rokonok látták el étellel-itallal, amit megerősödött, és felkelhetett a gyerekágyból.

Bakó Ferenc néprajzkutató adatközlője, Bartók Gáborné (1898-1981) így emlékezett a babalátogatással kapcsolatos eseményekre: „*Mikor én gyermekágyat feküdtem az első kisjányommal, a komaasszonyom jött először poszrikba, ő hozott ebédet, tán egy hétig. Később a sógorasszonyomék meg a nénémék jöttek, és az édesanyám testvérei. Itt Nánán az volt a szokás, hogy a közeli rokonok mind mentek a poszrikba. Nagyon jó ételeket, csirkehúslevest meg ilyesmit vittek a gyermekágyas asszonynak*”. Tiszanánán általában a *komaszilkét*

használták a poszrikba való ételhordásra. A komaszilke cserépből készült, kétfülű edény volt, két-három darabot helyeztek egymás tetejére. Ételhordó kantárral fogták össze vagy poszrikos kendőbe kötötték.

A baba keresztelese jeles ünnep volt a családban, a rokonságban. Csipkés gallérú kisinget, *réklit* adtak a csecsemőre, a fejére díszes „*féketőt*”, a pólyát pedig hímzett, slingolt, csipkés keresztelő takaróval takarták le. A keresztanya legtöbbször a komaasszony (az apa legjobb barátját nevezték komájának, annak feleségét pedig komaasszonynak) volt, aki vitte a babát a templomba. Hazatérve a keresztanya letette a pólyást az asztalra vagy a lócára a következő mondóka kíséretében: „*Pogányt vittünk, keresztényt hoztunk, aki szereti, kapja fel!*” Legtöbbször az apa vagy az idősebb testvér kapta fel a babát. A keresztelő ebédre összegyűlt a közeli rokonság, a keresztanya pedig „*korozsmaruhát*” vitt ajándékba, 2-3 méter ruhaanyagot. Ebből készítették később a lányoknak vagy fiúknak az elsőáldozási ruhát.

A kisgyermek másfél-két éves koráig feküdt a bölcsőben. Amikor már egyenesen tudta tartani magát, *ülcsikbe* ültették, amelynek három oldala fából készült, elöl pedig kereszttrúd védte a benne ülőt a kieséstől. Ezután következett az *állóka*: egy szék, melynek lapjába kerek nyílást vágtak, oda állították a gyermeket. A járástanulást legjobban segítette a *gyerekjáróka*, a *toló*, a *háromkerekű tolóka*. Ezeket a tárgyakat általában az édesapa készítette.

b) Gyermekkorban

A játékokat a gyerekek legtöbbször maguk készítették növényi részekből (szárból, virágból, termésből) vagy a ház körül fellelhető tárgyakból, anyagokból. A fiúk kedvenc játéka volt az *ostor*: egyenes faág végére szíjat vagy madzagot kötöttek, arra pedig a ló farkából vagy sörényéből való lószórt, „*súgárt*” erősítettek, hogy jól csattanjon. Fűzfaágból faragták a *süvítőt*, napraforgó szárából pedig a *muzsikát*, amely nyöszörgő hangot adott. Kukoricaszárból különböző *állatfigurákat* (pl. nagyszarvú ökröt) készítettek, kukoricacsutkából pedig *ólat*, *kutat*, *tornyot* építettek. Az ügyesebb kezű fiúk fából faragtak kis gereblyét, falapátot, jármot stb.

Ősszel, kukoricafosztáskor *töklámpást* készítettek. Kivájták a tök belsejét, az oldalára szem-, szájformát vágtak, égő gyertyát tettek bele, és a tököt felszúrták egy botra. Tavasszal a nagyobbacska fiúk legfőbb játékszere a *labda* volt. „*Szörlaptát*” vagy „*rongylaptát*” maguk állítottak elő úgy, hogy télen összegyűjtötték a marhaszórt, majd vizesen jó keményre összegömbölygették. A „*bige*” is kedvelt fiús játék volt: egy fadarab két végét hegyesre faragták, ráütöttek egy vastagabb fadarabbal, hogy minél messzebbre szálljon a „*bige*”. A fából készült, nagyobb szakértelmet igénylő játékokat (a falovat, a szekeret, a hintalovat stb.) a vásáron lehetett megvenni. A búcsúban járt felnőttek hozták a „*búcsúfiát*”: kis fokost, görbebotot, kereplőt, mézeskalács lovat, huszárt.

A kislányok legkedveltebb játéka a *baba* volt, s ez szinte mindenféle anyagból készülhetett. Ősszel a hajas kukoricacsóból hajasbabát csináltak, a kukoricafosztásból pedig csuhébabát. Az otthon talált rossz ruhadarabokból a legváltozatosabb babákat lehetett alkotni. A rongybabákat a maguk által varrt ruhába öltöztették: kis szoknyába, köténybe, kendőbe stb. Készítettek pólyás babát, a menyasszonybabának pedig fehér ruhadarabokból varrtak ruhát.

Bababútorokat sokszor az ügyes kezű édesapa vagy nagypapa faragott: kisbölcsőt, asztalt, széket stb. A kislányok maguk is készítettek bababútort bojtorjából, bogáncsból lócát, kisszéket stb. A háztartási eszközök kicsinyített mása, pl. a kisteknő, a kis gyúródeszka, a kiskosár, a kiskorsó mind a lányos játékok közé tartozott. Ezeket legtöbbször a vásárokon szerezték be a szülők, vagy vándorló mesterektől (fazekasoktól, kosárfonóktól) vásárolták.

Tiszanánán a kislányok szívesen játszottak golyókkal, a „*kocával*”. A „koca” agyagos sárból készült: apró golyókat formáltak a sárból, megszáritották a napon, majd színes festékekkel befestették. (A kocázás a libapásztorok kedvenc játéka volt.) A kislányok számára játékszer volt a zöld leveles vagy virágos ág, a virág, a bokrok termése. Virágszirmokból koszorút fontak a fejükre, a bogyókat pedig felfűzték kalárisnak.

c) Fiatal korban

A serdülők felnőtté avatása a római katolikus és a protestáns egyházak *bérmálkozásai*, illetve *konfirmációs szertartásán* való részvétellel történt. Tiszanánán, a Felvégen lakó katolikus fiatalok bérmálkoztak, az alvégesi reformátusok pedig konfirmáltak. A családtagok, rokonok is részt vettek az egyházi, majd a családi ünnepen. Az ünnepeltek ajándékot kaptak a keresztszülőktől, rokonoktól: imakönyvet, zsoltároskönyvet, a legények ünneplő inget, a lányok ünneplő ruhát, ékszer. Fontos esemény volt a fiatalok életében az egyházi szertartáson való részvétel, mert utána a legény- és nagylány korosztály körébe léptek.

A legények eljárhattak a lányos házhoz udvarolni, és elmehettek a kocsmába is. Tiszanánán a református legények *legénybuzogányt* hordtak magukkal, ha esténként a bandával együtt járták a falut. A legénybuzogányt a csizmaszárba dugták, ólmos végével lefelé. Sokszor használták, ha a két falurész fiatalsága közötti ellentét verekedéssé fajult.

Az udvarlás idején a két fiatal közötti kapcsolatot erősítették az ajándékok. A legények ajándékai általában olyan használati tárgyak voltak, amelyeket faragással, véséssel készült virágmotívumok, monogramok díszítettek. A katolikus részen lakó legények „*búcsúfiával*” ajándékozták meg a lányokat (mézeskalács szívvel, mézeskalács olvasóval, mézeskalács babával). A tükrös mézeskalács szívet kitette a lány az ablakába, hogy mindenki lássa.

Tiszanánán a lányok-legények számára leggyakoribb találkozási alkalom a falusi kocsmák nagyobb termében rendezett *táncmulatság* volt. A nagylányok vasárnap délután kart-karba öltve sétáltak a kocsmá előtt, ahol cigányzene szólt. A legények a kocsmáajtóból intettek, s kikiáltottak a kiszemelt lánynak, pl. „*Nagy Annus, gyere be!*” Az éjszakába nyúló táncmulatságra azonban a lány csak kísérővel mehetett. Az édesanyja, keresztanyja kísérte el akkor is, ha a legény érte ment a lányos házhoz. Az éjjél utánig tartó bálokra a kísérő asszonyok sült kolbászt, sült szalonnát, pogácsát, kalácsot vittek, a lány pedig meghívta a táncosát az éjszakai lakomára.

Falunkban nagy hagyománya volt a *májfa-állításnak*, később a *májusi kosár* ajándékozásának május elsején. Májfát elsősorban az eladósorban lévő lányok kaptak a 19. század végétől. Éjszaka a legények közösen indultak el a kiválasztott fák kivágására. A májfa selyemszalagokat kötöttek, esetleg májfaruhát vagy fejrevaló kendőt is. A feldíszített fát leásták a lány kapuja mellé vagy az ablak alá. A 20. század elején jött divatba a májusi kosár. Korábban a legények fűzfavesszőből maguk kötöttek kosarat, színes papírokkal, szalagokkal feldíszítették, cserepes virágot tettek bele. A 20. század második felétől már a virágüzletben vásárolták a májusi kosarat, és a virág mellé más ajándékot (édességet, ruhafélét, ékszer) is raktak.

Az őszi hónapokban kezdődött a *legények sorozása*, általában a járási székhelyeken. A 20. század elején Tiszanánáról lovaskocsi vitte a legényeket Tiszafüredre, a sorozásra. A „*bemaradt*” (katonának bevált) legény már pántlikás kalappal a fején tért haza. A színes szalagokat a „*szeretőjétől*” (kedvesétől), rokonaitól kapta. Némelyik legény kalapján 20-30 szalag is volt, lelógott egészen a csizmája sarkáig. Sorozás után a „bevált” legények nagy mulatozással, dalolással értek haza a vágató lovaskocsikkal. Az a legény, aki a katonai szolgálatra nem volt alkalmas, köteles volt 1 db fehér szalaggal körbe venni kalapját, ezzel jelezve, hogy „*nem maradt be*”.

d) Házasságkötéskor

A 19-20. században falunkban akkor került sor a házasságkötésre, amikor a legény leszolgálta a katonáidejét. Ha a fiatalok megállapodtak, akkor a legény anyja *jegykendőt* vitt a lányos házhoz. Korábban hímzett, díszes, rojtos selyemkendő, később fejrevaló selyemkendő volt a jegyajándék. A lány pedig a maga hímzete *díszszekendőt* adta a legénynek, aki aztán vasárnap a felső zsebében hordta úgy, hogy jól látható legyen. Tiszanánán a 19. század végéig a jegykendő átadása jelentette az eljegyzést, a kézfogó, a gyűrűcsere csak a későbbi évtizedekben vált szokássá.

A házasságkötés előtti hetekben a templomban kihirdették, felolvasták a házasulandók névsorát, majd „*vérvizsgára*” (orvosi vizsgálatra) kellett menni a fiataloknak. A lakodalmi előkészületek első mozzanata volt a menyasszony

kelengyjének elszállítása a vőlegényes házhoz. A kelengye a lány bútoráiból, ágyneműjéből és ruháiból állt. A 19. században festett tulipános ládát, a 20. század elején már kaszlit (fiókos szekrényt) és nyoszolyát is kapott a menyasszony. Az ágynemű általában: 6-8 db párna (szöttes huzatú fejelhaj, később hímzett párnahaj), 2-3 dunna, fejtakaró (párnatakaró), vászonlepedő. A kelengyét felrakták a felsallangozott, felcsengettyűzött lovaskocsira, és a nyoszolyóasszonyok, lányok nagy nótaszóval kísérték.

A lakodalom lebonyolításában fontos szerepet kapott a *vőfély* és a *násznagy*. A násznagy kalapjára bokrétát és rozmaring ágat tettek. A vőfély, miután kabátjára kitűzték a hosszú szalagot és vőfélybokrétát, sorba járta a rokonokat, és elmondta a „hívogató verset”. A *csigacsinálás* is a lagzit megelőző napokban történt. A rokon családokból összegyűltek az asszonyok, felkötötték az erre a célra készült hímzett csigacsináló kötényt, s úgy dolgoztak. Tiszánánán szokás volt, hogy a vendégek rostélyos kalácsot, szalagóriás süteményeket, a későbbi évtizedekben már égetett cukorból készült tortát vittek ajándékba. Tárgy-ajándékozás csak a 20. század második felében jött divatba. A menyasszony keresztanyja sütötte a nagyméretű mazsolás menyasszonykalácsot, amiből minden vendég kapott egy szeletet.

A templomi esküvő után a menyasszonyt a vőlegényes házhoz kísérték, ahol a kaput zöld ágakkal, színes szalagokkal díszítették fel. A menyasszony vendégei visszatértek a menyasszonyos házhoz, ott mulattak éjfélig. Éjfélkor elindultak a „*híríszbe*”, a vőlegényes házhoz. Utána öltözött át a menyasszony menyecskének, a haját felkontyolták, a fejét bekötötték „*piros babos*” kendővel. A lakodalom befejező része volt a „*menyasszonypörkölés*”. A hajnali órákban a vőlegényes ház előtt szalmából tüzet raktak, amit a menyecskének át kellett ugrania.

e) Elhalálozáskor

Az emberi élet utolsó nagy átváltozása, utolsó állomása a halál, a temetés. Tiszánánán, a katolikus részen a haláleseteket a lélekharang megkondításával, „*csendítéssel*” adták hírül a falu népének. A csendítés kétszeri megszakításával jelezték, ha nőt, háromszori megszakítással, ha férfit vesztett el a család. Csendítés után „*földnyílásra*” harangoztak a nagyobb harangokkal. A református falurészen szintén megszakított harangozással jelezték a halálesetet. A 19. században és a 20. század első felében a család lakásában ravatalozták fel az elhunytat. Ha volt a szobában tükör, fekete kendővel letakarták, és az ajtókeretre vagy az ajtó fölé is fekete anyagot tettek.

A kisgyermeket fehér *koporsóba* tették, és az elsőáldozási ruhájukba öltöztették. A fiatal lányokat menyasszonyi ruhában tették a koporsóba. Az idősebb asszonyokat fekete ruhában, kezüket összekulcsolva, rózsafüzérrel (olvasóval), néha az imakönyvükkel együtt helyezték koporsóba. Az idősebb

férfiakat is feketébe öltöztették, és kalapjukat jobb kéz felől melljük tették. A koporsókat általában a falusi asztalosok készítették, feketére vagy szürkére festették. A halottsház udvaráról *lovaskocsival* szállították a koporsót a temetőbe, ahol egyházi szertartás után helyezték a sírba. A sírhantra a reformátusok *fejfát*, a katolikusok *keresztet* szúrtak.

VII. Mellékletek

Adalékok a leventemozgalomhoz

1. A cserkészek és a leventék

A két világháború közötti Magyarországon a fiatalok életében jelentős szerepet játszott a cserkész- és a leventemozgalom. Az előbbi önkéntes alapon szerveződött, és általában a középiskolások számára biztosított lehetőségeket. Tiszánánán azonban nem jött létre hozzá kapcsolódó szervezeti keret. A közeli települések közül Hevesen és Poroszlón lehetett bekapcsolódni a cserkészek tevékenységébe. A leventemozgalom a trianoni békeszerződés aláírása után alakult meg. Az 1921. évi LIII. törvénycikk minden 12 és 21 év közötti fiút, aki nem járt rendszeres testnevelést nyújtó iskolába, hétvégi test- és menetgyakorlatokra kötelezett. A leventeszervezetek valójában az iskolából kimaradt fiúk katonai előképzését és nemzeti szellemű nevelését szolgálták. Működésük célja a trianoni békeszerződés által megtiltott általános védkötelezettség pótlása volt.

2. A leventeoktatók és a körzetparancsnokok

A tiszánánai főoktatók közül Reif Gyula tartalékos gyalogos főhadnagy hosszú időn keresztül szolgálta a mozgalmat. A II. világháború végén Kuczor Béla katolikus kántortanító végezte ezt a feladatot. Az oktatók (évfolyam-parancsnokok) közül az alábbiak neve maradt fenn: Vajnoczki Árpád, Hajdu Károly, Orbán István, Cseh Flórián, Prokai János, Juhász László, Szlávik György Ballók Gyula, Bóka Ferenc, Bóka István, Végh József, Kovács Bálint, Dobos Imre, Szutor László, Kovács Bálint, Lányi János. Ők általában tisztések voltak, tehát korábban őrzetűi, tizedesi vagy szakaszvezetűi rendfokozatot szereztek. Az oktatók fizetést kaptak, és khakiszinű posztóból készűlt egyenruhát viseltek. Az utóbbit derék- és vállszűj, ill. leventesapka egészűtette ki.

A helyi leventeszervezeteket járűsi körzetparancsnokok (szemlűszek) ellenűriztek. Mivel Tiszánána a tiszafűredi járűshoz tartozott, a szemlűszek Tiszafűredrűl érkeztek, és független tiszti állományűkűnt, azaz nem a hadsereg kötelűkűben szolgálva felűgyeltűk az itteni leventűk kikűpzését. Közűlűk Simonyi Árpád őrnagy, körzetparancsnok kűvűr, derűk emberkűnt maradt meg a tiszánánaiak emlűkezetűben. Mindig egyenruhát viselt. Családi kapcsolat is fűzte a faluhoz, mivel Pűk János dinnyűshati fűintűzű veje volt. Elkűpzelhetű,

hogy ezért volt ő a leghosszabb ideig szemlész. Rajta kívül még a következő személyek láttak el körzetparancsnoki feladatokat: Csomós János százados, Tóth István százados, dr. Ruttkai Elemér főhadnagy, dr. Dienes Barnabás főhadnagy, Czövek Kálmán hadnagy, Szemán Ernő zászlós, Kandó Tibor hadapród őrmester. (Ha egy érettségizett fiatalember bevonult a hadseregbe, karpaszományt, azaz vékony karszalagot kapott. Ennek színe a gyalogságnál zöld, a tüzérségnél piros, a lovasságnál pedig kék volt. A többség a karpaszományos tizedesi rendfokozatot érte el. A tizedesek egy részét – a szakaszvezetői fokozatot átugorva – hadapród őrmesterré léptették elő.)

A leventemozgalom hierarchiája szerint a szemlészek előljárói a főszemlészek, vagyis a megyei körzetparancsnokok voltak. Tiszanánán közülük Domaneczky Ödön és Hohenberger Antal nevét jegyezték meg. Ők azonban nem jártak a faluban, a leventék csak hallottak róluk.

3. A leventék

a) A szakasz- és rajparancsnokok

Az évfolyamokat szakaszokra osztották. A szakaszparancsnokok az idősebb leventék közül kerültek ki. Kiképző táborokba is eljutottak. A tiszánánaiak közül ezt a lehetőséget Bartók János, két Sz. Kovács Ferenc, Kaló László, Inczédi Miklós, Kaló Károly, Kovács Miklós és Dobos Imre kapta meg. Ilyen táborok Egerben és Gyöngyösön voltak. A szakaszparancsnokok ugyanazt az egyenruhát hordták, mint az oktatók. Ez vagy a sajátjuk volt, vagy az egyesületé. Új szakaszparancsnok kijelölésére pl. akkor kerül sor, ha az előző bevonult vagy elköltözött. Az új vezetőket feletteseik egyetértésével az oktatók jelölték ki. A szakaszparancsnokok helyettesei a rajparancsnokok voltak, akik a menetgyakorlatokon a rajaik előtt haladtak. Más feladatuk lényegében nem volt. (1 raj 12 személyből állt.)

b) A kiképzés

A leventék hetente félnapos gyakorlati vagy elméleti kiképzésben részesültek. Nyáron főleg gyakorlati, télen pedig inkább elméleti jellegű foglalkozásokat tartottak. A mozgalom utolsó éveiben Tiszanánán minden hét keddjének délutánján tartották az oktatást. Az utóbbi nem maradhatott el. Ha valaki nem volt jelen, az okot igazolnia kellett. A betegség vagy haláleset igazolt hiányzást jelentett, de az otthoni munka nem. Annak, aki mégis elfogadható indok nélkül maradt távol, gyalog kellett Tiszafüredre, a járási székhelyre mennie, és három napig fát vágnia a járásbírósnak udvarán.

A tiszánai leventék a gyakorlatok előtt a piactéren gyülekeztek. Ott ünnepek alkalmával a magyar nemzeti lobogót is felvonták. Az alaki kiképzést a vásártéren tartották. Ennek keretében a menetelést, a díszlépést, a sorakozót stb. gyakorolták. A lögyakorlatokat a juhgátnál bonyolították le. Az utóbbiak az alábbi fegyverek felhasználásával zajlottak:

– Mallicher-puska. Fából készült, és a fogás gyakorlására szolgált. A faluban kb. 36-40 volt belőle.

– Fékcéllövő puska. A tusa fából, a töltényhüvelye vörösrézből készült. Az utóbbi lőport és ólomgolyót tartalmazott. A tiszánai szervezet kb. 6 ilyen puskával rendelkezett. Csak az idősebb leventék lőhettek vele. Kifejezetten gyakorlófegyver volt, a hadseregben nem rendszeresítették. 1948 után egy ideig a Magyar Honvédelmi Szövetség (MHSZ), ill. elődszervezetei is ezt használták.

– Gekko. A fékcéllövő puska újabb változata volt. A zárdugattyúja már lehajlott az alsó faágy mellé.

A lögyakorlat azzal kezdődött, hogy a lödomb két végén egy-egy piros zászlót szúrtak le. Ezekkel jelezték, hogy a közelben dolgozni veszélyes. A puskák és a töltények kiosztását követően négy levente a lödomb mögé állt, a domb másik oldalán pedig ugyanennyi lőtáblát állítottak fel. Miután a próbálövéseket leadták, a leventék füttyjelzést adtak az ellenőrzést végző társaknak. Közben a fegyvereket kiürítve felfelé kellett tartani a baleset elkerülése érdekében. Rövid ellenőrzés után a leventék újabb lövéseket (általában ötöt) adtak le. Amíg a következő négy levente elfoglalta a helyét a löállásban, megtörtént a lőlapok kicserélése és az első négyes eredményeinek értékelése. A töltényhüvelyekkel el kellett számolni. Ezzel megelőzhető volt, hogy valaki néhányat hazavigyen belőlük.

A leventemozgalom sportfoglalkozásokat is jelentett. Ezeken pl. a következő gyakorlatok, ill. sportágak szerepeltek: fekvőtámasz, kúszás, futás, távol-, magas- és rúdugrás. A békaügetést a vezetők főleg „kitolás” céljából alkalmazták. Előfordult, hogy a lazsló vagy a gyakorlatokat nem megfelelően végző leventéket az oktatók megszégyenítették. Gyakoriak voltak az olyan sportrendezvények, amelyeken érmet lehetett szerezni. A leventék között kiváló sportolónak számított Hímer Sándor, Fehér Imre és Csillik Ferenc.

Az elméleti kiképzés középpontjában a feljebbvalónak való tiszteletadás tudatosítása és a hazafias érzelmek megerősítése állt. A vallásos szellem jellemezte, de ez természetesnek számított, hiszen a helyi leventeegyesület elnöke a római katolikus plébános volt. A zsidóellenesség csak a Szálasi-féle hatalomátvétel után került előtérbe. Az elméleti oktatás az iskola épületében zajlott. Tankönyv nem állt a leventék rendelkezésére. Jegyzetelniük sem kellett.

c) A leventelányok

Egy 1943-as rendelet alapján lányok csatlakozására is lehetőség nyílt. A leventelány-mozgalom célja egyebek mellett az volt, hogy a „leányifjúságot” előkészítse a honvédelmi szolgálatra. A szervezethez tartozók Tiszanánán kukoricafosztásból csizmákra húzható hótaposókat és csuklóvédő kötések készítették, ill. fülvédőket varrtak. A leventelányok valószínűleg hadtáp céljára pénzgyűjtést is végeztek. Azonban Tiszanánán igen sok szegény család élt, ezért az adakozásból mindössze egy csekély összeg gyűlt össze. A lányok csak gyakorlati „kiképzésben” részesültek, pl. zászlógyakorlatokat végeztek. A vezetőjük Janó Ida tanítónő volt. A fiúk mozgalmával szemben a lányleventemozgalom felekezeti alapon szerveződött. A leventelányokat a református iskolában foglalkoztatták.

d) A megszűnés

1944 őszére Magyarország számára igen súlyossá vált a hadi helyzet. A nyilaskeresztes hatalomátvétel után, október végén a 18 évesnél idősebb leventéket a hátország felé rendelték katonai szolgálatra. A tiszánánaiak kijelölt gyülekezési pontja Karácsond volt. Egyesek kényszerűségből a végső összeomlásig harcoltak. Tiszanánát a szovjet csapatok 1944. november 7-én foglalták el. A leventemozgalom egészen a front megérkezéséig, 1944. október végéig–november elejéig működött a faluban. A megszűnése az országos gyakorlatnak megfelelően történt: az oktatók a szokásos időpontokban összehívták a fiatalokat, és a front közelségére hivatkozva felfüggesztették az egyesületek működését. 1945 után évtizedekig senkinek sem volt ajánlatos kérkedni a végnapjaiban a hungarista mozgalomhoz kötődő leventemozgalomban való részvételével.

(Készült az 1924-es születésű Újhelyi Lajos visszaemlékezései és dokumentumai alapján. Újhelyi Lajos jól ismeri Tiszanána múltját. A község 20. századi történetével kapcsolatban számos forrással rendelkezik. A tőle származó anyagot Makai János rendszerezte és látta el kiegészítő információkkal.)

Egy életút állomásai 1938 és 1946 között

Sem az 1938–1941 közötti felvidéki, kárpátaljai, észak-erdélyi és délvidéki katonai akcióknak, sem pedig az 1941–1945 közötti háborús fejleményeknek nem maradt nyoma a tiszánánai képviselőtestületi jegyzőkönyvekben. A falu lakóinak a fenti eseményekben való részvételéről tehát nem tudunk átfogó értékelést adni. Azonban sok információ megőrződhetett a régi családi iratokban, s ezeket még a 21. század elején is össze lehetne gyűjteni. A Kecő család birtokában levő dokumentumokból pl. az alábbiak állapíthatók meg: Kecő Gábor (1912–1970) tüzérhonvéd nevére 1939–1942 között három igazolványt is kiállítottak. Az első a Felvidék visszacsatolásának emlékére alapított emlékérem, a második az Erdélyi Emlékérem, míg a harmadik a Délvidéki Emlékérem viselésére jogosította fel. Maguk az érmek ugyan nem maradtak fenn, de bizonyítható, hogy Kecő Gábor két visszafoglalt területen szolgálatot is teljesített.

A Horthy-rendszer egyik legfőbb célkitűzése a trianoni békeszerződéssel elcsatolt területek visszaszerzése volt, s ennek megvalósításában Németországra és Olaszországra tudott támaszkodni. 1938. november 2-án Bécsben a német és az olasz külügyminiszter úgy döntött, hogy Magyarország visszakapja Csehszlovákia déli, döntő mértékben magyarok által lakott részét. Az első bécsi döntést követően a magyar honvédség november első felében vonult be a Felvidék déli részére, ill. Kárpátalja egy sávjába, Horthy Miklós kormányzó pedig személyesen kereste fel Komáromot és Kassát. Kecő Gábor is részt vett a bevonulásban. Feleségének, Kovács Máriának (1915–1992) 1938. november 13-án így számolt be a kassai eseményekről: „...tudatom veled, hogy szerencsésen megérkeztünk Kassára, és nem győzök benne gyönyörködni, oly szép ez a város; nagyon szép volt a bevonulásunk: a kormányzó úr vezetett be, és aztán díszmenetben kellett elvonulni előtte, de aminő pazar volt az a díszítés, és villanyból égett, hogy Isten hozott, a mikrofon mindig szólt, annyi nép, ami itt volt, hát nem lehet kibeszélni...”. A képeslapról a két bélyeg már hiányzik, az egyik pecsét alsó részének felirata (1938, VISSZATÉRT) azonban jól tükrözi a kor hangulatát. Kecő Gábor nemcsak a Felvidéken, hanem Kárpátalján is járt. 1940. július 10-én Munkácsról is írt a feleségének. Ez a lapja jobb állapotban maradt meg, mint a kassai, de csak annyit tudunk meg belőle, hogy „átvonulás alkalmából” küldött üdvözetet.

1939 márciusában a csehszlovák válság lehetővé tette, hogy Szlovákia önállóvá válásakor a magyar kormány – német hozzájárulással – visszafoglalja Kárpátalját. Azonban a terület lakosságának döntő többsége ruszin volt, s a magyarok aránya még a 10%-ot sem érte el. Viszont ismét létrejött a magyar–lengyel közös határ. A kárpátaljai akcióban Kecő Gábor nem vett részt, mivel

egy hivatalos irat szerint 1939. január 1. és 1939. október 5. között nem teljesített katonai szolgálatot.

1940-ben ismét német–olasz döntőbíráskodásra került sor. Az augusztus 30-án megszületett második bécsi döntés visszaadta Magyarországnak Észak-Erdélyt és a Székelyföldet. A magyar hadsereg hamarosan bevonult az etnikai szempontból vegyes, bár magyar többségű területekre. A revízió harmadik lépését a polgári lakosság körében lelkesedés kísérte. A katonák hangulatához adalék lehet az alábbi üzenet, amely Kecső Gábor tüzér füzetében maradt fenn. Ő vette 1940. szeptember 24-én 9 óra 45 perckor a székelyföldi Csíkszeredán. Csefő János tüzér üzenete így szólt: „A legmagasztosabb érzéstől meghatva írtam soraimat már Erdélyországból. Tegnap léptük át a trianoni határt, de még nem találtunk egy fegyveres románt. Látunk megépítve betonerődöket, ami nem hirdeti vitézségüket.” Fennmaradt egy engedély is, amely szintén a székelyföldi katonai szolgálat bizonyítéka. Ebben az olvasható, hogy a Magyar királyi VII. honvéd gépvontatású közepes tarackos osztály 2. ütegének illetékes parancsnoka Kecső Gábor tüzér részére 1940. október 19-én Csíkszeredán kimaradást engedélyezett. A gyenge minőségű papíron ma is tökéletesen olvasható minden adat.

A területi revízió negyedik lépése déli területek visszaszerzését jelentette. Teleki Pál miniszterelnök öngyilkossága ellenére a magyar csapatok 1941. április 11-én megtámadták az akkorra széteső Jugoszláviát. Birtokba vették Bácskát, a baranyai háromszöget és a Muravidéket. A visszafoglalt területeken a magyarok aránya jóval az 50% alatt maradt. Bár nincs nyoma annak, hogy Kecső Gábort délre vezényelték volna, 1942-től jogosult volt a Délvidéki Emlékérem viselésére.

Egy 1963-as igazolás alapján Kecső Gábor 1938. október 5. és 1945. április 12. között öt részletben összesen 1 évig és 8 hónapig teljesített katonai szolgálatot. Utolsó alkalommal, 1944. november 4-én már a nyilaskeresztesek által irányított hadseregbe kellett bevonulnia. 1945. április 12-én esett fogságba, s ez az időszak hivatalosan 1946. február 10-ig, vagyis 10 hónapig tartott. Újabb információkkal ma már csak lányai (Kecső Erzsébet, született: 1938 és Kecső Mária, született: 1943) szolgálhatnak. Emlékezetük szerint édesapjuk Németországban esett hadifogságba, s onnan csak egy barátja támogatásával, teljesen legyengülten (beteg tüdővel és gyomorfekélyvel) tért haza. Mivel megromlott egészségi állapota miatt komolyabb fizikai munkát már nem tudott végezni, életének hátra lévő részében csekély összegű járadékot kapott. Így három gyermekének eltartásában és felnevelésében az átlagosnál jóval nagyobb részt kellett vállalni feleségének, Kovács Máriának.

(Makai János)

Emlékeim

1925. március 18-án születtem. Második gyermeke voltam a szüleimnek. Bizony, nagyon szegényes világ volt akkor. A nővérem tíz esztendővel idősebb volt nálam, mégis az ő zubbonyában jártam iskolás koromig. A mi házunk a Fő úton volt, a falu végén, Kömlő felől. Velünk szembe, a csinátút másik oldalán egy nagy borjúlegelő volt, ott játszottunk mi, környékbeli gyerekek: kótyáztunk, pikéztünk. Közel volt hozzánk a rosszmalom is, ami a gazdák tulajdona volt. Még emlékszem rá, pedig kisgyerek voltam, hogy füstölt a gőzmalom kéménye. Vasárnaponként kiültek az asszonyok a malom elejbe tanyázni, mi gyerekek meg ott gomboztunk. Nem messze hozzánk volt egy nagy vályogvető gödör, úgy hívták, hogy Ballók, ahol a cigányok csinálták a válykot. Abban az időben a mi falunkban is vályogtéglából épültek a házak. Nánán több vályogvető gödör is volt: a Hangács, Csokány, Kórés. Mind el voltak nevezve. A Ballók télen-nyáron tele volt vízzel, abba fürdött a sok gyerek. De még a felnőttek is, ha estefelé jöttek haza a munkából, a cséplőgéptől. Télen, ha befagyott a víz Ballókban, a jégen korcsolyáztunk, sinkóztunk. A korcsolyát mi magunk csináltuk úgy, hogy összeszögelünk két lécet, és hogy jobban csússzon, két szál drótot erősítettünk az ajjára. A malac-vásártér körül volt kerítve, onnan lehetett drótot szerezni. Akinek nem volt korcsolyája, az meg sinkózott. De így hamar elkopott a csizmánk talpa, ki is kaptunk érte otthon.

Amikor iskolába kerültem, hát az elég nehéz volt, mert messze laktunk az iskolától, tán egy kilométerre. Sáros időben csak úgy süppedt bele a lábunk a sárba, mert járda sehol nem volt. Vászon harisnyába vittük a palatáblát, aminek az egyik oldala vonalas volt, a másik meg kockás, és palavesszővel írtunk rája. A betűket meg úgy kellett tanulni, hogy kézzel mutattuk, mert minden betűnek volt jele. Délelőtt és délután is jártunk iskolába. Ha nagy volt a sár, délbe nem mentünk haza, hanem vittünk egy pár bogácsát vagy görhét (kukoricalisztból sütötték), az volt az ebédünk. Minket a hatodik osztályig három tanító tanított. Még a nevükre is emlékszek: Suba Ambruzsné, Kucor Béláné és Vajnyócki tanító úr. Akkor még az volt a szokás, hogy minden tanítónak volt nádpálcája, és ha rosszak voltunk, tenyerest vagy fenekest kaptunk. Egyszer én is bizony nagyon kemény büntetést kaptam Vajnyócki tanító úrtól. Az úgy történt, hogy a padomból az egyik görhém, amit ebédre vittem volna, eltűnt. A tízpercben aztán megsúgta valaki, hogy K. Jani megtalálta a pad alatt és megette. Ezzel én úgy megráztam a Jani grabancát, ahogy csak tudtam, és még a bugylibicskámát is elővettem. Igaz, hogy ki se nyitottam, de a tanító úrtól három olyan fenekest kaptam, hogy le se tudtam ülni a padra. Így tanítottak rendre bennünket abban az időben. Ha hazafelé mentünk, az volt a vigyázó, aki a legmesszebb lakott. A felnőtteknek köszönni kellett „Dicsértessék a Jézus”-t (a katolikus részen). De a hívő katolikus ember nem ment el úgy a templom előtt, hogy a kalapját meg ne

emelte volna. Az asszonyok pedig keresztet vetettek magokra. Én kijártam a hat osztályt, de ismétlőbe már nem jártam. Hanem „leventébe”, oda menni kellett hetente úgy négy órahosszára. Ez a levente olyan katonai előkészítés-féle volt. Az én gyerekkoromban sosem unatkoztunk, a játékokat is magunk csináltuk.

Téli estéken kukoricát morzsolunk, vagy eljártunk tanyázni a felnőttekkel. Akkor a szomszédok meg az utcában lakók jó viszonyba voltak egymással. Még az is be volt osztva, hogy melyik nap hova megyünk tanyázni: hétfőn Gulyásékhoz, kedden Molnárékhoz, szerdán Godóékhoz, csütörtökön Fejesékhez, pénteken Kecskékhez. Mink, gyerekek kártyáztunk, a felnőttek meg beszélgettek. Abban az időben megvolt az emberekbe az összetartás. Ha valaki házat épített, válykot veretett, a vályoghordáskor ott volt a fél falu segíteni. És három nemzedék is elfért egy házba: a nagyszülők, a szülők és a fiatal pár. Nekünk is olyan házunk volt, hogy az egyik végében laktunk mink, a másik végében a nagybátyám a családjával. Nekünk egy szobánk volt, abba laktunk négyen. Földes szoba volt, édesanyám minden hét végén bemázolta feketefölddel. Ha megszáradt a mázolás, fosztásból készült tapadót (szőnyeget) terítettünk a földre, hogy ne legyen olyan hideg, különösen télen. A tapadót meg úgy csinálták, hogy ősszel kukoricafosztáskor megszédtek a hosszú fosztást, három ágba fonták, azután megszótták szőnyegnek. Sok mindent készítettek fosztásból: szatyrot, papucsot, még karszéket is. A hosszú téli estéken jutott rá idő.

Ha hosszú is volt a tél, a szobában azért nem fáztunk, mert ott volt a jó meleg kemence. Édesanyám minden reggel befűtött szalmával, kukoricaszárral, mikor mivel. Néha még este is fűtöttünk, ha nagy hidegek voltak. Így aztán a kemence sose hült ki. Édesapámék estefelé, ha megetettek (megetették a háziállatokat) és bejöttek, ültek a padkára, a kemence mellé. A sutba meg jó fekhelyünk volt nekünk, gyerekeknek. Nálunk is, mint a legtöbb háznál volt a szobában két nyoszolya, négy szék, a sifon, meg a sarokban az asztal, körülötte a karoslóca. Petróleumlámpával világítottunk, de azzal mindig spórolni kellett, mert drága volt a petró. Sokszor nem gyújtottunk lámpát, ha hamar besötétedett. Ültünk a sötétbe, úgy beszélgettünk.

A tavaszt és a jó időt nagyon vártuk, mert akkor már lehetett mezítláb járni. A szüleink is mezítláb jártak, mikor bejött a meleg. Emlékszek is egy mondásra, amit az öregektől hallottam: „*a paraszt ember talpa olyan volt, hogy a gyufát is meg bírta gyújtani rajta.*” Tavasszal, május elseje után, mikor a teheneket kihajtották a legelőre, következett a ganajtaposás. Azt mink gyerekek nagyon szerettük. A ganajtaposás úgy történt, hogy a télen összegyűjtött tehéntrágyát kihordták a törekkkel leszórt udvarra és szétterítették. A családtagok meg a szomszédok összegyűltek, és elkezdtek taposni a ganajt. Jó alaposan le kellett taposni, olyan nyolc-tíz centiméter vastagra. Mikor készen volt, akkor ganajvágóval elvagdosták 30 centiméteres kockákra. A ganajtaposás után a házigazda megvendégelte a ganajtaposókat, ebédre mindenkit meghívott.

Búzahordásig száradtak a ganajkockák, azután szépen berakták a szalmafészerbe. Akadt olyan ganajtaposó, akinek nem tudták visszaadni a segítséget, mert nem volt tehene. Ez az ember egy kúp szárazganajt kapott a segítség fejébe. A tőzegganaj a paraszt ember téli tüzelője volt. Jól égett a rakott masinában és a kemencében is.

Amikor én kikerültem az iskolából, hát bizony munkába kellett állni. Édesapámmal kocsin mentünk ki a határba, mert már az én munkámra is szükség volt. Tizenhárom éves koromban a Jánosi-tanyára jártam napszámba, 80 fillérért. Az urasági földön sok ember dolgozott napszámba vagy mint summás. Tizedén arattak, harmadán kapáltak a szegény emberek. Emlékszem, még gyerek voltam, úgy 1932-ben lehetett, hogy a faluban nagy volt a szegénység. A sokgyerekes családoknál még a mindennapi kenyér is hiányzott. Mentek az emberek a községházára meg a bíróhoz, kenyeret, munkát követeltek. Ekkor kezdtek el csinálni a dinnyésháti utat, és a fizetés fejébe az uraság körtét osztott a szegény családoknak.

Az 1900-as esztendőben földosztás volt, akkor épült ki a kertajja falurész. Két sor ház lett itt. A mi házunkat 1913-ban kezdték építeni, de mikor 14-ben kitört a háború, édesapámat elvitték, és négy évig volt a háborúba. Csak 1920-ba költözhattünk be az új házunkba. A falu végén, a Juhász-kertben, amitán az uraságé volt, 54 házhelyet osztottak ki. Így bővült a falu a katolikus részen. Azt hiszem, ebben az időben volt legnépesebb Nána. Sok családban öt-hat gyerek vagy még több is volt, és általában együtt laktak a nagyszülőkkel. A fiúgyerekek nagy segítséget jelentettek a gazdaságban, mert a paraszti munkához kellett a munkáskéz.

Tiszanána nagy állattartó falu volt a második világháborúig. Öt tehéncordát és borjúcsordát tartottak a gazdák, a gulyát meg a ménest a Tisza-közt, a Cserőközben őrizték. A fölösleges jószágot a nánai vásárokon adták el, mert évente négy vásár volt Tiszanánán. Még a mészárosok is itt vették meg a vágnivaló állatokat. Hajcsárok fogadtak, s lábon hajtották el a szarvasmarhát Egerbe, Gyöngyösre. Amelyik gazdának öt-hat hold földje volt, az is tartott az istállójában legalább egy-két tehenet. A tejet pedig a tejsarnokba hordták, mert az is volt kettő.

Falunk lakossága a paraszti munkából élt, de azért mesterember is volt jó pár a faluban. Nagy szükség volt a suszterokra, mert abban az időben ritkán vásárolt új csizmát, cipőt a falusi ember. Ha elkopott a lábbeli, talpalták, sarkalták, némelyikre patkót is vertek. Asztalos is volt öt-hat, bútorokat gyártottak, javításokat végeztek, még koporsót is csináltak. Lakott itt kerékgyártó, kovács, kötélgyártó, szíjgyártó. A szücs pedig kikészítette a birkabőrt irhamellénynek, ködmönnek. Két borbély is volt a falunak, ahova csak férfiak jártak, a lányoknak, asszonyoknak még nem volt dajerolt hajuk. A lányok egy ágba fonták a hajukat, az asszonyok pedig kontyba csavarták, és kendővel bekötötték a fejüket.

Amikor én fiatal voltam, még igazi hívő katolikusok laktak a felvégen. Minden vasárnap mentünk a templomba, főleg a nagymisére. A templomban a baloldali padokban ültek elől a fiatal, hátul az öregebb asszonyok, a jobb oldalon pedig a férfiak. A két padsor között álltak az eladó lányok, a legények meg a kórus alatt vagy fenn a kóruson. Mise után még álltunk egy kicsit a templom előtt, beszélgettünk, és jól megnéztük a lányokat, ahogy jöttek kifelé. A legénykoromról még annyit, hogy volt Nánán egy fiatal katolikus pap, aki agráregyletbe tömörítette a legényeket, a lányok egylete meg a „Kalász” volt. Az ispita épültében, amit valamikor szegényháznak csináltak, egy helyiségben gyűltünk össze és ott szórakoztunk. Színielőadásokat is rendeztek, én magam is játszottam tán vagy háromszor.

Hétfélig mulatságokon az egyik legény, Kun Fercsi harmonikázott. Jeles ünnepeken a kultúrházba húzta a cigány, ott táncoltunk. Akkor még úgy voltak a bállok, hogy a lány nem ment magába a bálba, hanem vagy a szeretője (udvarlója) vagy az édesanyja kísérte. A kísérő asszonyok a bálteremben, körben a fal mellett ültek, a cigánybanda meg a színpad előtt muzsikált. A tánc úgy kezdődött, hogy a legény odament a lányhoz és felkérte. Tánc közben is lehetett kérni a lányt, ha a legény azt mondta: „szabad”. Sokszor hajnali négy óráig is tartott egy táncmultság. A legények szombat-vasárnap, ha mentek a lányokhoz, végig dalolták a falut. A jó hangú legények a kocsmában is összeülve a cigánybanda előtt nagyon szívesen daloltak.

A fiatal évek akkor fejeződtek be, amikor a legény megházasodott, a lány férjhez ment. Én is már 1950-ben családot alapítottam, meg kellett komolyodni és keményen dolgozni a családomért. Eljött az öregkor, egyedül élek, de a négy gyermekem és az unokáim gyakran meglátogatnak. Sok szép emlékem van, ami vigaszt ad a magányban.

Hát ennyit tudtam írni a fiatal koromról, a nehéz, küzdelmes életéről.

(Gulyás Károly József visszaemlékezései.)

Gulyás Imre művei Tiszanánáról

Odahagyott képek...

... vonulnak belső szemem előtt, mint filmkockák, s kivívott és privilegizált magányban újraélem a nagy-nagy szomorúságot, a torkomig ható szívverést, amit életem egyszer volt pillanatai mértek rám.

Olyan családban nőttem én, ahol az emberek egymásnak fájdalmat legfeljebb önhibájukon kívül okoztak, mert a szeretet nem volt szégyellni való vagy becsmérelt érzés, ahol hatalmas munka előzte meg a mindenkori megélhetést, ahol díszre, kényelemre nem futotta, ahol nem csörgött arany. Keltünk, dolgoztunk és nyugodtunk jobbágyi türéssel az ősi földeken, belefoglalva imáinkba a hálát, hogy két háború után is itt vagyunk, megvagyunk, s van búzánk, kabátunk.

E családot az első háború úgy fejezte le, mint valami hóhér: a román fronton pergőtűzben vérzett el kétszer is Amerikát járt nagyapám, aki elsőbbre földet vett, majd házat épített a tengeren túli keresetből. De nem ám úgy, hogy itt a pénz, jöhet a kőműves, hanem egy „uram Jézus segíts!”-sel hozzálátva a vályogvetéshez.

Amikor azután végre saját otthona is lett a szép családnak, jött a behívó, a k. u. k. apokalipszis, ez a fertelem, s minek is folytassam. Székelyudvarhelyen temették el a hevesi róna szülöttét. Nem hozták haza később sem. – Minek bolygatnád – csitítgatta a rokonság özvegyen maradt nagyanyámat –, anyaföldben nyugszik ott is, hát csak nyugodjon békén. Esküvőnk után kerestük fel Judittal a szép udvarhelyi temetőt, nászútfélénk egyik feledhetetlen napján. Gondoltam, hadd lássa meg a párom, ott is van belőlünk egy darab.

Egy templomos ember még meg tudta mutatni, hol voltak az első világháborús katonasírok. Ott álldogáltunk egy kicsit, mint zarándokok, beletörődve a megfordíthatatlanba, noha gyermeki ésszel motyogva, hogy kegyesebb sorssal akár most is élhetne.

De hát neki sem volt több szerencséje, mint öregapámnak, Gulyás Jánosnak, akinek a lábát cséplőgép tépte ki a századforduló táján. Na és édesapám? Kilencszázharماس, tizenegy évesen kaszára fogott, Don-kanyarba hajtott, hadifogságot viselt apám vajon szerencsés volt-e? Ő annak tartotta magát. Néha még boldognak is. És ehhez – vigaszt meríték belőle számtalanszor – már nekem is közöm van, sőt elsősorban nekem van közöm. Az a véletlen, hogy elsőként a család történetében kiválhattam az örökölt sorból, s értelmiségi pályára jutottam, olyan elementáris hatású kárpótlását jelentette az ő veszteségeinek, amit nehezen lehetne s talán felesleges is lenne metaforába foglalni. Veszteségei? Igen. Földjét, lovait, szerszámait adta egyetlen aláírással a közösbe, a kisház főhelyén. Kitörölhetetlenül él bennem a pillanat.

A sut szájánál ültem, amely tanulóhelyemül rendeltetett, mivelhogy másüvé nem is igen húzódhattam volna a télbe nyúló dohánycsomózások s az azon túl is gyakori tanyázások zshivajából. Így, könyveimbe bújva hallottam ítékezni az embereket egymás, a világ, a rend és a hatalom fölött, így ellenőrizhettem nap mint nap mindazt, amit a könyvekbe írtak. Így hajolhattam akkor is valamelyik könyvem fölé, alig-alig sandítva oda, amikor apám a tollat felemelte. Fel kellett, hogy emelje, mert ezen az estén a tántoríthatatlan, bár illedelmes agitátorok az elevenére tapintottak. A bátyámat, aki ekkor már a maga gazdája volt, külön noszogatták, miként a nővéremeket is. Velem azonban eddig senki sem törődött, talán azért is nem, mert oly nagy szakértelemmel tudtam magam észrevétlenné tenni. Hanem ezen az estén, hogy, hogy nem, feltették az eddig el nem hangzott kérdést:

– Hányadik osztályba jár a fiú?

Úgy éreztem, apám világoskék szeme kigyújtja a szeglet félhomályát, amikor rekedtes hangon megszólalt:

– Nyolcadikos.

– Szóval befejezi az iskolát...

– Azt éppen nem mondhatnám.

– Hogyhogy?

– Folytatja tovább.

– Hol?

– Gimnáziumban.

Na, ilyen hosszú párbeszéd is rég folyt rólam idegenekkel ebben a szobában. S most véget is ért e számomra oly gyönyörűséges szóval: gimnázium. Nem ismertem ekkoriban szebbet, titokzatosabbat, kívánatosabbat. És hát a kollégium. Beleborzongtam, ahányszor csak hallottam kimondani. Ha lett volna valaki, aki elmagyarázza, mi az, milyen az! De nem volt. S íme, most itt vannak ezek a ki tudja honnan jött emberek, s a lelkembe kotornak.

– Nem egészen értjük mi ezt, Gulyás bácsi. Nem ért egyet a téesszel, miközben a fiát taníttatni akarja. Gondolja, fog ez így menni?

– Miért? Ha belépek, megy?

– Úgy igen.

Ekkor emelte fel az én apám a tollat.

– Hát nem bánom. Így nem. Hol az a papír?...

Olyan hangos sóhajtással adta beleegyezését a szövetkezetbe, hogy szinte megijedtem. Nem állíthatom, hogy lett volna bennem valami épkézláb gondolat, amikor a téesszervezők egy halk jó éjszakáttal otthagytak bennünket, inkább a csendet sokallottam. Csak később, lassacskán fogtam fel, micsoda változás vette kezdetét életünkben azon az estén. Attól kezdve, amikor egy-egy utolsó hazaúttal végleg elbúcsúztunk földjeinktől: az Ugartól, a Réttől, a Sámágytól, a Nyilastól, a Tisza-parttól, a Berétől, a Hamisítótól s az anyai Sarudi-földtől. Még talán apám is ezt az utóbbit fájalta legjobban.

– Na, hékám, ide se jövünk többé – igazította meg szelíden édesanyám térdén a pokrócot, amikor utolsó ottani munkánkat befejezve nagy nehezen kocsira ültünk, s a két tinó, mintha csak megértette volna, hogy nincs tovább, nekifeszült a járomnak. Édesanyám halkán sírni kezdett, és jó időbe telt, mire az őszi ködpermet kioldotta torkomból a néma zokogást.

(A *Ha élni akarunk* c. riportkötetből.)

Nánai Thália

I.

Bátyámmal és sógorommal a nyáron
– három különös szenvedélyű lélek –
nem törve fejünk oktalan dumákon,
oszlopokat raktunk le kerítésnek.
Egri szőlőből préselt nánai bort
hozott a testvérem ebéd utánra,
körbeadogattuk hát meg-megállva.
Majd Kun Jani is – lendítve az ipart –
kezdett áthordani jó szerszámokat:
vésőt, fogót, fűrész, amit csak kellett,
kalapácsból is párat, kicsit, nagyot,
a fal tövén végig a járda mellett,
hihetetlen, mennyi mindent kirakott,
maga sem tudta tán végül, mi van ott.

II.

Kun Jani régóta él egymagában
az apjától örökölt kúriában,
mert jobb vagy illőbb szót ma sem
mondhatok
a házra, ahol az öreg Kun lakott
Vitékóczyék mellett a túloldalon
Veron szülével örök fiatalon.
Akik látták nem tudják elfeledni,
milyen hegyesen tudott végigmenni
a kert aljai út napos oldalán,
aki volt legbüszkébb szomszédunk talán,
de szóba állt a kis sihederrel is,

hangjába ilyenkor sem vegyült hamis,
bár ha mesélt, hamar épült részre rész,
jól megjegyeztük, a bosnyák mily vitéz.

III.

Öt évtized múltán könnyen belátom,
ő volt első történelemtanárom,
tőle tanultam meg a szót, Piávé,
s azt, hogy a szebb jövő Itáliáé.
De minden eltörpült a drága holmi,
a régi kötélverő szerszám mögött,
amivel János bátyám még ügyködött.
Csak szólni kellett, sietett át tüstént,
ha új rudalókötélre volt szükség,
vagy a rossz, kiszolgált istrángok helyett
szerettünk volna végre jobbat, szebbet.
Mindig volt kéznél pár matring zsineg,
s más dolga ilyenkor nem volt senkinek –
ma is előttem: a jó nép ott tipeg.

(A *Teljes árú élet* c. verseskötetből.)

HAZAMENNI

Átgázolva íziken, sáron,
csengő, gyermeki dícsértessékkal,
kifújva gőzt és pityergést,
legyintve hurutos hervadásra,

hazamenni szikrázó szánon,
túladván minden maskarán,
békülve szűzi babonákba –
„Mossa holló a fiát”...

Folyó menti mély éltetett,
kertalja kéklő végtelenje,
édesanyaszó csak ott fogad –
ott ragyog a világ kegyelme.

(A *csend virágai* c. verseskötetből.)

TISZANÁNA

Nána Nána
messzi Nána
vályogból vert
ezer háza
szívem vára
fegyvertára
tiszamenti
Tiszanána
partifecske
sártanyája
öregapám
almafája
Tiszanána
Tiszanána
három gulya
méla álma
száz menyecske
nyoszolyája
hóka csikó
dobbanása
Tiszanána
Tiszanána
sisi-susi
muzsikára
látogass meg
éjszakára

(*A csend virágai* c. verseskötetből.)

(Gulyás Imre tiszánánai származású, Debrecenben élő újságíró és költő. Művei egyebek mellett az alábbi könyvekben olvashatók: *A csend virágai*. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1996. *Ha élni akarunk*. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1997. *Apáink a Donnál*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 2000. *Teljes árú élet*. Barbaricum Könyvműhely, Karcag, 2004. A *Csend virágai* című kötetében így mutatta be önmagát az olvasóknak: „1945-ben születtem Tiszanánán, paraszt szülők harmadik gyermekeként. Falun nőttem fel, a középiskolát Egerben, az egyetemet Debrecenben végeztem, itt szereztem

magyar-történelem szakos tanári diplomát. Tanárnak készültem, rövid ideig tanítottam is, de 1971-ben újságírónak szegődtem. Azóta az újságírás a kenyérkereső foglalkozásom... Verset már serdülőkoromban írtam. Első ihletőim a nánai hagyomány szőttesébe szőtt dalok, történetek, az ezeket megszólaltató emberek és a táj, a hevesi róna. A paraszti életből hoztam, töretlen hitű, dolgos szüleimtől örököltem soha fel nem cserélt mintát és mércét a körülvevő világ természetének felfedezéséhez.”)

(Összeállította: Sebők Lászlóné és Makai János.)

FOTÓK külön file-ban 20 oldal

Képjegyzék

Fényképek, képeslapok, dokumentumok

1. Sebők Lászlóné felvétele. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Múzeuma
2. Sebők Lászlóné felvétele. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményeinek Múzeuma
3. Sebők Lászlóné tulajdona
4. Újhelyi Lajos tulajdona
5. Újhelyi Lajos tulajdona
6. Makai János tulajdona
7. Sebők Lászlóné tulajdona
8. Makai János tulajdona
9. Makai János tulajdona
10. Makai János tulajdona
11. Makai János tulajdona
12. Újhelyi Lajos tulajdona
13. Újhelyi Lajos tulajdona
14. Makai János tulajdona
15. Makai János tulajdona

Néprajzi emlékek

1. Bakó Ferenc felvétele. Dobó István Vármúzeum Fotógyűjtemény, Eger
2. Sebők Lászlóné felvétele. Gulyás Károly József tulajdona
3. Sebők Lászlóné felvétele. Gulyás Károly József tulajdona

4. Sebők Lászlóné fotója. Dobó István Vármúzeum Néprajzi Gyűjtemény, Eger
5. Sebők Lászlóné felvétele és tulajdona
6. Sebők Lászlóné fotója. Dobó István Vármúzeum Néprajzi Gyűjtemény, Eger
7. Sebők Lászlóné fotója. Dobó István Vármúzeum Néprajzi Gyűjtemény, Eger
8. Sebők Lászlóné felvétele és tulajdona
9. Sebők Lászlóné tulajdona
10. Gulyás Károly József tulajdona
11. Sebők Lászlóné fotója. Dobó István Vármúzeum Néprajzi Gyűjtemény,
Eger
12. Sebők Lászlóné fotója. Dobó István Vármúzeum Néprajzi Gyűjtemény,
Eger
13. Bakó Ferenc felvétele. Dobó István Vármúzeum Fotógyűjtemény, Eger
14. Sebők Lászlóné fotója. Dobó István Vármúzeum Néprajzi Gyűjtemény,
Eger

(A Dobó István Vármúzeum gyűjteményeiben szereplő tárgyak fotóit Veres Gábor igazgató engedélyével közöljük.)

Tiszanána napjainkban

1-16. Orbán Károly és Tóth Gáborné felvételei

Felhasznált irodalom és források

I. A földrajzi környezet

Magyarország tájföldrajza – A Tiszai Alföld. Szerk.: Pécsi Márton. Akadémiai Kiadó, Bp., 1969

Sugár István: A Közép-Tiszavidék két kéziratoss térképe. Dobó István Vármúzeum, Eger, 1989

Magyarország kistájainak katasztere. Szerk.: Marosi Sándor–Somogyi Sándor. MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, Bp., 1990

Heves megye kézikönyve. Szerk.: Kasza Sándor. In: Magyarország megyei kézikönyvei. Ceba-Hungary Kft., 1997

Sallós Gyula–Sóskuti György: Tiszanána természeti értékei. 1998 (Tiszanána község Polgármesteri Hivatala, kézirat)

A Tisza-tó turizmusa. Szerk.: Dávid Lóránt–Michalkó Gábor. Magyar Turizmus Zrt., Bp., 2008

II. Tiszanána története a 19. század végéig

Heves és Külső-Szolnok Törvényesen Egyesült Vármegyék leírása. Szerk.: Albert Ferencz. Érseki Lyceumi Könyv- és Könyomda, Eger, 1868

Szederkényi Nándor: Heves vármegye története II-IV. Érseki Lyceumi Könyvnyomda, Eger, 1890-1893

Balázs Ferenc: Heves vármegye története I. Az Érseki Lyceum Könyvnyomdája, Eger, 1897

Heves vármegye. In: Magyarország vármegyéi és városai. Szerk.: Borovszky Samu. Országos Monografia Társaság, Bp., 1909

Meszlényi Antal: Az egeri érsekség felállításának s a kassai és szatmári püspökségek kihatásának története. Stephaneum Nyomda, Bp., 1938

Gruz János: Heves története Heves, 1969

Dienes István: A honfoglaló magyarok. Corvina, Bp., 1972

Soós Imre: Heves és Külső-Szolnok megye 1772-1849. évi rovásadó összeírásai. Heves Megyei Levéltár, Eger, 1973

Soós Imre: Heves megye községei 1867-ig. Heves megyei Levéltár, Eger, 1975

Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Akadémiai Kiadó, Bp., 1978

Nagy József: Eger története. Gondolat, Bp., 1978

Sugár István: Az egeri püspökség és káptalan középkori vizafogó szegyei a Tiszán. Archivum 9. (1979). 5-33.

Müller János: Kolerajárvány és parasztlázadás Heves és Külső-Szolnok vármegyében 1831-ben. Archivum 9. (1979). 108-122.

Nagy József: A Heves megyei munkásmozgalom kialakulása 1890–1914. Bp., 1982

A Heves megyei munkásmozgalom története IV. Szerk.: Szecskó Károly. Eger, 1983

Györfly György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III. Akadémiai Kiadó, Bp., 1987

Kovács Béla: Az egri egyházmegye története 1596-ig. Eger, 1987

A föld, a víz és az ember. A Hanyi-Sajfoki Vizgazdálkodási Társulat emlékkönyve. Heves, 1990

Orbán Károly: Tiszanána története 1914-ig. Eger, 1991 (szakdolgozat, Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola)

E. Kovács Péter: Estei Hippolit püspök egri számadáskönyvei, 1500-1508. Bp., 1992 (kandidátusi disszertáció, Magyar Tudományos Akadémia, kézirat)

Árpád-kori oklevelek a Heves Megyei Levéltárban. Szerk.: Bán Péter. Válogatta, fordította, bevezetéssel ellátta és a mutatót készítette: Kondorné Látkóczki Erzsébet. Eger, 1997

Hajagos József: Heves vármegye az átalakulás hónapjaiban (1848. március-június). Aetas, 1998/2-3.

Hajagos József: Heves és Külső-Szolnok vármegye Tiszai járásának nemzetőrei a szabadságharcban. <http://www.berze-nagy.sulinet.hu/hajagos/szolnok.htm>
1848-as nemzetőrök Heves és Külső-Szolnok vármegyében. Összeállította: P. Kovács Melinda, Kozma György Bertalan, Szabó Jolán. Szerk.: Bán Péter. Heves Megyei Levéltár, Eger, 1999

Bél Mátyás: Heves megye ismertetése. Notitia Comitatus Hevesiensis. 1730–1735. Szerk. és bevezető tanulmány: Bán Péter. Eger, 2001

Molnár Antal: Az egri püspökség 17. századi történetéhez. In: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 2002/13. 77-96.

Bán Péter: Eszterházy Károly szerepe Tiszanána és Kömlő újkori faluképének kialakulásában. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Évkönyv XVII. Szerk.: Galambos Sándor–Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 2006. 371-380.

III. Tiszanána története a 20. században

Békássy Jenő: Heves vármegye újjáépítése Trianon után. Bp., 1931

Heves megye a Tanácsköztársaság idején. Emlékkönyv a Tanácsköztársaság kikiáltása 40. évfordulójára. Szerk.: Nagy József. Eger, 1959

Márkus István: Mit láttam falun? 1945-1966. Magvető, Bp., 1967

Nagy József: A szocializmus építése Heves megyében (1945-1969). Heves Megyei Tanács Művelődési Osztálya, Eger, 1970

Galasi Péter: Heves megye és a három vizsgált falu /Domoszló, Noszvaj, Tiszanána/ általános képe. In: Előtanulmányok „A falu társadalmi struktúrájának és a falusi életmódnak a változásai” című témához. 7/2. füzet. MTA Szociológiai Kutató Intézet, Bp., 1972

Csóka János: Negyedszázad a közönsben. A tiszánánai Petőfi Termelőszövetkezet negyedszázados története. 1973

Németi Zsuzsa: Fél évszázad a nánai sziken 1948–1998. Tiszanána, 1998

Cseh Zita: Az 1956-os forradalom és megtorlás Heves megyei dokumentumai. Heves Megyei Levéltár, Eger, 2006

Kozári József: Az 1956-os forradalom Heves megyében. A hevesi járás forradalmi szervei. In: Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Nova Series, Tom. XXXIV. Sectio Historiae, Eger, 2007. 351-352.

Első dinnyesháti emlékalbum. Kiadó: Godó Lajos. Tiszanána, 2010

Az 1910. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai Közlemények. Központi Statisztikai Hivatal, Bp., 1912

Az 1930. évi népszámlálás. Magyar Statisztikai Közlemények, 80, 83, 86, 94. és 96. kötet. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1932-1936

Heves megye fontosabb statisztikai adatai. Központi Statisztikai Hivatal Heves Megyei Igazgatósága, Eger, 1960, 1970, 1980, 1990. évi kötetek

Tiszanána község képviselőtestületi jegyzőkönyvei (Heves Megyei Levéltár, kézirat)

Tiszanána község tanácsa ülésének jegyzőkönyvei (Heves Megyei Levéltár, kézirat)

A tiszánánai községi művelődési otthon 1973. évi kulturális munkaterve (Heves Megyei Levéltár, kézirat)

Beszámoló a községben élő cigány lakosság helyzetéről az 1982. június 10-i tanácsülésre (Heves Megyei Levéltár, kézirat)

IV. A római katolikus egyházközség története

Adatok az egri egyházmegye történelméhez I-IV. Szerk.: Kandra Kabos, Balássy Ferenc, Leskó József. Érseki Lyceumi Nyomda, Eger, 1885-1907

Ortvay Tivadar: Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején a pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve I. Franklin, Bp., 1891

Heves megye műemlékei III. Szerk.: Dercsényi Dezső-Voit Pál. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978 (A Tiszanána műemlékeivel foglalkozó rész Voit Pál munkája.)

Sugár István: Az egri püspökök története. Szent István Társulat, Budapest, 1984

Soós Imre: Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése. Szent István Társulat, Budapest, 1985

Eszterházy Károly püspök egyházlátogatásainak jegyzőkönyvei. 1. Heves és Külső-Szolnok vármegye 1766-1767. Sajtó alá rendezte: Kovács Béla. Eger, 1997

Varga Béla: A Tiszánánai Római Katolikus Egyházközség története 1945-ig. Eger, 1999 (diploma dolgozat, egri Érseki Hittudományi Főiskola)

A tiszánánai egyházközségi képviselőtestület gyűléseinek jegyzőkönyvei (Tiszanána, kézirat)

A tiszánánai római katolikus hitfelekezet iskolaszéki gyűléseinek jegyzőkönyvei (Tiszanána, kézirat)

A tiszánánai szegényház története és számadásai (Tiszanána, kézirat)

Adatközlők: Csikós Terézia, Miklovicz János

V. A református egyházközség története

Heves vármegyei ismertető és adattár. Szerk.: Ladányi Miksa. Bp., 1936

Révész Imre: Magyar református egyháztörténet 1520-1608-ig. Debrecen, 1938

Sugár István: Az elemi iskolai népoktatás Heves megyében 1770–1775 között. Archivum 1. (1973). 49-84.

Tiszanána (földrajzi nevei). In: Heves megye földrajzi nevei. III. A Hevesi járás. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Bp., 1980. 103-109. Közzétette: Pelle Béláné, gyűjtötték: Pelle Béláné, Makai János, adatközlők: Bóka Zsigmondné, Gombos Lajos, Jenei János, Kecő Gáborné

Kósa László: Az egyházak útkeresése Magyarországon 1850 után. História, 1983/5-6. 25-27.

Gergely Jenő–Stemlerné Balogh Ilona: A keresztény-nemzeti Magyarország kereszténysége. História, 1983/5-6. 33, 36-37.

Bucsay Mihály: A protestantizmus története Magyarországon, 1512–1945. Gondolat, 1985

Várady József: Tiszaninnen református templomai. Miskolc, 1987

Lukács József: Vallás és vallásosság a mai Magyarországon. Kossuth Kiadó, 1987

Orbán Károly: A felekezeti együttélés kérdései egy Heves megyei község, Tiszanána példáján. Miskolc, 1999 (szakdolgozat, Miskolci Egyetem)

Felekezeti egyházjog. Szerk.: Rácz Lajos. HvgOrac Lap- és Könyvkiadó Kft., Bp., 2004

Tiszanánai Hírmondó, 9. évf. 1. szám (2005. január)

Tiszanánai Helvetica Confessiót tartó Ekklésia állapotjának leírása (1788). In: Tiszanánai Helvetica Confessiót tartó Ekklésiának számtartó könyve. 3-5. lap (Tiszanána, kézirat)

Adatközlők: Bartók Gábor, B. Kis János, Donáth Imre, Papp Jánosné, Tóth József, Újhelyi Lajos

VI. A néprajzi sajátosságok

Bakó Ferenc: Parasztházak és udvarok a Mátra vidékén. Műszaki Könyvkiadó, Bp., 1978

Barabás Jenő–Gilyén Nándor: Magyar népi építészet. Műszaki Könyvkiadó, Bp., 1987

Korsósne Demeter Dóra: A népi építkezés változása Tiszanánán a századfordulótól napjainkig. Heves, 1999 (szakdolgozat, Jászberényi Tanítóképző Főiskola)

Cs. Schwalm Edit–Császi Irén–Gy. Gömöri Ilona–Petercsák Tivadar–Veres Gábor: Heves megye népművészete. Szerk.: Petercsák Tivadar–Veres Gábor. Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Eger, 2005

Bakó Ferenc néprajzkutató 1955. évi tiszánánai gyűjtésének anyaga. Dobó István Vármúzeum Néprajzi Adattár, 1019-69. (kézirat)

Kresz Mária néprajzkutató 1956. évi tiszánánai gyűjtésének anyaga. Dobó István Vármúzeum Néprajzi Adattár, 225-68. (kézirat)

Adatközlők: Bartók Ferenc, Buru Istvánné, Cseh Györgyné, Demeter Károlyné, Demeter Károly, Gyenes Andrásné, Kovács Györgyné, Orbán Imre, Sebők Kálmánné, Sebők Kálmán, Szutor Istvánné, Vanko Károly (a népi építkezés), Tóth Borbála, Orosz Flóriánné (a lakószoba berendezése), Bartók Gáborné (népviselet, népszokások)

(Minden munka csak egyszer szerepel, bár előfordult, hogy a szerzők egy-egy szakirodalmat vagy forrást több fejezet megírása során is használtak.)

A kötet szerkesztője, szerzői és lektorai

Szerkesztő (és egyik szerző):

Dr. Makai János – tanszékvezető főiskolai tanár, Eszterházy Károly Főiskola,
Eger

Szerzők:

Dr. Bartók Béla – főiskolai docens, Eszterházy Károly Főiskola, Eger

B. Kis János – ny. történelemtanár, Általános Iskola, Tiszanána

Mészáros Ádám – hallgató, történelemtanár mesterképzés, Eszterházy Károly
Főiskola, Eger

Orbán Károly – történelemtanár, Általános Iskola, Tiszanána

Sebők Lászlóné Német Margit – ny. történelemtanár, Eger

Varga Béla – plébános, Halmaj

Szakmai lektorok:

Dr. Löffler Erzsébet – igazgató, Főegyházmegyei Könyvtár, Eger

Dr. Nagy József – ny. tanszékvezető főiskolai tanár, Eszterházy Károly
Főiskola, Eger

Dr. Petercsák Tivadar – egyetemi tanár, Eszterházy Károly Főiskola, Eger

Nyelvi lektor:

Dobóné dr. Berencsi Margit – ny. főiskolai tanár, Eszterházy Károly Főiskola,
Eger